

LÜÜDILAINNE

LYYDILÄISEN SEURAN
VUOSIJULKAISU
2007

Lugijale

Lüüdilaine on Lyydiläinen Seuran vuosijulkaisu. Sen ensimmäinen numero ilmestyi vuonna 2005.

Lyydiläinen Seura (Lüüdilaine Siebr) ry perustettiin Helsingissä joulukuussa 1998 uhanalaisen lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin tukemiseksi. Seura jatkaa lyydin kielen tutkijoiden Juho Kujolan ja Pertti Virtarannan elämäntyötä ja uudistaa suomalaisten yhdyssiteitä lyydiläisalueeseen, jonka kulttuurista merkitystä ovat korostaneet Martti Haavio, Yrjö Jylhä, Viljo Nissilä, Olavi Paavolainen, Lauri Simonsuuri, Aimo Turunen ja monet muut kulttuurivaikuttajat.

Seuran toimintamuotoja ovat lyydiläisten ja suomalaisten kulttuurivaihdon järjestäminen, lyydin kielen opetuksen tukeminen ja kehittäminen, lyydiläisen kulttuurin säilyttäminen ja kehittäminen, lyydiläisten tunnetuksi tekeminen Suomessa ja sen ulkopuolella, julkaistoiminta, kulttuurimatkat lyydiläisalueelle ym.

Lyydiläiseen Seuraan kuuluu mm. lyydiläissyntyisiä Suomen kansalaisia, ja toivena on saada jäseniä ja tukijoita myös Ruotsista, jossa asuu lyydiläisjuurisia ihmisiä. Heiltä akateemikko Pertti Virtaranta keräsi arvokasta aineistoa tutkimuksiinsa.

Lüüdilaine-lehti on silta yli unohduksen hetteikön, silta eri alueilla ja eri maissa asuvien lyydiläisten ja heidän ystäviensä välillä. Julkaisussa on eriaiheisia osastoja, joihin kuka tahansa voi lähettää kirjoituksia.

Ezikatuses: 10.–13. vuoz'sadan lüüdilaine naižen soba "Ladogan Čuudi". Rekonstrukcijan siäd' Tatjana Bikova-Soittu. Foto: Sampo-keskuč

Tagakatuses: Pahomovan Obraman kodin occ. Pühä pihapihl' D'ogensuun küläs. Fotod: Obraman Fed'uun Miikul. Kujärven D'ogensuu, 2006. vuoden keza

---

LÜÜDILAINEN

Lüüdiläižen Siebran vuoz'leht'

Toimituskund:

Obraman Fed'uun Miikul, lehten piätoimitaj
Semuoi Parpola, Lüüdiläižen Siebran piämiez
Herman Hakala, Lüüdiläižen Siebran varapiämiez
Čidžo Parpola, suomen tekstuon toimitaj
Katri Niinikangas, piirdaj

Toimitusen adres:

Simo Parpola, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto
Elektropošt: LYYDILAINEN@PP.INET.FI

Materialad otetaha vastaha ja painetahe kolmel kielel: lüüdikš, suomeks ja venäks. Lüüdin tekstad painetahe kaikil dialektuol, kutt latinan, mugai kirilan asuol. Suaduid materialuod ei cenzuruoda eik anta tagazehe, ku azijas ei olnu paginad eriže. Vuoz'lehten toimitusel om oigeduz lüheta ja toimitada kiritusid.

Painandan koht: Vammalan kirjapaino
2. kuul 2008. vuodel
ISSN: 1796-7384

LÜÜDILAINEN

Lyydiläinen Seura ry:n vuosijulkaisu

Toimituskunta:

Obraman Fedjuun Miikul, päätoimittaja
Simo Parpola, Lyydiläisen Seuran puheenjohtaja
Herman Hakala, Lyydiläisen Seuran varapuheenjohtaja
Sisko Parpola, suomenkielisten tekstien toimitus
Katri Niinikangas, taitto

Toimituksen osoite:

Simo Parpola, PL 59, 00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: LYYDILAINEN@PP.INET.FI

Aineistoa otetaan vastaan ja julkaistaan kolmella kielellä: lyydiksi, suomeksi ja venäjäksi. Lyydinkielisiä tekstejä julkaistaan kaikilla lyydiläismurteilla sekä latalalaisin että kyrillisin kirjaimin. Lähetettyjä kirjoituksia ei sensuroida eikä palauteta, ellei toisin ole sovittu. Toimituksella on oikeus lyhentää ja toimittaa kirjoituksia.

Painopaikka: Vammalan kirjapaino
helmikuussa 2008
ISSN: 1796-7384

SÜDAMUZ

2 LUGIJALE

AIGAN ALDOL

4 ARMAZ LÜÜDIKOI, BUAB, DIED,

5 TERVHEKS, ARMHAD
LÜÜDINSIEBRALAAŽED!

KIEL' JA RAHVAZ

6 LÜÜDILAIŽIIN PAGINAD MUAILMANKONGRESSAS JA SEMINARAS HELSINGIS 2000

– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

7 BARANCEVAN ALEKSANDRAN KONGRESPAGIN

8 OBRAMAN FED'UUN MIIKULAN KONGRESPAGIN

9 IIVANAN LID'AN KONGRESPAGIN

10 OBRAMAN FED'UUN MIIKULAN SEMINARPAGIN

12 IIVANAN LID'AN SEMINARPAGIN

14 MATVIJAN D'OŠŠIN VÄINÖN SEMINARPAGIN

15 IIVANAN LID'AN LOPPKIRITUZ

17 URALAIŽEHE FILOSOFIJAHHA NIŠKUO
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

RUNOKAŠŠAL

24 LÜÜDIKIEL'
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

25 BJARMALANDAN SAMB
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

25 RISTIKANZ OM KU HEIN' -
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

76 LÜÜDIN KELL
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

D'UMALČUPP

26 EVANGELIJ IOANNAD MÜÖTI
– KUJÄRVEN LÜÜDIN KIELELE KIÄNDŽ
NAZARAN D'OŠA

28 MIKIFOR VUAŽDÄRVILAINÉ – LÜÜDILAINÉ
PÜHÄ MIEZ
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

31 LÜÜDILAINÉ KUULUGU (KUJÄRVEN KALENDAR')

– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

LÜÜDIMUA

33 PAHOMOVAN MIIKLAN RUNORUAD
– ČIKINAN NATA

37 LÜÜDIN OKS URALAN KIEL'KUNDAN SUGU-
PUUS

– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

45 LÜÜDIMUA 1994, PÄIVNIK II
– OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

47 MUAEMÄN ELOHO NOSTATAMIINE
– VIRPI LEPPÄNEN

52 OMA RANDAANE VEDAB
– MITRIJAN ROZA

53 PAGINAD KUJÄRVEHE NIŠKUO
– MATVIJAN D'OŠŠIN VÄINÖ

RAHVAHAN ARDEHED

58 SEPUOI ILMALLINE
– TURUN KATERIINA

64 LÜÜDIN RAHVAHAN EPUZ "SEPUO ILMALLINE"

– EPUSEN KOGOHO PANIJ OBRAMAN
FED'UUN MIIKUL

68 EZMAINE PUHEG
– BARANCEVAN ALEKSANDER

UUDIŽED

70 KEGRIN PRUAZNIK KUJÄRVES

71 "ABIDUOTAHEK ANUKSILAIŽED
LÜÜDILAIŽID?"

71 LUGENDKIRD' LÜÜDIN KIELEL OM ILMESTUNU

72 CARELIA-KULTUURLEHTEN LÜÜDINUMER

73 "MUUTUB RAHVAZ LINDUIŽIKS..."

74 LÜÜDILAGER' ILMORI

75 EZMAINE LÜÜDILAINÉ CD-LEBU JA PAJOKIRD' OMA VALMEHED

ARMAZ LÜÜDIKOI, BUAB, DIED,

Ala sanu “ei”, ku sinun vunukaane kuzub sindaa pagizemaha lüüdin kiel’t! Mäne lapsiin keragaha, ku sindaa sinne kucutaže. Sanel’e heile lüüdikš männu aiguuš, sinun omas elos i ezi-ižiin ruadoiš, ku hūö muga tahtutaže. Abuta heid heiden vähäižiš lüüdin kielen n’eroiš, ku hūö ei vie äijad tiedaguu, i pagize taloin rahvahan da gost’iin ke lüüdikš, muga lap-sed i kai muudgi kuuldaže enamban armast lüüdin kiel’t da opastutaže paremban sida elgentamaha da pagizemaha.

Olii aig, konz lüüdin kielt ei suatud pagišta kai Lüüdinmuas, i ken lüüdikš pagizii, olii viärnik. Ken ruata tahtui, hänele pidii hüviin maltada ven’an kiel’. Muga lapsiile rubetihe pagizemaha vaaku ven’aks, štobi heile paremb oza oliiž. Nügü lüüdin kiel’t i kai kard’alaižiid kieliid suab möst pagišta, a ülen vähäized oma ned nuored da keskigahiižed, kudamad vie pagištaže libo elgentaže lüüdin kiel’t. Vahnad vie pagištaže, a konz hūö kuoltaže, kus oma pagizijad, kus ezi-ižiin mušton vard’oičijad?

Nügöi monele lapsele himoittaiž opastuda lüüdin kiel’t, ka omad tuatod da muamad ei heid voiguu abutada, ku hūö iče ei maltaguu pagišta, hot’ možet midagi elgentaže. Školuuš i lapšiinkodiiš lüüdin kiel’t ei opastaguu. A ku siä, i muud hüväd lüüdin pagizijad heid abutat, konz hūö teid pakittaže, hūö teravas opastutaže lüüdikš pagizemaha i školata.

Se lüüdikoi, kudam tuob täman kird’aažen, sanel’ob sili enamban täs azijas. Ku siä et tahtu, što lüüdin kiel’ sambub, i ku ruatam ühtes, voim ühtes vuotes nostattada uuden lüüdin pagizijuun sugupouven!

Parpolan Semuoi
Lüüdilaižen Siebran piämiez

АРМАЗ ЛЮДИКОЙ, БУАБ, ДИЕД,

Ала сану “ей”, ку синун вунукаане кұзуб синдаа пагижемаха людин киельт! Мәне лапсиин керагaha, ку синдаа синне кусутаже. Сanel’e хейле людикш мәнну айгууш, синун омас елос и ези-ижиин руадоиш, ку хұө муга тахтутаже. Абута хейд хейден вāхāйжииш людин киелен нъеройш, ку хұө ей вие айяд тиедагуу, и пагиге талойн рахвахан да гостьиин ке людикш, муга лапсед и кай муудги куулдаже енамбан армаст людин киельт да опастутаже парембан sida елгентамаха да пагигемаха.

Олии айг, конз людин киелт ей суатуд пагишта кай Людинмуас, и кен людикш пагигии, олии виәрник. Кен руата тахтуи, ханеле пидии хұвиин малтада венян киель. Муга лапсииле рубетихе пагигемаха вааку венякс, штоби хейле паремб оза олииж. Нүгү людин киельт и кай кардъалайжиид киелиид суаб мōст пагишта, а ўлен вāхāйжед ома нед нуоред да кескигахиижед, кудамад вие пагиштаже либо елгентаже людин киельт. Вахнад вие пагиштаже, а конз хұө куолтаже, кус ома пагигияд, кус ези-ижиин муштон вардъойчияд?

Нүгöи монеле лапселе химойттайж опастуда людин киельт, ка омад туатод да муамад ей хейд войгуу абуата, ку хұө иче ей малтагуу пагишта, хот’ может мидаги елгентаже. Школууш и лапшиинкодииш людин киельт ей опастагуу. А ку сиä, и мууд хұвād людин пагигияд хейд абутат, конз хұө теид пакиттаже, хұө теравас опастутаже людикш пагигемаха и школата.

Се людикой, кудама туоб тāман кирдъаажен, сanel’об силии енамбан тās азияс. Ку сиä ет тахту, што людин киель самбуб, и ку руатам ўхтес, войм ўхтес вуотес ностаттада ууден людин пагигиюун сугупоувен!

Parpolan Semuoi
Людилайжен Сиебран пиämiez

TERVHEKS, ARMHAD LÜÜDINSIEBRALAAŽED!

Ülen d'alos himuutab sanda Teile kaikiile suured spassibod, ku olet piästud ninkoman d'alo hüvân lehten Lüüdilaine. Iivanan ke ni kutt em voidud panda bokkaha, kuni kaiked em kactud, a däl'ges rubeziim lugemaha.

Toden kiritab Simo, što lüüdin kiel' om vahn, čoma, häin ei voi kadoda sikš, što kaik om meiden omiis käziiš. Mikšak suomelaažed i se el'getaze, što lüüdin kielele pidab eläda edeleze, a ei sambutada hänt, a müö iče, lüüdikuud, em voiguu täda el'geta? Se om d'alo paha miel', konz sili vastaze: "Kelle pidab täma?" – Ka meiden lapsiile, lapsiin lapsiile!

N'oušto ei liine žiäl', konz tuatuun da muamuun kiel' kadob?! Müö liinem viärnikad iče.

Kiritan täman kird'aažen, a ičel sil'miiš oma küünged. Ved' om ve hengiis sada, a voib i enamb sada, lüüdikuud. Ando kaik hütö pagištääž lüüdikš i se oliiž hüvä! Lapsed kuuldaaž täma pagin da pandaaž erased sanad piäha. Heile oliiž äjad kebdemb opa-studa.

Iivanan Lid'a
Lüüdin Humanfondan Kujärven
filialan piämiez'

Meil sanutihe, ku otetahe tall' kondijas, hänen hibd' liinob kaku miehen hibd' – luud ja kaik. Kondij om ristikanzan rodud, suarnuoš kondij om tall'aha selginuze ruhtinaz. Kondij om meiden totemzvier', mecas eläj ezi-iža. Adaman tähtišt om Kondijan tähtišt ja se om meiden algkodi.

Orgos Eläj

LÜÜDILAIŽIIN PAGINAD MUAILMANKONGRESSAS JA SEMINARAS HELSINGIŠ 2000

2000. vuoden lopus Helsingiš lüüdilaižed ozitihezebad ezmažkierdan ku rahvaz ja sanutihe suurele muailmale omad huoled ja problemad. Tämä oli Suomelaž-ugrilaižiin rahvahiin III Muailmankongressas 12.12.2000 Finlandia-taluoš ja Lüüdilaižel Siebral valmištetus *Rahvaz vai heim – kiel' vai dialekt?* -seminaras 10.12.2000 Villa Kives. Nämiš molembiš forumiš lüüdikuod tuodihe edehe *Sambujan lüüdin kielen ja lüüdilaižen kultuuran vard'uočendan ja kohendamiižen programman.*

Muailmankongressas nell' lüüdin valitud pidetihe omad paginad nelläs d'agos: Politikan d'agos paginan pidi Barancevan Aleksander, Medijan ja informacijan d'agos – Obraman Fed'uun Miikul, Kultuuran ja opastandan d'agos – Iivanan Lid'a, Ekologijan

ja tervehuden d'agos – Matfijan D'oššin Väinö. Villa Kives pidetus seminaras Obraman Fed'uun Miikul, Iivanan Lid'a ja Matfijan D'oššin Väinö setukaižiin ja ingerikuon rindal pagištihe lüüdirahvas. Barancevan Aleksander, kudam ruadon tähte piązui vaiku Muailmankongressaha, tündž oman seminarpaginan poštađ müöti.

Barancevan seminarpagin oli painetud eriže *Lüüdilaine*-lehten ezmaižes numeras 2005. vuodel. Täss numeras müö publikuimme dostalid lüüdilaižiin seminarpaginad ja ned kongrespaginad, kudamad suaimme käzihe. Tämän materijalan dälgehe painamme ühtehevedoks Iivanan Lid'an kiritusen, kudamas Lid'a pagižob lüüdikielen ja -rahvahan tilas dälges Muailmankongressad ja seminarad.

Lüüdilaižed pagištihe *Rahvaz vai heim – kiel' vai dialekt?* -seminaras huolen ke.
Foto: Aune Kämäräinen

Barancevan Aleksandran kongrespagin

LÜÜDILAIŽED – BALTIJANSUOMELAIŽIIN SAMBUJ ETNOS

Людинцы – исчезающий этнос прибалтийских финнов

Наш народ – это малый этнос, пока сохраняющийся в некоторых деревнях южной Карелии на перешейке между Ладогой и Онего. Ситуация здесь сложная, мы находимся на грани полного исчезновения. Языковой ассимиляции содействовали разные факторы. Среди субъективных причин главным было игнорирование самостоятельности языка: до революции нас причисляли к вепсам – чуди, ныне относят к карелам. Мы не те и не другие, мы – людинцы.

Современная Карелия проводит политику возрождения культуры коренных народов. Ущербная особенность ее налицо – людинцы опять остались в стороне, хотя они в наиболее опасном положении. Создание письма, школьное обучение, издание газет и книг ведется на базе карельского и ливвиковского лектов. На протяжении последних 10 лет, со времени начала экспериментов право моих сородичей на развитие на своем языке отрицается. В перечне коренных народов республики людинцев нет.

В местах компактного проживания людинцев много энтузиастов-ревнителей родного языка. Они объединяют усилия. Создана программа по возрождению культуры, в ней обозначены болевые точки, предлагаются рецепты лечения. Они те же самые, что и у других малых народов финского Балтикума. Но без помощи властных органов республики реализовать планы спасения будет невозможно.

Люди́ковская тема исчезла из вузовских и академических перечней исследований, не готовятся специалисты высшей квалификации. А нам есть что сказать финно-угорскому миру.

На общественных началах развивается научно-исследовательская программа «По следам люди́ковских мифов». Ее цель – расшифровка потаенного, глубинного смысла рун и заговоров из наследия предков; поиск следов древнего Знания. Последнее вытекает из предположения: глобальная материальная деятельность предыдущих цивилизаций на Земле должна была отразиться в памяти человечества, в его религиозных представлениях и легендах. Первые

результаты обнадеживают: да, в фольклонном материале имеются такие рекорды.

К Комитету по национальной политике республики Карелия мы обращаемся со следующими предложениями и просьбой о помощи:

1. Людинцы – национальное меньшинство Карелии, их права на сохранение своего языка и культуры принадлежат к первичным правам человека. Язык людинцев в наиболее опасном положении по сравнению с другими лектами аборигенных народов. Без помощи официальных органов он не сможет сохраниться. Людинцев следует включить в список коренных народов края.

2. В школах на люди́ковской земле необходимо наладить регулярное обучение родному языку, то же самое сделать в детсадах.

3. В университетах г. Петрозаводска следует преподавать люди́ковский для подготовки учителей, исследователей и других специалистов люди́ковского профиля.

4. Язык и культуру людинцев нужно изучать в Карельском научном Центре АН России, для чего готовить специалистов высшей квалификации.

5. Люди́ковский лект следует использовать в национальной прессе и на радиотелевидении Карелии. Для этого нужно бы создать сеть внештатных корреспондентов в местах массового проживания, например, в деревнях Михайловское, Святозеро, Пряжа, Спасская Губа, в гг. Петрозаводск и Кондопога.

6. Необходимо разработать и опубликовать люди́ковскую азбуку, словарь и учебники для школы.

7. Следует поддерживать опыты и пробы пера и художественного слова на родном языке.
8. Надо оказывать поддержку культурно-этнографической самодеятельности, особенно сельским группам.
9. Нуждается в возрождении духовно-православная жизнь.

10. Людинцам как национально-языковому меньшинству должно быть гарантировано свое представительство на всех крупных форумах финно-угорских народов.

В заключение позволю выразить надежду, что на следующем Международном Конгрессе мы сможем участвовать и работать в качестве официальных лиц и возможно сообщим: новое руководство республики Карелия учитывает и обеспечивает также и коренные права людинцев, оказывает равное внимание всем финно-угорским народам независимо от их численности.

Obraman Fed'uun Miikulan kongrespagin

SAMBUJAN LÜÜDIN KIELEN JA LÜÜDILAIŽEN KULTUURAN VARD'UOČENDAN JA KOHENDAMIŽEN PROGRAM

Uhanalaisen lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin säilyttämisen ja kehittämisen suunnitelma

Lyydiläiset ovat oma erityinen ryhmänsä Karjalan kansojen joukossa. Lyydiläisiä, jotka puhuvat karjala-aunuksesta ja vepsästä poikkeavaa kieltä, asuu Karjalan tasavallassa Kontupohjan, Prääsan ja Aunuksen piireissä. Lyydiläisalueen luonnonrikkauksilla ja nähtävyyksillä on ollut huomattava merkitys Karjalan ja koko Venäjän taloudelle ja kulttuurille. Lyydin kieli kuuluu uhanalaisiin suomalais-ugrilaisiin kieliin. Sen puhujamäärä vähenee koko ajan. Se koostuu kolmesta päämurteesta. Syntyperäisiä lyydikoita on n. 10 000 henkeä, josta määrästä alle kolmannes puhuu lyydiä.

Lyydin kieli ja lyydiläinen kulttuuri ovat jääneet kokonaan pois Karjalan tasavallan kansallisten vähemmistöjen elvyttämishojelmista, vaikka tätä työtä ohjataan tasavallan pääkaupungista Petroskoista, jonka alkuperäisiä asukkaita ovat nimenomaan lyydiläiset. Lyydin kieli on unohdettu ja jätetty sekä opetuksesta että kulttuurin kehityksestä syrjään siitä huolimatta, että jo kymmenisen vuotta sitten on julistettu, että Karjalassa asuvien kansallisten vähemmistöjen kehittämisen tulee tapahtua kaikilla suomensuokuisilla kielimuodoilla. Kun toiset sukukielet siellä elpyvät, lyydi sammuu sammumistaan.

Kielensä puolesta taistelleet lyydiläiset voivat lukea tähänastiseksi saavutuksikseen vain ensimmäisen lyydinkielisen kaunokirjallisen teoksen julkaisemisen vuonna 1993, ensimmäisen hengellisen kirjan julkaisemisen vuonna 1999, Pitk Randaane -nimisen perinneryhmän toiminnan ja vapaaehtoisen lyydin

kielen opetuksen käynnistämisen yhdessä maalaiskoulussa.

Lyydin kieli ei kuulu Petroskoin yliopiston, opettajakorkeakoulun eikä lyydiläisalueella toimivien peruskoulujen opetusohjelmiin. Lyydin kielen oppikirjat puuttuvat kokonaan. Aapisen tekeminen sekä kaunokirjallisuuden kirjoittaminen ja hengellisen kirjallisuuden käännoistyö eivät saa mitään tukea. Lyydiä ei myöskään käytetä Karjalan kansallisessa lehdistössä, radiossa eikä televisiossa. Lyydin kieltä ja kansanperinnettä ei enää tutkita Karjalan tutkimuslaitoksissa. Tätä menoa lyydin kieli voi kuolla jo lähitulevaisuudessa.

Lyydiläiset ovat Karjalan tasavallan kansallinen vähemmistö, jonka kielen ja kulttuurin säilyminen kuuluu heidän perusoikeuksiinsa. Lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin säilymisen turvaamiseksi Lyydiläinen Seura esittää seuraavaa:

Uhanalaisen lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin säilyttämisen ja kehittämisen suunnitelma

1. Lyydiläisiä tulee kohdella kansallisena vähemmistönä, jonka kieli on Karjalan tasavallan alkuperäisten asukkaiden puhumista kielistä kaikkein uhanalaisin. Nykyoloissa lyydin kieli ei voi säilyä ilman virallisten tahojen tukea.

2. Lyydiläisalueella sijaitsevilla kouluilla on aloitettava säännöllinen lyydin kielen opetus.

Lyydin kieltä on opetettava myös päiväkodeissa.

3. Petroskoin yliopistossa ja opettajakorkeakoulussa on opetettava lyydin kieltä opettajien, tutkijoiden ynnä muiden lyydin kielen asiantuntijoiden kouluttamiseksi.

4. Lyydin kieltä ja lyydiläistä perinnekulttuuria on tutkittava Karjalan tiedekeskuksessa, mikä vuoksi sinne on saatava tarvittavat asiantuntijat.

5. Lyydin kieltä on käytettävä Karjalan kansallisessa lehdistössä ja radiossa. Tähän tarvitaan vapaaehtoisia kirjeenvaihtajia lyydiläisten suurimmista asuinpaikoista, esim. Kuujärveltä, Pyhäjärveltä ja Munjärven Lahdesta.

6. On laadittava ja julkaistava lyydin kielen aapinen, sanakirja ja oppikirjoja.

7. Lyydinkielistä kaunokirjallisuutta ja julkaisu-toimintaa on tuettava.

8. Lyydiläisten kulttuuritoimintaa on tuettava ja Karjalan tasavallan kulttuuritapahtumia suunniteltaessa on otettava huomioon maaseudulla toimivat lyydiläiset perinneryhmät.

9. Lyydiläisten hengellisen elämän elpymiseksi on tuettava Raamatun kääntämistä lyydin kielelle ja kirkollisten rakennusten rakentamista ja kunnostamista lyydiläisissä kylissä.

10. Kansallisena kielivähemmistönä lyydiläisille on taattava oma edustus kaikilla huomattavilla suomalais-ugrialaisten kansojen foorumeilla.

Valitettavasti tähänkään kongressiin ei yksikään lyydiläinen saanut virallista kutsua.

Suomalais-ugrialaisten kansojen Maailmankongressin tulisi valvoa lyydinkielisen vähemmistön oikeuksien toteuttamista.

Iivanan Lid'an kongrespagin

LÜÜDIN KIELEN OPASTANDAHA NIŠKU

О преподавании лудиковского языка

Уважаемые участники Конгресса!

Я представляю лудиков, работаю учителем начальных классов в с. Куярв Олонецкого района Республики Карелия. Преподаю в своем классе лудиковский язык. Хотела бы продолжить учить детей языку наших предков.

В южной Карелии существует лудиковский язык и ливвиковский. Для того, чтобы учить детей своему языку, я вместе с моим земляком Мийкулом Пахомовым попыталась сделать перевод вепского букваря на лудиковский язык. Вепский букварь для изучения лудиковского языка не подходит, имеются существенные грамматические и лексические различия, поэтому нам пришлось в переводе значительно переработать структуру, порядок представления и форму изложения языкового материала вепского букваря на лудиковский язык.

Мы работали не в расчете на вознаграждение и известность, а ради того, чтобы облегчить

детям обучение родному языку. Дети с удовольствием изучают родной язык, но учеба бы шла эффективнее при наличии учебного пособия. Используя мой опыт педагогической работы мы вместе с Мийкулом Пахомовым разработали лудиковский букварь и отправили его на утверждение в Государственный комитет Республики Карелия по национальной политике. Ответ был такой: нет денег, а потом выяснилось, что вообще на лудиковском языке не нужно никаких учебных пособий. Не были согласны на использование их материалов и авторы вепского букваря.

Несмотря на отрицательное отношение комитета по национальной политике, мы продолжили работу по созданию лудиковского букваря и написали свой (второй) вариант букваря, потому что без учебного пособия невозможно научить детей грамоте и письму. Будет ли он издан? Это только один пример негативного отношения

к преподаванию людиковского языка. Что будет, если создавать другие учебные пособия?

У нас в Республике Карелия вторым письменным языком собираются ввести карельский язык. Он создается на основе некоторых карельских говоров. Это означает, что вместо людиковского языка нам придется изучать в школе язык чужой, хотя и близкородственный. Но ведь детям придется переучиваться, и насколько возрастет нагрузка на учащихся!

Эксперименты с карельским письменным языком для с. Куярв оборачиваются попыткой ливвизации коренного людиковского населения. В нашей школе преподают ливвиковский язык, а людиковский только в моем третьем классе, который я веду. Парадоксально, но факт: людиковских детей заставляют изучать

ливвиковский язык. Это пример грубого нарушения права людей на изучение своего родного языка.

Вернувшись после Конгресса в с. Куярв в свою родную школу я продолжу работу по обучению маленьких жителей нашего села их родному языку. Очень хотелось бы надеяться, что в важном деле сохранения людиковского языка нам не будут чинить больших препятствий.

В 1999 г. в Университете Аризона (США) Улдис Балодис представил свою дипломную работу по преподаванию малых языков в Европе. В этой работе впервые рассматривается преподавание людиковского языка. Мне очень приятно, что ее автор представил нашу деятельность по сохранению и преподаванию языка.

Спасибо за внимание!

Obraman Fed'uun Miikulan seminarpagin

Arvoisa Isä Esipaimen, rakkaat heimoveljet ja suomensukuisten kansojen ystävät!

Lyydiläisten edustajana minun on ilo nähdä meidät kaikki koossa, sillä lyydiläiset, setukaiset ja inkerikot ovat lähisukukansoja, joita yhdistää ensinnäkin se, että ne haluavat säilyttää oman joko kielitai kulttuuri-identiteettinsä tai kenties molemmatkin isomman sukukansan meressä. Lyydiläiset yrittävät säilyä karjalaisten keskellä, setukaiset virolaisten keskellä ja inkerikot inkerinsuomalaisten keskellä. Meitä yhdistää myös toivoa antava kielemme ja kulttuurimme kantajamäärä, joka ei ole yhtä pieni kuin liiviläisillä ja vatjalaisilla, sekä yhteinen ortodoksinen uskomme.

Kaikki me edustamme pientä kansallista vähemmistöä, jonka kielen tai kulttuurin itsenäisyydestä ei ole vielä kukaan yksimielisyyttä tieteellisissä piireissä. Jopa lyydikin, jota perinteisesti on pidetty omana erityisenä itämerensuomalaisena kielenään, on eräiden tutkijoiden mielestä vain yksi karjalan kielen murteista. Tällainen ”tieteellinen” kiistely estää käytännössä kielivähemmistön säilymistä ja kehittymistä suuremman sukukansan varjossa ja jopa alistaa sen valtakulttuurin armoille.

Lyydiläisenä toivon, että tässä seminaarissa me pienten vähemmistökansojen ja -heimojen edustajat löydämme yhteisymmärryksen, koska muilla itämerensuomalaisilla kansoilla ja kielillä ei liene

niin samankaltaisia ongelmia kuin lyydiläisillä, setukaisilla ja inkerikoilla. Toivon, että tämä seminaari laskee perustan vähemmistöryhmiemme tulevalle yhteistyölle, sillä toisiaan tukemalla ne voivat saavuttaa enemmän. Yksin olemme vaarassa tuhoutua, mutta yhdessä olemme voimakkaampia. Toivon, että voimme tulevaisuudessakin tavata, järjestää yhteisiä kulttuuritapahtumia ja vierailia toistemme luona.

Lyydiläiset ovat oma erityinen ryhmänsä Karjalan kansojen joukossa. He puhuvat karjala-aunuksesta ja vepsästä poikkeavaa kieltä. Lyydiläisiä asuu Karjalan tasavallassa Kontupohjan, Prääsan ja Aunuksen piireissä. Lyydiläisalue, joka on noin 200 km pitkä ja enimmillään noin 30 km leveä, sijaitsee Aunuksen kannaksen itäosassa.

Lyydin kielen tutkimus alkoi vuonna 1845, jolloin D. E. D. Europaeus runonkeruu- ja sanatusmatkallaan ensimmäisenä suomalaisena tapasi lyydiläisiä. Ensimmäinen lyydiläismurteista tehty tutkimus kielinäytteineen julkaistiin vuosina 1872–1873 Kielettäressä, tekijänään Arvid Genetz. Vanhin tunnettu lyydinkielinen muistomerkki on 1600-luvun alulle ajoitettu käsikirjoitus. Ensimmäinen lyydin kielen sanakirja painettiin Pietarissa v. 1908.

Lyydiläisalueen luonnonrikkauksilla ja nähtävyyksillä on ollut huomattava merkitys Karjalan ja koko Venäjän taloudelle ja kulttuurille. Sinne nousivat Karjalan tasavallan pääkaupunki Petroskoi

ja merkittävä teollisuuskaupunki Kontupohja. Siellä kuohuu Kivatsun koski, jota kuuluu venäläinen runoilija Gavriila Deržavin ylisti runoissaan. Kivatsun kuva koristi aikoinaan Karjalais-Suomalaisen SNT:n virallista vaakunaa. Siellä oli myös Pietari Suuren käskystä avattu Venäjän ensimmäinen Martsialnyje Vody -parantola. Talvipalatsiin, Iisakin kirkkoon ynnä muihin Pietarin kauneimpiin rakennuksiin käytettiin Tiutian lyydiläistä marmoriam. Maailmankuultu Kižin kirkot rakennettiin saarelle, jonka nimi selittyi lyydin kielestä.

Lyydikköjen heimoalue, Lyydinmaa, on kaunis maisemiltaan eikä Martti Haavio syyttä kutsunut sitä ”lyydiläisten lintukodoksi”. Kuujärven innoittama Yrjö Jylhä halusi perustaa Kuujärven Paloniemeen taiteilijasiirtolan. Sodan jälkeen Kenjärven rannoilla kuvattiin legendaarinen Sampo-elokuva, jonka kunniaksi yksi Kossalmen kalevalaisista kallioista sai nimekseen Sampovuori.

Lyydin kieli, joka jakautuu kolmeen päämurteeseen, on suomalais-ugrilaisista kielistä uhanalaisimpia. Sen puhujamäärä vähenee koko ajan. Syntyperäisiä lyydikoita on noin 10 000 henkeä, josta määrästä alle kolmannes puhuu lyydiä.

Lyydin kieli ja lyydiläinen kulttuuri on jätetty kokonaan pois Karjalan tasavallan kansallisten vähemmistöjen elvytysohjelmista, vaikka näitä paradoksaalisesti ohjataan alunperin lyydiläisten asuttamasta tasavallan pääkaupungista Petroskoista. Lyydin kieli on unohdettu ja jätetty sekä opetuksesta että kulttuurin kehityksestä syrjään siitä huolimatta, että jo kymmenisen vuotta sitten julistettiin, että Karjalassa asuvien kansallisten vähemmistöjen kehittämisen tulee tapahtua kaikilla suomensukuilla kielillä. Kun toiset sukukielet elpyvät, lyydi tekee kuolemaa.

Kielensä puolesta taistelleet lyydiläiset voivat lukea tähänastiseksi saavutuksikseen vain ensimmäisen lyydinkielisen kaunokirjallisen teoksen julkaisemisen vuonna 1993, ensimmäisen hengellisen kirjan julkaisemisen vuonna 1999, Pitk Randaane-nimisen perinneryhmän toiminnan ja vapaaehtoisen lyydin kielen opetuksen käynnistämisen yhdessä maalaiskoulussa.

Lyydin kieli ei kuulu Petroskoin yliopiston, opettajakorkeakoulun eikä lyydiläisalueella toimivien peruskoulujen opetusohjelmiin. Lyydin kielen oppikirjat puuttuvat kokonaan. Aapisen tekeminen sekä kaunokirjallisuuden kirjoittaminen ja hengellisen kirjallisuuden käännytyö eivät saa mitään tukea. Lyydiä ei myöskään käytetä Karjalan kansallisessa lehdistössä, radiossa eikä televisiossa. Lyydin kieltä ja kansanperinnettä ei enää tutkita Karjalan tutkimuslaitoksissa. Tätä menoa lyydin kieli voi kuolla jo lähitulevaisuudessa.

Mainitsen vielä, että huomenna alkavaan Suomalais-ugrilaisien kansojen III Maailmankongressiin osallistuu myös Karjalan tasavallan edustajia, mutta heidän joukossaan ei ole yhtään lyydiläistä. Lyydiläiset osallistuvat kongressiin ainoastaan tarkkailijoina Lyydiläisen Seuran kutsusta.

Mainitsen vielä, että huomenna alkavaan Suomalais-ugrilaisien kansojen III Maailmankongressiin osallistuu myös Karjalan tasavallan edustajia, mutta heidän joukossaan ei ole yhtään lyydiläistä. Lyydiläiset osallistuvat kongressiin ainoastaan tarkkailijoina Lyydiläisen Seuran kutsusta.

Lyydiläiset ovat Karjalan tasavallan kansallinen vähemmistö, jonka oikeudet oman kielen ja kulttuurin säilyttämiseen kuuluvat heidän ihmisoikeuksiinsa. Näiden toteuttamiseksi Lyydiläinen Seura esittää Uhanalaisen lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin säilyttämisen ja kehittämisen suunnitelman (Kc. Obraman Fed'uun Miikulan Kongrespagin).

Pyydämme kunnioittavasti heimoveljemme setukaisten ja inkerikkojen tukea lyydin kielen ja lyydiläisen kulttuurin säilyttämisen ja kehittämisen suunnitelmalle. Toivomme myös, että arvoisat heimoveljemme tulevat valvomaan lyydinkielisen vähemmistön oikeuksien toteutumista.

Oma kiel' pidab sohranida! (Iivanan Lid'an elon sana)

Orgos Eläj

Iivanan Lid'an seminarpagin

Armhad ristud, tervheks kaikiile!

Miä ruadan učitel'an (opastajan), opastan huubiid lapsiid ezmaažes, toižes, koumandes, nügi ve nell'andes klassuuš. Himuutab ičespia sanda suur' spassibo Lüüdilaažele Siebrale, ku mindaa kucui tälle seminarale. Miä duumaan, tälänbaa liinob suur' pagin inkerikuun, setukuun da lüüdin kieliihe niškuu. Küzin teil prostindad, miä en pagiže suomeks, en tieda ni inkerin, ni setukuun kiel't. Omas vistuplenijas sanun vaa lüüdin kielehe niškuu, mida duumaan iče.

Ezmaa himuutab sanda ülen vähääne oman školan istorijad, kudambale muluu täidui sada vuott.

Tuha kahesasadad ühesaküment ühesandes vuodes tuha ühesasadad koumekümnendehe vuodehe saa meiden školas olii vaa nell' klassad, koumekümnendes viidehekümnendehe nell'aha vuodehe saa – seičime klassad, viideskümnnendes viides kuudehekümnendehe saa – kümne klassad, kuudeskümnnendes kahesakümnehe kahesaha vuodehe saa – kahesa klassad, kahesaküment kahesas vuodes – kümne klassad.

Meiden školan istorij om sidonuze Zotikovuun dinastijan ke. 18-vuozne prihač, kudamb lopii Vuažnen učilišan tulii Kujärvehe edahaližen tuha kahesasadad ühesaküment kahesan vuoden, štobi igaks sidoda oma elo i elo omiid lapsiid opastandan ke Karelilijas. Školad derein'as ei olnu, opastadihe pertiis. Ezmaane škola – puutaluu strojiihe suamuuš čomas Kujärven sijas omiil kaziil ühtes nuoren opastajan ke (učitel'an ke).

Ken tiez' Zotikovan Mit'uud, sandaze, što häin olii d'alo hüvä miez', äjal l'uubii ruata. Elii häin školas, kaik siädii omiil kaziil. Dmitrij Jefimovič tiedustelii Kujärven tradicijad i muodad, tiez' karjalan kielen. Ümbri školad ištut' muar'puud, kazvat' ovoššiid. Häin tui pčoliid, ongit' kalad, pidii lehmiid. Kujärves rodiihezebad kaik hänen lapsed, heid olii ühesa. Koume poigad i nell' tütart opastadihe učitel'uuks. Vahnemb poig, ve kuni tuat olii elos, ruaduu učitel'an Agvhen derein'as.

Školas olii siätud scena, ozitetihe spektakl'uud, pajatetihe pajuud. Škola kazvuu. Rindal Mit'uun ke ruaduu hänen tovariš, kujärvelaane Ondrij Ročakov. Vahnembad Kujärven eläjad ve muštaze heid. Kniiguuš sill aigal olii vaa azbuk, dostal' (muud) lapsed kiritetihe učitel'an sanuuš. Kiritetihe ručkiil peruun ke, himičeskuul, prostuul karandašuul.

Ezmaažes, toižes, koumandes, nell'andes klassuuš otmetkuud ei pandud, a ühtes klassas toižehe klassaha perevodihte käden noustandal.

Tuha ühesasadad koumeküment koumanden vuoden siätihe seičime klassad, tulii ve kaks' učitel'ad. Nämäd ol'dihe Zaharov i Väärä. Zaharov olii derektoran koumeküment viidendes vuodes saa. Učitel'ad ol'dihe stroguud, toižiin i ei suanu olda. Viidendehe klassaha tul'dihe lapsed raznuud iguud, erasiile olii seičimetošt–kahesatošt vuott. Viidendes klassas saa lapsiile pandihe otmetkad.

Voinan aiga, däl'ges voinald olii kaikiile düged aig. Toine päiv tuhukuud – paha päiv meiden školan istorijas. Paluu meiden puuhiine škola. Kaks' vuott puolen ke, kuni strojitihe uutt školad, ol'dihe d'alo dügedad. Opastatihe lapsiid kahtehe smenaha koumes kodiš, no škola edeleze ruaduu. Stroikan aiga äi abutetihe učitel'ad. Ezmaažen päivän sügüz'kuud kahesaküment toižen vuoden uuz' škola avaaž omad ukسد.

Ülen lühidas sanuin Kujärven školan istorijan.

Nügi tahtuun azetudakse sill, kutt miä opastan lapsiid lüüdikš.

Se, što miä zavodiin lapsiile opastamaha lüüdin dialektad, tälänbaa pidab sanda suur' spassibo Pahomovan Miiklale. D'o proidii enamb küment vuott, konz Miikul Petroskuul pia tulii meiden školaha i zavodii minun ke paginan opastandaha niškuu lapsiile lüüdin dialektad. Hät'ken müö pagižiim, miä hänt d'alo hüviin el'gendžiin. Iče d'o amusaa duumaan i žiälivuučiin sihe niškuu, što tulob se aig, i lüüdin dialektad ei liine, ni ken ei rubeda pagižmaha lüüdikš. Täll aigal lüüdikš pagištaze vaa vahnembad. A ende kaik Kujärven eläjad, heid olii enamb tuhad, pagištihe vaa lüüdikš. A nügi? Lüüdikuud d'oga vuoden vähenob.

Kujärves om kaks' dialektad: lüüdin – Kujärven eläjad i livvikod, kudambad tul'dihe Kujärvehe müöhemba. Konz Miikul tulii školaha Petroskuul pia, lapsiile erasiile d'o opastadihe livvin dialektad. Zavodiin duumaamaha, olen üks' učitel' Kujärves, kudamb tiedab lüüdin dialektan, kenak rube-dab opastamaha meiden lapsiid pagižmaha lüüdikš. Kovas rešiin: opin i miä zavodida opastamaha lapsiile omad kiel't.

Zavodiin. Himonikuud olii äi. Üks' urok nedališ, programmad ei ole, bukvarid ei ole. Otiin livvin dia-

lektan učitel'al programman, bibliotekas otiin livvin dialektan bukvarin, kudamb om kiritadud Lüd-milal Markianoval i Zinaidal Dubrovinal. Äjad sanad ei podhodiguu meiden kielehe, heid karandašal čirkuum irdale, kusak siadiim ispravlenijad meiden kielehe. Aigad tälle dielole mänob äi. Kiritada – bukviid ve em tiekuu. Kodiš vahnembad ei voiguu abutada. Zavodiim kiritada sanuud venän bukviil, kiritada pidab äi, a däl'ges ve pidab učta nämäd sanad. Kacun, dügedas lapsiile andaze oma kiel', erasiil pakkui himo.

Proidii vuoz'-kaks', en mušta. Möst Miikul tulii Kujärvele, küzüb, kutt mänoba dielod? Sanun: "D'alo dügedas, žiäl' om lapsiid, pidab bukvar', bukvarita ni mida ei viidi." Miikul sanui, võib otta vepsan kielen bukvar', kudamb om kiritadud Ninal Zaiceval i Marial Mullonenal i kiäta meiden kielehe. Suur' spassibo heile podderžkas. Šoltozeran školaspia meiden školaha tietihe vepsan kielen bukvariid, müö zavodiim heid müöti opastumaha. Erased sanad oma muguužed ku meiden kieles, a erasiid čirkuum karandašal irdale, erasiid kiritiim omaha kielehe, ku livvin bukvariš.

Miikul i miä d'o amusaa kiändžiim vepsan kielen bukvarin lüüdikš, no täha saa täma om vaa bumagal. Ezmaa sandihe – ei ole den'gad, däl'ges sandihe, što hänt ei sua publikuida, häin om kiätud vepsan bukvariš. Om küzumüs: mihe müö hänt kiändžiim, n'oušto meiden ruad om tühd'? Täma kiändus' olii siätud sikš, štobi lapsiile kebdensuuta opastus' lüüdin dialektal. Enambad meile ni mida ei pidanu, täma ruad om toižiin ristuin, müö täman hüviin el'gendam. Müö vaa tahtuum lapsiile abutada. Sangat, võib ninka ruata? Bukvarita ni mille ed opasta lapsiid, sikš vepsan bukvarid müö em diättud bokkaha. Miä en ole ni metodist, ni naučnij ruadnik. Mikš sriädo ei abutada, ku ei sua publikuida vepsan bukvarin perevodad? Täll kezal kiritiim kird'aažen Petroskuule Ahtijejan Viktorale, no täha saa ni mittuš otvetad en polučinu.

Nügi Miiklan ke kiritiim uuden bukvarin lüüdin dialektal. Ken tiedab, liinobik i täma publikuidud. Voib möst kaik diäda bumagale i liinob tühd' ruad. Mitte om meiden bukvar'? Ken tahtuub, müö däl'ges voim sanda täha niškuu.

Aig šipkos mänob, ni mida ei ole igašt. Vahnembiid d'oga vuoden vähenob. Tulob se aig, konz heid ei liine. Ei liine i meiden lüüdin dialektad. Häenob lüüdin dialekt, a häin voiž ve hät'ken eläda. Tälänbaa

pidab kaikiile ühtes duumaada, mida i kutt pidab siäta, štobi lüüdin dialekt vard'uuta edeleze. Ku kado-nob meiden kiel', meiden vunukad ei prost'kuu meile täda. D'oga miez' tahtuub tieta oman kielen. Miččen oman kielen liinob häin meiden vunukuul? Livvin? Mikš? Hüö oma lüüdikuud! Pidab siäta kaik, mida voim i mida em voiguu, no lüüdin kiel't ei sua häetada. Duumaan, školiiš, kus om lüüdin dialekt (Kujärves, Svätozeras, Spasskuuš gubas i toižiš sijaiš), pidab lapsiile opastada i lüüdin kiel't. Mikš lüüdin kiel't ni ken ei podderži? Vaa hüö ei olguu rahvas? Ülen abid om omas narodas, omas kieles. Meid ümbärtihe, täma om paha kaikiile lüüdilaažiile.

Olem nad'ožas, iele ve kaik häenu, tulob aig i lüüdin kiel' nouzob ülähaks. Mida miä voižiin predložida kaikiile lüüdilaažiile? Lüüdikš olen kiänu lühidad i pit'kad pajod, arbutused, poslovičad, ruaskazad, suarnad. Midak d'o olii publikuidud gazetas "Oma mua". Miiklan ke voižiim kiritada sanakniigan, lugendkniigan. Ühesaküment kahesan – ühesaküment ühesan vuoden Mel'nikovan Valentinan ke kiändžiim kniigan Maiju Lassilan "Spičkuuhe". (Valentina om livvik). Miä tiendžiin kird'aažen Suomehe M. A. Castrenin siebraha, kudamb podderžib hubiid naroduud i andab perevodčikuule stependijad. Olii kerdunuze komissij, kudamb kacui zajavlenijan i reši täll kierdal ei anta stependijad. Liindane edeleze perevodad, siid näguš liinob. Viidii möst muga, što i täma ruad olii tühd'. Om küzumüs: liinobik himo i edeleze siäta tämiid perevoduud, konz kaik om vaa tühd' ruad?

Elän optemizmal, hät'keksik hänt fuatib, en tieda. Muluu Arizonan Universitetas Uldis Balodis lopii ruadon, kudamban tema olii Evropan pieniin kieliiin opastamiine. Täma om ezmaane tieduuruad, kudambas sandaze lüüdin kielen opastandaha i problemuuhe niškuu. Miä ihastuin sikš, što häin kirit' minun opastandaha niškuu, i täma om kaikiile lüüdilaažiile suur' dielo, što meiden ruadod da huoled tietähe Amerikas.

Nügi himuutaaž sanda 3–4 predložienjad ičespia:

– Bukvarihe niškuu – häin sročno pidab lapsiile.

– Žurnaluuš "Kipinä", "Carelia", gazetas "Oma mua" enamb pidab kiritada lüüdikš.

– Radion, televidenijan programmuuhe vkl'učta lüüdikuun elo. Hüvä oliiž, ku voiž avaata telekanal derein'aha niškuu, rahvas voiž kacta, mida om Kare-

lijas (lüüdikuud om lähen tuhad).

– Universitetuue, institutuue priimdaaž lüüdikuud i opastataaž gazetrudnikuukš, učitel'uuks. Hüö siga oma.

– Himuutab, štobi gazet "Kodima" tietaaž meiden školaha i bibliotekaha.

Olnob ku milaa ve aigad, oman paginan himuutaažiin lopta Miiklan runol, kudamban nimi om "Lüüdin kiel'":

*Minun armaz lüüdin kiel',
sia oled hengiis ve,
kuulud pertiš vauktas täst
ristikanzan paginas.*

*Hät'ken sindaa piekstihe,
vilus vedes pestihe.
Ka ed ole lopnuze,
möst oled rodinuze.*

*Lapsed lüüdikš pagištaze,
omal kielel lugetaze.
Kackat, buabad-diedad, –
kazvetaze vezad!*

Ando kaik, mihe niškuu kiritab täst runos Miikul, liinob tozi meiden elos!
Spasibo teile!

Matfijan D'oššin Väinön seminarpagin

Hyvät heimolaiset, tervehdin teitä lyydiläisten edustajana tässä seminaarissa, missä käsitellään kolmen pienen suomalais-ugrilaisen kansan asioita.

1. KUJÄRVEN LYYDILÄISTEN ASUMA-ALUE

Olen saapunut tänne Aunuksen Kuujärveltä Karjalan tasavallasta. Kuujärven kunta on lyydiläisten asuma-alue, sen eteläinen osa. Jos katsotaan Karjalan tasavallan karttaa, me asumme tasavallan kaakkoisosassa. Pohjoisesta, idästä ja etelästä meitä ympäröi Leningradin alue, lännessä me yhdistymme Aunuksen piiriin, missä puhutaan livvin kieltä. Kuujärvi on Aunuksen kaupungista puolensadan kilometrin päässä itään.

2. KUJÄRVEN LYYDILÄISASUKKAIDEN LUKUMÄÄRÄ VÄHENEMÄSSÄ

1940-luvun alussa Kuujärvellä oli 11 lyydiläiskylää, joissa asui noin 1500-1600 ihmistä. Nykypäivinä elämä on säilynyt vain 5 kylässä. Suurin osa ihmisiä asuu turkistilan rakentamassa asutuskeskuksessa, entisen Joensuun kylän paikalla. Kotiseudullani on nyt vain noin 700 asukasta. Tilastotietoja lyydiläisten lukumäärästä kotiseudullani ei paikallisessa hallintoelimestä ole. Kuujärven nimi on säilynyt vain postileimassa suomenkielisenä. Kaksi sotaa ovat vie-neet yli 200 miehen hengen. Monet ovat siirtyneet

asumaan kaupunkiin tai metsätyömaille paeten kolhooseista. Kymmeniä lyydiläisiä on viety pakko-töihin. Harvat heistä palasivat kotiin.

3. LYYDIN KIELEN TILANNE ENNEN JA NYT

Kaikkina aikoina lyydiläiset ovat puhuneet keskenään omaa äidinkieltään, venäläisten kanssa venäjää, koska me asumme aivan lähellä Leningradin aluetta, missä puhutaan venäjää. Kouluissa opetettiin suomen ja venäjän kielillä. Vuodesta 1938 opetus suomen kielellä lopetettiin Karjalassa samoin kuin Kuujärvelläkin. Sen jälkeen opetus kotiseutuni kouluissa on ollut venäjänkielinen.

Lyydin kieli on vepsäläistynyttä Aunuksen karjalaa, tai karjalaistunutta vepsää, kumpi vain lähemmältä tuntuu. Hyvällä tahdolla suomalaisen on mahdollista ymmärtää lyydiä aika lailla. Syynä lyydin kielen häviämiseen on ollut neuvostovallan monivuotinen pienten kansojen kielten tukahduttaminen, mikä jatkuu näinäkin vuosina, koska Karjalan hallinto- ja lainsäädäntöelimestä on vain vähän paikallisten kanta-asukkaiden edustajia. Laki karjalan kielen hyväksymisestä toiseksi kieleksi Karjalan tasavallassa ei vielä ole tullut voimaan.

Sodan jälkeisinä vuosina venäjän kieli alkoi tunteutua lyydiläisten puhekieleen. Nyt lyydiä puhutaan vain aikuisten kesken.

4. LYYDILÄISTEN ELINKEINOELÄMÄ

Lyydiläisten elinkeinoelämä muuttui perusteellisesti, kun v. 1930 lyydiläisten talonpoikien yksityistaloudesta siirryttiin kollektiivitalouteen. Kolhooseissa harjoitettiin maanviljelystä ja karjanhoitoa. Työpalkkoja ei maksettu. 1960-luvun alussa kotiseudullani ja muissa lyydiläisten asutuskeskuksissa (Pyhäjärvellä, Kontupohjassa) perustettiin sovhoosit, joissa kasvatettiin turkiseläimiä (minkkejä ja naaleja), nahkoja myytiin ulkomaillekin. Uusi talousala tuotti valtiolle suuria tuloja. Työläisten elintaso parani huomattavasti, kun maksettiin hyvät palkat. Rakennettiin uusia asuintaloja, turkisfarmeja ja korjattiin maanteitä. Monet kyläläiset rakensivat omia kotitaloja. Valtio antoi maksutta 100 m³ metsää talon ja navetan rakentamiseen.

Syrjäkylistä ihmisiä siirrettiin asumaan sovhoosin asuntoihin. Niin alkoi kylien tyhjentäminen. Parimmat talot siirrettiin Joensuun kylään, monet talot sahattiin polttopuiksi. Paljon kotitaloja tuhoutui tulipaloissa, kun kylissä ei ollut asukkaita sammuttamaan tulipaloja. Monien lyydiläiskylien nimet ovat säilyneet kartoilla. Kylän nimen rinnalle suluissa on kirjoitettu ”asumaton”. Näiden kylien asukkaiden piti luopua omissa kotitalouksissa hoidetusta karjasta, koska uudelle asuinpaikalle ei ollut rakennettu karjanavettoja. Sovhoosien lypsykarjaa myöskin supistettiin.

Iivanan Lid'an loppkirituz

DÄLGES MUAILMANKONGRESSAD – ÜHTEHEVEDON SIJAS

В декабре 2000 г. в Хельсинки состоялся III Всемирный конгресс финно-угорских народов, на котором рассматривались проблемы малых народов. Благодаря поддержке Людиковского общества, я смогла принять участие в конгрессе и приуроченном к нему семинаре «Народ или племя – язык или диалект?».

Я работаю учителем начальных классов в селе Куярв (Михайловское) Олонецкого района Республики Карелия. В этой заметке я хотела бы остановиться на проблемах людиковского языка, поскольку я сама – людик. Все мы прекрасно знаем, что язык является одной из главных основ существования народа. Язык – это наследие. За то, что я занялась преподаванием людиковского

Мetsästys ja kalastus ovat aina olleet lyydiläisten elämässä etusijalla. Nyt, kun metsät on hakattu, järvet ja joet saastutettu, niin metsänriista ja kalansaaliit ovat aivan mitättömän vähäisiä. Kaupoissa myydään merikalaa. Sienet ja marjat ovat aina kuuluneet lyydiläisten ruokapöytään. Niiden kasvu ja poimiminen yllä mainituista syistä ovat vähentyneet muinaisvuosiin verrattuna. Nyt marjat poimitaan ennen niiden kypsymistä ja myydään halvalla yksityiskauppiaille. Monet ihmiset tulevat toimeen marjojen myynnillä.

5. KIRKOLLINEN ELÄMÄ

Kirkollinen elämä kotiseudullani lakkasi v. 1930, kun paikallinen kirkko tuhoutui tulipalossa. Jatkosodan vuosina 1941-44 pidettiin jumalanpalveluksia, kouluissa oli uskonnon opetusta ja toimivat rippikoulut. Sen jälkeen oli pitkä ateismin kausi. Vasta vuonna 1992 Kuujärvelle saapuivat Inkerin ev.lut. kirkon työntekijät. Aunukseen on perustettu oma seurakunta, ja siellä toimii uusi kirkko, joka on rakennettu Suomessa toimivien seurakuntien rahoituksella ja talkoovoimin.

Kuujärvellä pidetään säännöllisesti hengellisiä kokouksia. Näissä tilaisuuksissa jaetaan ihmisille venäjänkielisiä Raamattuja ja erilaista hengellistä kirjallisuutta. Vähävaraisille ja suurperheille kirkon avustuksella on jaettu ruokapaketteja ja vaatteita sekä kouluille opetusvälineitä.

языка, нужно сегодня сказать спасибо Мийкулу Пахомову, это его заслуга. Он давно думал о преподавании людиковского языка в школах.

Раньше все жители Куярв, а их было больше тысячи, говорили только по-людиковски. Теперь же людиков становится все меньше, так как в Куярв стало два языка: людиковский – коренные жители Куярв и ливвиковский, на котором говорят люди, приехавшие сюда позже. В школе уже давно преподают ливвиковский язык, так как есть букварь, учебники, методички, прописи.

Мийкул убедил меня начать преподавание людиковского языка. Я согласилась, преподавала только в своем классе, который вела. Один урок в неделю, литературы – никакой. Использовала то

ливвиковский, то вепский буквари. О трудностях преподавания я говорила на III Всемирном конгрессе на секции «Культура и образование», тема выступления: «О преподавании людиковского языка». Что же изменилось со времени конгресса? Ровным счетом – ничего. Мы сами людики с неуважением относимся к своему родному языку, разве не так? Сомневаемся: зачем он нужен? А ведь время летит, ничто не вечно. Старшее поколение с каждым годом убывает. Настанет время, когда его вовсе не станет. Не будет и нашего родного людиковского языка, исчезнет он, а ведь мог бы еще жить долго-долго. Известно, что народ, теряющий свой язык, сливается с окружающим большинством. Но мы никак не можем понять, что теряем самих себя.

С помощью Людиковского общества недавно был наконец издан второй вариант букваря людиковского языка. Однако, возникла новая проблема: букварь до сих пор не утвержден, шрифт не тот и т. п. Хотя, с детьми я работала, мы успели за год изучить почти половину букв, научились немного читать, писать, переписывать

и переводить тексты. Когда я перешла на работу в группу продленного дня, мои ученики стали изучать ливвиковский язык. Детям теперь придется переучиваться, очень жаль!

Уважаемые людины! Неужели мы допустим, чтобы наш родной язык исчез? Это будет огромной ошибкой, которую будет уже невозможно исправить. Наши дети никогда не простят нас за то, что мы потеряли свой язык. Давайте же все вместе постараемся сохранить свой родной язык! Ведь каждый человек хочет знать свой родной язык. Каким же он будет у наших внуков? Ливвиковским? Но почему? Они же – людики! Я думаю, что в тех местностях, где проживают людики, надо дать детям возможность изучать их родной людиковский язык. Почему людиковский язык никто не поддерживает? Или это люди второго сорта?

Очень обидно за свой народ, за свой язык. Но я надеюсь, что не все еще потеряно, что настанет время, когда людиковскому языку будет уделено должное внимание.

Lüüdilaižed seminaras 10.12.2000.v. Villa Kives: (hural oigedale) Šantun Vanni, Matfijan D'oššin Väinö, Iivanan Lid'a ja Obraman Fed'uun Miikul.

Foto: Rainer Ressler

URALAIŽEHE FILOSOFIJAHA NIŠKUO

Uralilaisesta filosofiasta

SANAN VÄGI

”Alussa oli Sana”, lukee Johanneksen evankeliumissa. Vielä ennen kristinuskon tuloa Pohjolaan kaukaiset esi-isämme tunsivat Sanan mahdin. He tiesivät myös, että maatumattomat henkiset aarteet ovat kaikkia kultia ja hopeita tärkeämpiä. Oman maailmannäkemyksensä mukaisesti he eivät ole jättäneet meille perinnöksi maallisia rikkauksia, joita eivät ole koskaan tavoitelleet, vaan jotain aitoa – he ovat jättäneet meille kielen ja runot, joihin he olivat pukeneet omat tietonsa. Kieli ja suullinen kansanperinne ovat uralilaisten kansojen filosofian, historian ja kulttuurin tärkeimpiä lähteitä. Sana on Kalevala-epoksen keskeisimpiä käsitteitä, jota pidetään suurimpana arvona. Kalevalassa Väinämöinen ei lähde henkensä uhalla Tuonelaan jalokivien perään, vaan etsii sieltä Sanaa: ”Läksi Tuonelta sanoja, Manalalta mahtiloita” (Kalevala 16: 151–152). Sana on kalevalaisen demiurgin tärkein työväline ja puolustusase. Sanalla eikä aseella on kenties uralilaisen filosofian suurin viisaus. Sana on lyydiläisittäin Vägen eli mahdin, voiman, energian suurin ilmaisukeino.

URALILAINEN JA

INDOEUROOPPALAINEN KIELIAJATTELU

Kieli määrittelee ajattelun ja muotoilee elämäntätsumuksen. Nykymaailmassa hallitsevat indoeurooppalaiset kielet, joiden määrittelemä filosofia eroaa Pohjolan intiaanien luonnonläheisestä maailmankätsumuksesta. Tämä ero näkyy jo kielten rakenteessa, niinpä indoeurooppalaisissa kielissä prefiksejä käytetään sanan edellä siinä, missä uralilaisissa kielissä on sanan loppuun liittyviä suffikseja, esim. in my house, vrt. talo-ssa-ni. Siis ajatuksen kulkusuunta on näissä kielissä erilainen. ”Sivistyneillä” indoeurooppalaisilla käsitteisiin ”kansa” ja ”kieli” liittyvät globaali ajattelu, valtiorakenne, sotahistoria ym. asiat, jotka ovat useimmille uralilaisille kansoille vieraita.

Koillis-Euroopassa enää 100–500 henkilöä puhuu uralilaiseen kieliperheeseen kuuluvaa lyydin kieltä, josta ei löydy käsitteitä ”sota”, ”valtio”, ”ase”, ”voitto”, ”vihollinen”, ”kosto” jne. tarkoittavia oma-kielisiä sanoja. Voin eli sota on venäläislaina, jota lyydiläiset käyttävät negatiivisessa merkityksessä,

kuten voinale riktih ”tapettiin sodassa”. Sanaliittoja ”sodan voitto” tai vieläpä ”voiton riemu” on vaikea edes kääntää lyydin kielelle. Täten myöskin itsenäisten suomalais-ugrilaisten valtioiden identiteetit ovat rakennettu indoeurooppalaisen mallin mukaisesti.

ELÄMÄ ILMAN LOPPUTULOSTA

Indoeurooppalainen sankari taistelee ja voittaa vihollisensa saadakseen haltuunsa raharikkaudet ja morsiamensa, jotka tekisivät hänet ikionnelliseksi. Hän tavoittelee lopputulosta, kun taas Pohjolan intiaani näkee vain ikuisuuden, koska tämän intiaanin mielestä elämän kulku on spiraalista, Luonnon kiertoa noudattavaa liikkumista. Lopputuloksen ja ansaitun levon saaminen tarkoittaa uralilaiselle kuolemaa, siksi hän vain elää osana Kosmosta. Aggressiivisuus, väkivalta ja sotaisuus ovat vieraita uralilaiselle ajattelulle. Tämän käsityksen saa myös Kalevalasta, jossa ei ylistetä taistoja eikä voittoja. Uralilainen ei myöskään halunnut muuttaa maailmaa tyrkyttämällä omaa tahtoaan Luonnonle ja muille ihmisille, yleensä hän vain sopeutui maailmankaikkeuteen ja muihin kansoihin. Useimmiten hän ei vastannut väkivaltaan väkivallalla, vaan vetäytyi yhä pohjoisemmaksi rauhanomaisesti ajatellen, että maatahan kaikille riittää. Dekkarikirjailijatkin olisivat vetäneet vesiperän vanhoissa lyydiläiskylissä, joissa lähes näihin päiviin saakka ei tunnettu ulkoapäin suljettavia lukkoja: ulko-ovea vasten asetettiin vain puukeppi merkiksi siitä, että isäntäväki on poissa.

SUVAITSEVAISUUTTA JA

MONINAISUUTTA

Uralilaisiin kieliin on kätkeyty suvaitsevaisuuden filosofia, joka ei varmasti olisi johtanut maailmaa ekologisiin katastrofeihin, ydinsodan vaaraan, rahan palvontaan ja syvään henkiseen kriisiin. Näihin kieliin perustuva elämäntätsumus ei pyri yleistyksiin eikä standardeihin. Jokaista yksilöä käsitellään perinteisesti yksityisesti, niinpä samojedikielissä on mm. useita jään eri lajeja tarkoittavia sanoja ja itämerensuomessa on lukuisia luonnonääniä kuvailevia verbejä. Nyt globalisaation aikana on alettu käyttää

käsitteitä moninaisuus ja suvaitsevaisuus. Käsitteitä tähän syntyy, kun elämäämme ilmestyy uusi ilmiö, esim. kännykkä, tai silloin kun jokin alunperin itsestään selvä nimetön asia alkaa olla harvinaisuus: ”Kun Suuri Tao kadotettiin, tulivat lähimmäisenrakkaus ja oikeudentunto”, lukee Tao te chingissä.

Sanat moninaisuus ja suvaitsevaisuus puuttuvat lyydiläisten kielestä, koska heidän maailmankatsomuksessaan ne ovat vieläkin itsestään selviä asioita. Samaten heidän kielestään puuttuvat mm. ”kasvis- toa”, ”eläimistöä” ja eräitä muita yhteisöjä tarkoittavia yleissanoja. Sen sijaan lyydin kielessä on nimiä kaikille tunnetuille kasveille ja eläinmaailman edustajille, vieläpä niiden alalajeillekin: hong, pedaj, mänd – kuten myös suomessa: honka, petäjä, män- ty. Verbin ruata ”to work” lyydiläiset lainasivat ai- koinaan muinaislaavista, koska sitä ennen työnte- ko oli itsestään selvä elämän ehto. Sen ohella konk- reettiseen työhön, esim. maanviljelyyn, liittyvät sa- nat ovat lyydin kielessä vanhaa omaa perua: kün- ta, ägestada, kuokta, ištutada, rahnda, niitta jne. Työnte- koa pidetään siis itsestäänselvyytenä eikä ylpeä in- doeurooppalainen ilmaisu ”I take my job seriously!” ole käännettävissä lyydiläisten kielelle, jossa on sen vastakohtana nöyränsävyinen sananlasku: ”Muan čongimiine nerod ei küzü.” – Maan kaivaminen ei vaadi neroutta.

EKOLOGISTA AJATTELUA

Uralilainen perinteemme on myös ekologista ajatte- lua, kun ihminen ottaa Luonnosta vain sen verran, minkä hän tarvitsee elämiseen. Muinaiset esi-isä- me eivät hamstranneet Luonnon rikkauksia eikä sil- loin ollut markkinataloutta, joka imisi ne loppuun. Uralilainen tavoitteli ikuista harmoniaa, sopusointua, kanssaelämistä Kosmoksen ja Luonnon kanssa. Hän käytti myös Sanaa eikä vain työkaluja tai metsästy- aseita kosketuksessa Luontoon, jota hän kohteli hel- lävaroin. Lyydiläiset edelleenkin uskovat, että joka paikassa on oma haltiansa: ”D’oga kohtas om ižand,” joka voi kostaa väärän kohtelun. Pihlajien, karsikoi- den ja muiden pyhien puiden kunnioittaminen myös- kin perustuu uralilaiseen ekologiseen ajatteluun.

Vanhin uralilainen asumustyyppi – koda, kodi – oli väliaikainen ja helposti siirrettävä asuinsuoja, joka funktioltaan muistuttaa nykyaikaista turistitel- tää. Kodan asettaminen ei ollut haitallista Luonnol- le eikä sen siirrosta jäänyt pysyviä jälkiä ympäris-

töön. Lyydiläisten puusta veistetyt komeat rakennuk- set sopeutuvat metsämaisemaan, mutta ajanmittaan ne hajoavat ja haihtuvat maaperään jälkeä jättämät- tä. Uralilaisittain ajatellen niiden on lopussa sulatta- va Luontoon, samoin kuin ihmisen – vanhoilla lyy- diläisillä kaužim-hautausmailla lahonneita puuristejä ei ole uusittu, joten vuosikymmenien kuluttua koko kaum-hautaa ei ollut enää näkyvissä. Täten kivilin- nat ja kiviset muistomerkit edustavat erilaista – indo- eurooppalaista ajattelutapaa. Menneiden sukupolvi- en muistoa uralilaiset vaalivat suullisessa traditiossa – Sanassa, siis Hengessä, mutta eivät aineellisessa muodossa. Aineellistahan pidettiin perustetusti tois- sijaisena ja haihtuvana.

LOTSUIHIN PUETTU VÄGI

Vanha lyydiläinen tapa on lausua puhegia eli loitsu- ja kodin, veden, maan ja muiden paikkojen isännille pyytäen heidän lupaansa tai suosiotaan ennen teke- misen aloittamista. Loitsut, joita lyydiläiset sanovat myöskin sanoiksi, edustanevat vanhinta uralilaista runoutta. Nykyrunoilija nähdään usein unelmoijana, omaa eristynyttä tunne-elämää viettävänä romantik- kona, jonka ajatukset ovat kaukana maasta. Uralilai- nen runoilija – šamaani – päinvastoin eli keskellä ar- kea jalat maassa, mutta samalla osasi nähdä kätkeyn, mitä muut eivät nähneet tai eivät huomanneet. Hän yhdisti kansansa maailmankaikkeuteen. Hän puki vägensä muotoon – sanoihin, puhegiin, joiden avulla hän vaikutti niin aineettomaan kuin aineelliseenkin. Silloin materia palveli Henkeä eikä päinvastoin.

JANG JA JIN

Uralilaiselle ajattelulle on ominaista elämän varjo- puolen hyväksyntä. Maailmassa oleva hyvyys on D’umalasta ja pahuus Hiidestä. Koska nämä kaksi perusainesta ovat edustettuna todellisuudessa, on turhaa henkeen ja vereen taistella pahuutta vastaan. Sitä ei voi yksinkertaisesti voittaa, koska negatiivi- sen voiman olemassaolo on elämän syntyminen ja kehittämisen edellytys. Pahuuteen ei vastata yleensä pahuudella, mikä muistuttaa evankeliumin pohjalta syntyynyttä tolstolaisuutta, vaan mieluummin vetäy- dytään hankalasta tilanteesta: perimätietojen mukaan lyydiläisten esi-isät, tšuidit, piiloutuivat vihollisilta maahan. Toisena keinona on itsetuho: tšuidit poltti- vat itsensä vihollisen läheystessä, jonka tavan ovat

heiltä myöhemmin lainanneet Pohjolan metsiin paenneet vanhauskoiset. Vasta kolmantena on viimeinen keino – taistelu: tšuudien päällikkö Amintin johtamat joukot taistelivat ennen tuhoaan vihollista vastaan. Mutta taistelu on uralilaisten tajunnassa maailman harmonian rikkomista, mikä on ihmisen suurin rikosteke.

D'umal ja Hiiž ovat plussa ja miinus, jotka ovat luoneet maailman ja jotka siinä hallitsevat. Kiinalaisessa filosofiassa, joka on saanut vaikutteita uralilaisesta šamanismista, niitä vastaavat jang ja jin: ”Jin symboloi muun muassa naisellisuutta, negatiivisuutta, pimeyttä sekä passiivisuutta ja jang vastaavasti miehisyttä, positiivisuutta, valoa sekä aktiivisuutta” ([HTTP://FI.WIKIPEDIA.ORG](http://fi.wikipedia.org)). Uralilaisten myyttien mukaan maailmaa olivat luomassa kaksi alkuvointa: D'umal ja Hiiž, joka esiintyy meren pohjaan sukeltavan vesilinnun, sorsan hahmossa.

NAISELLINEN ALKUVOIMA

Kuujärven lyydiläisten vihmansanoissa annetaan D'umalalle lautaa ja ”kakačule” (kuikalle, siis vesilinnulle) peiliä: ”Vili-vili vihmad, pali-pali poudad, kakačule zirkolt, D'umalale laudad.” Tekstin voi tulkita siten, että D'umal on oikea jumala eli ”ikoni” (laud 'lauta'), mutta Hiiž (kakač) on D'umalan peilikuva (zirkol 'peili'). Viikinkiaikana lyydiläiset ja muut uralilaiset naiset käyttivät heliseviä pronssi-riipuksia, jotka kuvasivat sorsaa ja sorsan räpylöitä. Sorsa tai joutsen ovat vanhastaan olleet uralilaisessa traditiossa, myöskin kalevalaisessa runoudessa, naisellisuuden symbolina. Sotka Kalevalassa osallistuu Ilmattaren ohella maailman luomiseen. Uralilaisessa mytologiassa taivaallinen esiäiti, Ilmatar sorsan hahmossa laskeutuu alkumeren vesille, jonne hän munii kaksi munaa. Niistä munista kuoriutuvat D'umal ja Hiiž, jotka luovat maan ja maanpäällisen elämän.

Sen lisäksi myös hirvi tai peura liittyvät tähän uralilaiseen jiniin (vrt. marien Jyn 'Hiiž'). Kalevalassa morsiamen tavoittelua verrataan Hiiden hirven tai peuran metsästyksen: ”Äsken tyttöjä anele, kuulustele kukkapäitä, kun sa hiihät Hiiden hirven”. ”Hiiet hirveä rakenti, juuttahat poroa laati” (Kalevala 13: 27–29; 107–108). Todennäköisesti ennen muinoin hirveä ja peuraa pidettiin matriarkaalisten heimojen samana toteemieläimenä, johon viitannee mm. viron sana 'peura', joka tarkoittaa sekä hirveä (põder) että poroa (põhjapõder). Sana 'hirvi' on lainattu itäme-

rensuomeen ja saameen balttilaisista kielistä: lyydin hirvi 'hirvi', karjalan ja suomen hirvi 'hirvi', viron hirvi 'metsäkauris', saamen seerrv 'hirvi' < muinaispreussin sirwis 'hirvi'.

MIEHISYYDEN TUNNUS

Miehisyyden tunnuksena taas pidetään taivaissa syntynyttä ja maahan laskettua D'umalan poikaa – karhua, joka liittyy Auringon kulttiin vastakohtanaan ”naisellinen” Kuutamoo. Lyydiläiset miehet edelleenkin käyttävät karhun torahampaita suojelevina amuletteina. Aiemmin torahammasta kannettiin ketjussa vasempaan housutaskuun piilotettuna. Nykyään sitä käytetään avaimenperänä autoavainnippun renkaassa. Karhun nimeä ei mainittu metsässä, vaan sitä kutsuttiin tabunimellä Hain 'hän'. Karhun uskotaan olevan alun perin ihminen tai tarkemmin ihmisen esi-isä: lyydiläiset kertovat, että kun karhun talja otetaan pois sen alta paljastuu ihmisen ruumis. Karhu liitettiin Aurinkoon, koska se Pohjolan auringon tapaan menee maahan, ”kuolee” talvella, mutta keväällä taas nousee ylös.

Karhun ja Kristuksen keskeisestä suhteesta on kirjoittanut virolainen filosofi Jaan Kaplinski (<http://jaan.kaplinski.com>). Lyydiläisen materiaalin pohjalta siihen voi lisätä, että myös lyydiläisillä kondijkarhua koskevat aiemmat käsitykset liittyivät sitten Kritikseen. Lyydiläisten Sündusta eli Kristuksesta kerrotaan lähes samoja tarinoita kuin Kalevalan karhusta: ”Rastavad vaste heittäzöu Sünd mual taivahas piäi.” – Jouluaattona Kristus laskeutuu maan päälle taivaasta. (Lyydiläismurteiden sanakirja. Toimitanut ja julkaissut Juho Kujola. SUS, Helsinki 1944, s. 414). Sündun juhlaa eli joulua vietettiin esikristillisenä aikana Auringon juhlanä, joka sitten korvattiin Kristuksen syntymän juhalla. Sünd esiintyy lyydiläisillä sekä Kristuksen että joulun nimenä: ”Sünd kävelöu muad müöi Sündünmuana aiga.” – Joulupyhien aikana Kristus kävelee pitkin maata. ”Sünd vedei mänöw.” – Joulua loppuu loppiaiseen. (mts. 414). Näyttää siltä, että syntyä-verbistä sanapesyestä vartunut lyydin Sünd on esikristillisessä traditiossa tarkoittanut Auringon syntyä. Nimittäin joulusta alkaa päivä pidentyä.

“KASVATTI EMO KANOJA”

Kirjokannen Ison karhun ja Pienen karhun tähdistöissä matriarkaaliset heimot lienevät nähneet hirvi-peuroja tai sorsia, patriarkaaliset taas karhuja. Marilaiset kutsuvat Ison karhun tähdistöä Sorsan pesäksi tai Hirveksi. Äänisen muinaisissa kalliopiiroksissa Suuren ja Pienen hirven tähdistöt ovat ilmeisesti kuvattu auringon ja kuun merkkien ohella ns. Metsästäjien kalliioon. Lüüdiläisillä Ison karhun tähdistö on yhdistettävissä ensimmäiseen ihmiseen, siis kontioon, koska sitä sanotaan Adam, Adaman tähdet 'Aatami, Aatamin tähdistö'. Nämä tähdistöt liittyvät kaksoiskuvioihin, jotka tavataan lyydiläisissä käzi-paikoissa.

Käzipaikat – punaisella langalla kirjoitetut pelilavaiset pyyheliinat, joita ripustetaan myös ikonien päälle, ovat B. A. Rybakovin mukaan muinaisia esikristillisiä ikoneja (Kosmogonitšeskaja simboli-ka "tšudskih" šamanskih bljašek i russkih vyšivok. – Finno-ugry i slavjane. / Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset. I Neuvostoliittolais-suomalaisen arkeologisen symposiumin alustukset 15.–17. marraskuuta 1976. Leningrad 1979, s. 22). Niinpä myös Olaus Magnuksen Merikartassa (Carta Marina, 1539) Pohjolan asukkaita on kuvattu rukoilemassa seipäässä riippuvan kangaspalan edessä. Useimmissa käzipaikoissa toistuu sama aihe, jossa Emag (Ilmatar) seisoo kahden linnun, hirvi-peuran tai hevosen välissä. Nämä hahmot, joista hevonen on selvästi myöhäinen hirvi-peuran ja linnun seuraaja, kuvaavat kahta veljestä – D'umalaa ja Hiittä, jotka ovat syntyneet samasta Äidistä: "Kasvatti emo kanoja, suuren joukon joutsenia... minkä kantoi Karjalahan, siitä se Kallervo kasvoi; kunkapa kotihin heitti, se sikesi Untamoinen ison päiviksi pahoiksi, emon mielimurtehiksi" (Kalevala 31: 1–18). Lintu ja hirvi-peura liittyvät uralilaiseen jiniin (Hiiteen) ja kun muistamme Kuujärven vihmansanat D'umalasta ja vesilinnusta, niin tiedämme myös, että Hiiž on D'umalan maanpäällinen peilikuva. Marilaisessa syntymyytissä emäsorsa muni alkumeren pinnalle kaksi munaa, joista kuoriutui kaksi veljestä, kaksi urossorsaa: hyvä Jumo ja paha Jyn, joiden pohjasta nostamasta mudasta syntyi maa. Maan päällä Jumo ryhtyi luomaan ihmisiä ja eläimiä antaen heille kohtaloitaan, Jyn taas häiritsti häntä. Siksi Jumo ajoi Jynin maan alle ja lukitsi Manalaan.

ILMATAR-EMAG

D'umalan ja Hiiden äiti esiintyy Kalevalassa Ilmataren nimellä, lyydiläiset tuntevat häntä Emagan nimellä. Ilmatar-Emagan hahmo on peräisin matriarkaatasta, mutta se on tarkoittanut nimenomaan Emää, äitiä, kandajaa ja synnyttäjää eikä Naista, vaimoa, aviopuolisoa. Niinpä eräissä saamelaisissa noitarumuissa, jotka nekin ovat ikoneja, Ilmatar-Emagan kuva on sijoitettu keskeiselle paikalle ja D'umal (ukoksen hallitsija) on kuvattu hänen oikealla puolella. Uralilaisen käsityksen mukaan Ilmatar-Emag, joka on äideistä vanhin, oli synnyttänyt hyvän D'umalan ja pahan Hiiden, jotka ryhtyivät luomaan maailmaa, siis Maata ja Ilmaa. Vanhimpia Ilmatar-Emagan kuvia lienee n. 2,5 pitkä "piessaksi" ristitty Äänisen "Piessannenän" kalliopiiirros, jota jakaa täsmälleen kahteen osaan uhrimenoissa käytetty kallion halkeama. "Piessannenän" Ilmatar-Emagan silmät ovat yhdistettävissä solaarisiin merkkeihin. Näkemyksemme mukaan Ilmatar-Emag on kuvattu Äänisen kalliolle synnyttämisen eli luomisasennossa: "Alkoi luoa luomiansa, saautella saamiensa selvällä meren selällä, ulapalla aukealla" (Kalevala 1: 259–262).

URALILAISEN FILOSOFIAN JU JA IN

Ylijumalan nimi esiintyy eri muodoissa useilla uralilaisilla kansoilla: lyydiläisillä – D'umal, 1600-luvun lyydiläisloitsuissa – Jumal, bjarmeista (muinaislyydiläisistä) kertovassa Snorri Sturlusonin saagassa – Jomali, karjalaisilla ja suomalaisilla – Jumala, saamelaisilla – Jubmel, marilaisilla – Jumo, komeilla – Jomal'. Toisaalta lähes samoilla kansoilla esiintyy myös kalevalaisen Ilmarisen nimen vastineita: lyydiläisillä – Ilmoi, Ilmori, Ilmalline, Ilmailline, Ilmoilline jne., karjalaisilla ja suomalaisilla – Ilmarinen, saamelaisilla – Ilmaris, udmurteilla – Inmar, komeilla – Jen, mareilla – (negatiivinen) Jyn. D'umalan ja Ilmarisen nimet johdatetaan lekseemeistä juma ja ilma, joiden molempien selitetään tarkoittaneen 'taivasta', vrt. saam. all'm 'taivas; sää, ilma'. Sana taivas on taas indoeurooppalainen laina (Meri, Lennart. Hopeanvalkea. Suomentanut Eva Lille. Gummerus, Jyväskylä 1983, s. 172, 235). Sanaan ilma on myös vanhastaan liittynyt 'sään' merkitys.

Vertailemalla marien Jumo ja Jyn -nimiä sukieliin on oletettavissa, että kiinan jang ja jin -käsitteitä uralilaisen dualismin filosofiasa vastasivat synny eli alkusyyt nimeltään ju ja in, joista viimeinen

Käzipaikuoš Emag seižub kahten linduižen keskel. Foto: OFM

Änižen Biesannenan kall'os om lähes 2,5 m pitk Emagan kuva, kudaman d'agab kahteks tazapuoleks halgelmuz. Emagan kuvan silmad voib elgeta kaku Päivüön ja Kuudaman simbolad. Täman artiklin kiritajan sanuod müöti Änižen kall'on Emag om kuvatud sündutamas vai luadimas muailmad.

Olaus Magnusen Merikartas (Carta Marina, 1539. v.) amuižed Pohd'olan eläjad moližebad seibahas rippujan käzipaikan edes.

Voib pagišta uralan kielt, ka ajatelta indogermanlaižel luadul. Voib pagišta indogermanlašt kielt ja tuta ku uralaine.

Orgos Eläj

mm. itämerensuomalaisilla, saamelaisilla ja mordvalaisilla sai myöhemmin lainauksen kautta Hiiden nimen: lyydin Hiiž, saamen Sieidi (seita), mordvan Šaitan. Toisaalta ilmeisesti suom.-ugr. in > ven. in-oi 'toinen, muu', in-ače 'toisin'. Ilmarisen nimi siis palautuu kantasanaan in. Saamelaisissa myyteissä tuulen ja sään hallitsija Ilmaris tai Bieggagalles esiintyykin veljensä ukkosen hallitsijan kilpailijana.

DUALISTISTA AJATTELUA

Niin kuin uusi elämä syntyy miehen ja naisen kohtaamisesta, myös maailma on syntynyt kahden vastakkaisen alkuvoiman, D'umalan ja Hiiden, toiminnasta. Uralilaisista ajattelua hallitsee dualismi, joka kuvastuu myös Maa ja Ilma -sanojen yhdistelmään: Maa + Ilma = Maailma. Dualistisesta maailmankuvasta viestittää meille mm. saamen kielessä säilynyt kieliopillinen taivutusmuoto duaali: moaj 'me kaksi', toaj 'te kaksi', soaj 'he kaksi'. Vanhan duaalin jälkiä on myös löydettävissä itämerensuomesta. Duaalin voi ymmärtää rinnastamalla sen mies-vaimo -suhteeseen, joka äiti-lapsi -suhteen jälkeen on maailman vahvin. Mies ja vaimo toimivat yhdessä: "Kuna hebo – sinnai regi, kuna mužik – sinnai akk," kertoo lyydiläinen sananlasku. Vastakohtaisuudestaan huolimatta D'umal ja Hiiž ovat toisistaan erottamattomia.

Siis D'umal edustaa taivaallista ja Hiiž maallista. Uralilaisen taruston mukaan Hiiž oli D'umalan nuorempi veli. Siitä johtuen suhtautuminen negatiiviseen Hiiteen ei ollut torjuva. Hiiž-voimaa varottiin ja pelättiin, mutta myös kunnioitettiin ja yritettiin päästä sen kanssa sopuun. Maanpäälliselle haltijalle, Hiidelle pyhitettiin uhripaikkoja, jotka edelleenkin ovat tunnustettavissa lyydiläisissä Hiiž, Hiide-kantaisissa paikannimissä, esim. Kuujärven Hideniem (ven. Gižino, alkuaan Giž [derevnja na Giže navoloke, 1563]) tai vaikkapa kuuluisan kirkkosaaren Kižin nimi, joka varhainen asu Kiž juontuu lyydiläisestä Hiiž. Vieraskielinen "hoikka" h on näet ollut slaaveille, joiden oma h on paksu, aika vaikea, niinpä he korvasivat sen lainoissa g:llä tai k:lla, esim. lyyd. Homsel'g > Gomsel'ga, skand. Holmgård > Kolmogory (myöhemmin Holmogory). Olaus Magnuksen Carta marinassa (1539) ja Gerard Mercatorin suuresa maailmankartassa (1569) on Pohjolan Lacus albus -nimiselle järvelle merkitty Hiutta-niminen paikan nimi, joka on selitettävissä Hiiž-sanana Hiide-vartalosta.

Sähköisen energian tuottaminen edellyttää plus- ja miinusta, samaten vägi syntyy silloin, kun D'umal ja Hiiž kohtaavat toisensa. Ilman vägeä ei ole kehitystä, elämän jatkumista, mikä edellyttää positiivisen ja negatiivisen voimien olemassaoloa. Uralilaisien Hiiž-Seita-Šaitan, joka äänteellisesti vastanee indoeurooppalaista Saatanan nimeä, on kuintenkin kaukana kristinuskon paholaisesta. Hiiž ei ollut täysin "paha", vaan pikemminkin epätäydellinen, erehtyväinen, ihmismäinen, maallinen.

D'umal on taas assosioitunut aurinkoon (päiväine), sateenkaareen (D'umalan bembel' tai Ukon bembel), mutta myös ukkoseen (D'umalan düru tai Ukon dürtü) ja salamaan (D'umalan nuol' tai strela), jotka aiheuttavat pelkoa ja kunnioitusta. Ukkonen ja salama symboloivat voimakkainta vägeä, joka syntyy D'umalan ja Hiiden välisestä ristiriidasta. Ukkosäällä lyydiläisten D'umal muistuttaa skandinavia Toria, jonka Lennart Meren mukaan germaanit ovat ilmeisesti lainanneet uralilaisilta, vrt. suom.-ugr. Toorum (Hopeanvalkea. Suomentanut Eva Lilje. Gummerus, Jyväskylä 1983, s. 121-122). Meren olettamusta tukevat Karjalasta löydetty kivikautiset aseet, joita lyydiläiset ovat pitäneet taivaasta ukkosen aikana pudonneina D'umalan aseina. Niitä käytettiin mm. tietäjätoimituksissa: "Strela om moine kivi terävič, Ukon dürtül kirbonou taivahas piäi; se kivi alendau ailahad, ku painetau sil ailahid." – Strela on sellainen teräväkärkinen kivi, ukkosen jyristessä putoaa taivaasta; se kivi vähentää pistokset kyljessä, kun sillä painellaan pistospaikkoja (Lyydiläismurteiden sanakirja. Toimittanut ja julkaissut Juho Kujola. SUS, Helsinki 1944, s. 401).

USKONNON FILOSOFIASTA

Hiiž-paikkoja ovat tahtomatta tunnustaneet myös kristilliset lähetyssaarnajat, kun he ovat perustaneet niille kirkkoja ja luostareita kuten Kižissä (< lyyd. Hiiž 'Hiisi'). Käytännöllisesti kaikki Pohjolan huomattavimmat luostarit: Valamo (< lyyd. valgamo 'valkama'), Konevitsa (< karj. kondie 'karhu'), Solokka (< saam. suel 'saari'), Lasar Muomalaisen perustama luostari ym. ja samaten Viron Pyhtitsa (< vir. püha 'pyhä') ovat rakennettu esikristillisiin uhripaikkoihin.

Ortodoksinen usko juurtui Pohjolaan suhteellisen helposti, koska uralilainen ajattelu suhtautuu muihin uskontoihin hyvin suvaitsevasti. Niinpä pa-

kanallisten marien palvomien pyhien joukkoon kuuluu myös Jeesus Kristus, koska marilaiset eivät torju, vaan kotouttavat omaan uskontoonsa kaiken uuden (Trifonov, Aleksandr. Bogov ne stoit prosit' o nevpynimom. Utro.ru 10.11.2005 – www.UTRO.RU). Kristillisiä pyhimyksiä esikristillisten hahmojen ohella mainitaan myös Karjalassa kerätyissä kalevalamittaisissa loitsuissa. Lyydiläiset kutsuvat ikonihyllyä d'umalkoda “jumalan kota”, jossa on selvää esikristillistä kaikua. Esikristilliset taivaalliset hahmot ortodoksisilla ja vanhauskoisilla lyydiläisillä saivat kristillisten pyhien muotoja: ikoneja sanotaan d'umalad “jumalat” tai sünduižed “taivaalliset varjelijat, esi-isät”.

Taivaassa asuvan D'umalan ja sünduisien lisäksi lyydiläiset uskovat maallisiin ižandiin, eri paikkojen haltioihin. Niinpä kansantajunnassa säilyy uralilaiselle maailmankatsomukselle omituinen dualismi. Uralilaiselle uskonnon filosofialle on ominaista suvaitsevaisuus ja avoimuus sekä epäylpeys. Siinä mielessä se on jopa kristillistä ajattelua “kristillisempi”, koska ylpeys on kristittyjen mukaan kaikkien syntien äiti.

Tätä uralilaista uskonnon suvaitsevaisuutta eivät ymmärrä esimerkiksi n. s. suomenuskoiset, kun he torjuvat Kalevalan Lönnrotin kaunokirjallisen teoksena: “Kalevala on kaunokirjallinen teos, joka on koottu kansallistunteen nostattamiseksi, ei uskonnollisiin tarkoituksiin, ja joka lisäksi on saanut koko ajaltaan kristillisiä vaikutteita” (www.TAIVAANNAULA.ORG). Sitä vastoin Suomen kansan vanhat runot -koelmasarjaa he suosittelivat käytettäväksi: “Koko SKVR löytyy nykyään digitaalisena aineistona verkosta kaikkien saatavilla ja on maailman laajamittaisin yksittäisen kansan runoutta sisältävä aineisto. [...] Suorempi, joskaan ei ainakaan nopeampi ja helpompi tapa, on tutustua suomalaiseen kansanrunouteen ja eepmiseen sekä loitsuperinteeseen lukemalla SKVR:a tai etsimällä siitä tekstihaulla tietyn aihepiirin tekstejä” (www.TAIVAANNAULA.ORG).

Siinä, missä suomenuskoiset torjuvat Kalevala-epoksen, mutta hyväksyvät SKVR:n karjalalaisilta tallennetut loitsut, tuntee indoeurooppalaisen ajattelun ja uskonnonpuhdistuksen vaikutusta. Uskonnonpuhdistus vetää selkeän rajan oikean ja väärän välille, mutta uralilaisessa ajattelussa tämä raja on hyvin himmeä.

Uralilaisen ajattelun mukaan Kalevala on nimenomaan karjalais-suomalainen, siis Karjalan, Inkerin

ja Suomen itämerensuomalaisten, kansaneepos eikä Lönnrotin runoelma, koska uralilainen ajattelu ei tunne rajoja kollektiivisen ja individuaalisen luomusten välillä, tekijänoikeudet ovat uralilaisille täysin outoja käsitteitä. Lönnrotin luomistyö on siis korpikarjalalaisten luomuksen viimeistelyä. Vaikka Lönnrot oli myös etevä kielentutkija, hän ei kuitenkaan tullut kinnut Kalevalan runoja. Kalevala oli hänelle enemmän kuin ihmisluomus. Neuvostoaikana Karjalassa, kun kristinusko oli kielletty, Kalevalasta tuli tärkein henkisyyden lähde, joka kasvatti ainakin kaksi sukupolvea. Nyt toki Petroskoissakin indoeurooppalaisen ajattelun leviämisen myötä Kalevala nostetaan kirjaston pölyiselle kirjahyllylle.

NATION-AJATTELUN VOITTOISA KULKU

Suomen kansan vanhat runot ja suomenusko -nimet – nekin perustuvat indoeurooppalaiseen nation-käsitteeseen. Niissä ei nimittäin huomioda kalevalaisen kulttuurin potentiaalisia tekijöitä – karjalalaisia. Siinä ilmenee nation-ajattelun perimmäinen tendenssi – koota itselleen parhaita paloja “kansallistunteen nostattamiseksi”, mikä ei sovi uralilaiselle heimoajattelulle. Korpikarjalalaiset oikeina uralilaisina olivat hyvin avokätisiä, kun ne lahjoittivat suullisia aarteitaan länteen ja etnografiasia – itään siinä uskossa, että niitä riittää kaikille. Eivät he tienneet, että joku voi ottaa lahjansa ja panna siihen oman tavaramerkin, eivät tienneet mitään tekijänoikeuksista (joista he tosin eivät olisi välittäneetkään). Tämän avoimuutensa hinta on indoeurooppalaisittain ajatellen tuhoisan kova: runoilija Jaakko Rugojevin ilmaisun mukaan lännessä karjalalaisia ruvettiin haukkumaan ryssiksi ja idässä – tšuhnoiksi. Siitä kehittyi kamala alemmuuden kompleksi, jota karjalalaiset ovat poteneet jo pitkään. Kun heidän kieltään pidettiin pilkkana, rupesivat he uralilaisittain mieluummin sulautumaan, piiloutumaan itään ja länteen, kuin puolustamaan omansa, kuten tekisi indoeurooppalaisen filosofian omaksunut etnos. Alkuperäisten kansojen, myös lyydiläisten, häviäminen on indoeurooppalaisen ajattelun voittoisan kulun seuraus.

Usk todištust ei küžii.

Orgos Eläj

LÜÜDIKIEL'

LÜÜDIKIEL'

*Minun armaz lüüdikiel',
siä oled hengiš viel',
kuulud pertiš valgedas
ristikanzan paginas.*

*Hätken sindai piestihe,
vilus vedes pestihe.
Ka ed ole upponu,
ka ed ole loppunu.*

*Lapsed lüüdikš pagištah,
omad kielt muštetah:
"Kuulgat, buabad-diedad,
müö sanad tiedam!"*

1993. v.

LÜÜDI KEEL

(kiänduz: Lilja Haak ja OFM)

*Minu armas lüüdi keel,
sina oled elus veel,
kostad toas valguses
ristirahva rääkides.*

*Kaua sind veel lüüiakse,
külmas vees pestakse?
Kuid sa pole uppunud,
ega pole lõppenud.*

*Lapsed lüüdi't räägivad,
oma keelt mäletavad.
Kuulge, vanaemad,
nemad sõnad teavad!*

LÜÜDI KEELI

(kiänduz: Kirsanovan Nikolai)

*Minu armaz lüüdi keeli,
siä õlõd eloz veelä,
kuwlud tuvaz valkõaza
inehmize pajattaza.*

*Kawga sinua liiwässä,
külmäz veezä pessissä?
No ed õlõ upponu,
no ed õlõ lõppunu.*

*Lahzõd lüüdiss pajattavad,
õma keeltä mälehtäväd.
Kuulka, vanavanõpad,
nämäd sõnad tundõvad!*

THE LUDIAN LANGUAGE

(kiänduz: Anttikoski Esa)

*My dear Ludian language,
you are still alive,
you sound in a light room
in the speech of a human being.*

*For a long time you have been brutalized,
washed in cold water.
But you didn't drown,
you didn't disappear.*

*Children speak in Ludian,
remember their mother tongue
"Listen, you grandmothers-grandfathers,
we know the words!"*

*Kaleval ei voinu sünduda mujal, vaiku eri kul-
turuon kohtaduzsijas Kard'alan mual luode-
hen ja liidegen keskes.*

Orgos Eläj

Lüüdin Vezaazed-gruppan pienen artistad lugetihe Lüüdikiel'-runod Kazanskuon pruaznikal Kujärves 2005. vuodel. Foto: OFM

OBRAMAN FED'UUN MIIKUL

BJARMALANDAN SAMB

*Hüperborea,
tied igaliine –
kaik tämä kuulub meile –
Bjarman ja Lüüdin
vaskiižen lindun
dälgimaižile
dälgelaižile.*

*Müö tämän Sambon
kerdale otam,
merehe panem,
peitoho suatam.*

*Ristikanz om ku hein' –
kevädel rodiže,
kežad kazvab da vihandub,
sügüziil kuivab da kurčištub,
tauvudel kuolob,
muaha mänob,
liinob häin pohd'aks
toižiile heiniile,
kudambad siindutab
igaane kuolematuo
Muaemä.*

EVANGELIJ IOANNAD MÜÖTI

TOINE LUGU

1. Koumanden päivän oldihe svuadibad Galilejan Kaonassa, i Iisusan muam olii svuadibas.
2. Da i Iisus, i Iisusal opastetud lapsed oldihe kuctud svuadibale.
3. Kutt viin lopiihe, sanui Iisusan muam hänele: "Heil ei ole viinad."
4. Iisus sanui hänele: "Mida siä tahtuud minus? Minun aig ei ole ve tulnu!"
5. Hänen muam sanui prislugale: "Mida häin sanui teile, se siäkat."
6. Muga olii jevreiskij maner puhtastamiine, kuuz kuvut veziastijaha, d'oga astij kahten libo koumen viesan painol.
7. Iisus sanui heile: "Täitkad astijad vedel", hüö täitithe astijad reinii müöti vedel.
8. Da häin sanui hänele: "Aminuukat nügiü da viegat edesnägijale." Hüö ottihe i viedihe.
9. Kutt edesnägij mujii vett, kudam olii siänuze viinaks, ei tiinu, kus piä se olii tulnu – no kuhark, kudam veded ol'dihe aminuutud, tietihe sen – kucui edeskävijan ülähaks.
10. I sanui hänele: "Dogahiine panob ezmaa edehe hüvän viinan, konz humaldutaze, paremban. Siä oled zapastuunu hüvän viinan täha saa."
11. Tämän enzimaazhen zapastan siäd' Iisus Galilejan Kaonassa i sanui sviätindan; opastetud lapsed ustihe hänele.
12. Sen d'alges häin menii alahaks Kapernamiin, häin i hänen muam vellenke, opastuslapsiinke; siga ei hätkestutud äjiid päiviid.
13. Jevreiskuun Äijanpäivän päiv olii lähel, Iisus nous ülähaks Jerusalimehe.
14. Muga häin tabaz pühäs niid, kudamad müödihe härgiid da lambhiid, da golubiid, dengan vajehtajad išmas.
15. Häin siäd nuoriiš kunutan, avaaž veraad i piäst' härgäd, keraz den'gad, kumaaž muaha, kiänč stolad kumaleze.
16. Häin sanui golubiin müöjiile: "Viigat irdale nämä tågapiä. Alguu siäkuu minun tuatan kodid d'armarkan kodikš."
17. Siid hänen opastet lapsed muštihe, täha om kiritet: "Kiinitus sinun om pahuun puolespiä kuoletab mindaa."
18. Muga jevrejad otvetiithe vastaha i antihe hänele: "Konz siädad?"
19. Iisus otvetii i sanui heile: "Riičkat täma tempeli, miä püštutan sen muaha koumes päiväs."
20. Muga jevrejad sandihe: "Nell'küment kuuz vuott om täda tempelid strojitud, da siäk-li void sen kolmes päiväs?"
21. Muga häin pagiž hibd'an tempeliš, kaku-sen tämä olii Iisusan katuz.
22. Kutt häin olii siid nouznu kuolijan, muga muštihe hänen opastuslapsed kudaman häin olii sanonu; da hüö ustihe Biblijaha da sihe sanaha, kudaman Iisus olii sannu.
23. Kutt häin olii Jerusolimas Äijanpäivän, hänele ustihe hänen nimes, nähtes hänt, tuttabusen, kudaman häin siäd'.
24. No Iisus iče ei usnu heile, sentähte häin tundust' kaikiid.
25. Ei tahtuunu ni kenen sanundad, ken voiž todeheze tieta, mida ristikanzas om.

Pekkon Naddin d'umalčupp Deisijan Pekkon kodiš D'ogensuus. Kujärv, 2006. v. Foto: OFM.

*Kazvatuz om sida, konz tietähe, mida võib siäta ja
mida – ei.*

Orgos Eläj

MIKIFOR VUAŽDÄRVILAINE – LÜÜDILAINE PÜHÄ MIEZ

Kuuluž suomelaine obrazanpiirdaj Ritva Westermark om piirdanu harvan obrazaižen, kudaman Helsingin pravoslaunuo siebrkund lahd'otab Kujärven p. Dürgin kirikole. Obrazas om kesk-Lüüdimuas olijan Vuaždärven manasterin püštutaj, pühä Mikifor Vuaždärvilaine (k. 1557), kudam oli p. Oleksandr Sävärilaižen opastuj. 16. vuož'sadal Lüüdimuaha oman manasterin püštutanu Mikifor oli kaku iče lüüdilaine. Häin oli rodinuze Vuažnen pagastaha, mihe Venän cuarin aiga kuului Kujärven muakund. Obrazan kaut Kujärven lüüdikuod suadahe oman sünduižen tagaze. Westermarkan Ritvan obraz om allekiritetud puh-tahal lüüdin kielel: "Pühä Mikifor Vuaždärvilaine", mi siädab ikonaižen ülen originaliižeks. Foto artiklin kiritajan.

Среди Собора Карельских святых, принесших православие в лесную Карелию и Финляндию, особое место занимают ученики великого апостола Севера прп. Александра Свирского. В их числе – просветитель лүүди народа преподобный Никифор Важеозерский, основатель Спасо-Преображенского монастыря на Важдярвь-Важозере в Лүүди земле. Память его отмечается зимой, в Финляндии – 9 февраля, а в Карелии – 22 февраля. Лик прп. Никифора один из немногих, что находятся в часовне, установленной на месте чудесного явления Пресвятой Троицы Александру Свирскому в Александро-Свирской обители.

Преподобный Никифор родился в Важинском погосте (в состав которого до революции входило село Куярвь) в небогатой крестьянской семье. Вероятно, происходил он из народа лүүди. В обитель Живоначальной Троицы к прп. Александру Свирскому он пришел в 1510 г. уже будучи иноком. В Житии Преподобнаго и Богоноснаго Отца нашего Александра Свирскаго Чудотворца о его приходе и пребывании в монастыре говорится простыми трогательными словами: «Некто, – монах по имени Никифор, – будучи наслышан о Преподобном Александре, пришел к нему и поклонившись просил благословения. – Преподобный, увидев его, обрадовался, так как слышал о нем, что он высокой жизни и принял его любезно, как от Бога посланного. Монах этот носил на себе большую железную тяжесть: цепи, подобно веревкам, обвивали его тело. Преподобный просил его остаться с ним на жительство, на что он и согласился, – видя его усердие, душевное незлобие и теплую любовь, – прожив с ним несколько лет. Преподобный Александр, взирая на его добродетельное житие, получал большую пользу себе и в его приходе проразумевал Божие посещение.» Прп. Никифор подвизался в Александро-Свирском монастыре семь лет.

Известно, что прп. Александр неустанно окружал своих учеников отеческим попечением. Заботясь о духовном воспитании прп. Никифора, он послал его в 1518 г. для беседы и наставления в обитель Воскресения Христова к игумену Кириллу Новоезерскому в белозерские края. Прп. Александр наставлял своего ученика: «Когда придешь к Новозеру, лодки не ищи... Отойди в сторону и молись, пока за тобою не приедут.»

Через несколько дней прп. Никифор вышел к Новому озеру, на противоположном берегу которого располагался Воскресенский монастырь. Путник не стал искать преправы и расположился там на ночлег. Между тем, прп. Кирилл совершил в обители вечернее келейное правило, отправился на берег, взял лодку и приплыл к тому месту, где почивал прп. Никифор. Увидев Кирилла, прп. Никифор попросил: «Благослови меня, святой отец! Прости, что уснул...». «Меня благослови! – ответил прп. Кирилл. – Ведь ты послан духовным братом моим Александром – служителем Троицы.» Монахи обнялись, и над ними воссиял дивный свет, так рассказывает предание. Вместе они отправились на лодке в обитель. В Новоезерском монастыре прп. Никифор провел в молитве и душеспасительной беседе с игуменом восемь замечательных дней. При расставании игумен Кирилл сказал прп. Никифору: «Хотя мы имеем с братом Александром большое желание увидеть друг друга, но по Божиему изволению в нынешнем веке сего не сподобимся и увидимся, когда от тела разлучимся, а твои труды, четный отче, не будут забыты пред Богом».

Паломничество в Белозерье оставило глубокий след в душе прп. Никифора, и он, возвратившись обратно, загорелся мыслью отправиться в православный град Киев, дабы поклониться мощам Печерских угодников. Он обратился к прп. Александру со словами: «Отче, я отхожу в Киево-Печерский монастырь Пресвятые Богородицы и преподобных отец Антония и Феодосия. Ты же моли о мне Бога, чтобы ради святых молитв твоих благополучно совершить мне путь свой». Святой Александр Свирский был опечален предстоящей разлукой с любимым учеником, но видя его стремление, благословил на паломничество. Из Киева прп. Никифор вернулся на родину в село Важины (Ваужень). Вдохновленный путешествием в Киево-Печерский монастырь он решил основать монастырь в своем лесном крае. Отправившись со Свири на север, он достиг по реке Важинке (Ваужендэги) озера Важозера в средней Лүүди земле, где до того совершал свой отшельнический подвиг прп. Геннадий – один из первых учеников святого Александра Свирского, почивший 8 января 1516 г., еще до прихода на Важозеро прп. Никифора. Незадолго до своей кончины прп. Геннадий предсказал, что на месте

его отшельничества будет устроена обитель.

На месте подвигов прп. Геннадия в 12 верстах от Свирского монастыря Никифором было основано общежитие иноков – Задненикифоровская пустынь, ныне известная под именем Важеозерского Спасо-Преображенского мужского монастыря. В 1530 г. на берегу Вазозера была построена деревянная монастырская церковь во имя Преображения Господня. Трудями святого Никифора и его братии было очищено от леса место для монастыря, осушено болото и сооружены десять келий. В 1557 г. обители была жалована царская грамота на владение окрестной землей «вокруг монастыря на все четыре стороны по версте, опричь мхов и болот и глыб». Окончив свою великую земную миссию, прп. Никифор мирно скончался в окружении братии монастыря 9 февраля 1557 г. Тело его было погребено рядом с могилой святого отшельника Геннадия. И хотя в земной своей жизни, эти два праведника никогда не встречались, они вместе стали являться потом местным жителям и с тех пор почитаются как равные покровители края, память которых празднуется в один день – 9/22 февраля. Там на Вазозере прославились своими подвигами еще семь последователей преподобных отцов

Никифора и Геннадия, причисленных Церковью к лику святых.

На протяжении веков Важеозерская обитель в полной мере пережила все те жестокие испытания, которые были уготованы православным монастырям Севера: опустошение иноземцами, мученичество, пожары, разорение, надругательство и воскресение. Третье возрождение обители, основанной прп. Никифором, началось в 1992 г. Воистину, дивен Господь во святых Своих! То что, один из немногих действующих монастырей Карелии – Важеозерский монастырь – по сей день существует, нельзя назвать иначе как чудом, чудом, которое не могло бы произойти без предстательства прпп. Никифора и Геннадия Важеозерских. Им же молимся: «Яко светильницы пресветлии, Преподобнии отцы наша Геннадие и Никифоре, на брег Важеезера вселестесе и равноангельное житие в пустыне совершили есте. Отнюдоже и по смерти исцеления источаете, Дивнии чудотворцы Карельстии. Темже и мы, притекающие во Обитель вашу, Со умилением и любовию глаголем: молитве Христа Бога спаситися душам нашим» (Тропарь, глас 4-й).

ЛИТЕРАТУРА / LITERATUR

- Erkki Piironen. Karjalan pyhät kilvoittelijat. Joensuu 1991.
  - Житие и Чудеса Преподобного Александра Свирского. СПб 2003.
  - Свирский патерик. Автор-составитель иеромонах Нестор (Кумыш). СПб 2004.
-

Hiperborea, Tule, pohd'aine rodu = Bjarmaland. Nämad azijad ei kuulguo indogermaanoole.

Orgos Eläj

LÜÜDILAIN E KUULUGU (KUJÄRVEN KALENDAR')

VUOZ':

Tauv
Keväz'
Keza
Sügüz'

19.1. (6.1.) Vederistim

15.2. (2.2.) Sritend', Sretend' – Mecuuniemes da Vasl'an derein'as

Kevädel

12 KUUD:

Ezmaane kuu
Toine kuu
Koumandž kuu
Nell'andž kuu
Viidenč kuu
Kuudenč kuu
Seičimenč kuu
Kahesanč kuu
Ühesanč kuu
Kümnenč kuu
Ükstošt kuu
Kakstošt kuu

14.3. (1.3.) Ouduun päiv, Oučin päiv

30.3. (17.3.) Oleksijan päiv

7.4. (25.3.) Blahaveščend'

6.5. (23.4.) Dürgin päiv, Dür'g; Keväz'-Dürgin päiv, Keväz-Dür'g – Kujärven Sürdän cerkvan pruaznik, kudamad pruaznitihe Kujärven suviderein'uuš (D'ogensuus, Sölas, Sürdäl, Tuašlas, Paloniemes, Hidniemel)

22.5. (9.5.) Keväz'-Miikulan päiv, Keväz'-Miiklan päiv, Keväz'-Miikul – Novikuuš; Novikuun časounan pruaznik; Sagilan cerkvan pzuaznik, kudamad pruaznitihe Kujärven pohd'aažiis derein'uuš

NEDAL':

Ezmažar'g ~ Ezmažarik ~ Ezmaane ar'g
Tožnar'g ~ Tožar'g ~ Tožarik ~ Toine ar'g
Koumanpäiv
Nellänpäiv ~ Nelländž päiv
Piätnič
Suobat ~ Suovat
Pühäpäiv

Kezal

6.7. (23.6.) Ladmerskuu

7.7. (24.6.) Iivanan päiv, Iinampäiv, Iivan – Sürdäl

9.7. (26.6.) Tifinskuu, Tifinskuo, Tiffinskuu, Tiffinskij, Tifinskii, Tifinskij, Tihvinski, Tihvinskij, Tihvinan päiv – Paloniemes

PÜZÜJAD PRUAZNIKAD

Tauvel I

6.1. (24.12.) Sündun päiv

12.7. (29.6.) Pedrun päiv

7.1. (25.12.) Raštav (vuoden toine suur' pruaznik däl'ges Äjapäiväd)

21.7. (8.7.) – Kazanskuu, Kazanskuo, Kazanski, Kazanskii, Kazanskij, Kazanskij pruaznik, Kazanskuun päiv – D'ogensuus

7.1. (25.12.) –18.1. (5.1.) Sündunmua, Sündunaig (Vederistimaha saa)

28.7. (15.7.) Ladmerskuu, Ladmerski, Ladmeran päiv, Ladmer, Lehmiin pruaznik

14.1. (1.1.) Vasil'an päiv

2.8. (20.7.) Ill'an päiv, Ill' – Tuašlas

14.8. (1.8.) Makovej

Kazanskuon päiv Kujärven D'ogensuus, 2005.
v. Foto: Leena Paalanen

28.8. (15.8.) Emagan päiv – Hidniemel

31.8. (18.8.) Frolan päiv, Frola (hebuun pruaznik) –
Kukuuniemes (Niemes)

Sügüzül

27.9. (14.9.) Sviižend', Svižen', Sviižuu – Agvhes;
Agvhen časounan pruaznik

14.10. (1.10.) Pokrovan päiv, Pokrov

8.11. (26.10.) Mitrijan päiv, Mitrij, Mitrii, Dmitrijan
päiv – Üličiš; Üličin časounan pruaznik

21.11. (8.11.) Mihalan päiv

Tauvel II

4.12. (21.11.) Veden'an päiv

9.12. (26.11.) Dürgin päiv, Dür'g – Kujärven Sürdän
cerkvan pruaznik

19.12. (6.12.) Miikulan päiv, Miiklan päiv, Miikul;
Tauf-Miikulan päiv, Tauf-Miiklan päiv, Tauf-Miikul;
Tal'v-Miikulan päiv, Tal'v-Miiklan päiv, Tal'v-Miikul;
Sügüz'-Miikulan päiv, Sügüz'-Miiklan päiv,
Sügüz'-Miikul – Novikuuš; Novikuun časounan pruaznik;
Sagilan cercvan pruaznik, kudamad pruaznui-
tihe Kujärven pohd'aaziis derein'uuš

LIKUJAD PRUAZNIKAD, PÜHÄD, MUŠTINPÄIVÄD

Pühälask (essiv Pühälaskun, lihatuu nedal' ende
Suurt pühäd)

- Lihapühälask (nedal' ende Maidpühälaskud)

- Maidpühälask (pühapäiv vaste Suurt pühäd)

Suur' pühä

Muštinsuovat (suovat ende Äjapäiväd)

Birbuu (pühapäiv ende Äjapäiväd)

Suur' Nellänpäiv (nellänpäiv ende Äjapäiväd)

Äjapäiv (vuoden kaikiiš kal'hemb pruaznik)

Roditel'skuu ~ Roditel'ski ~ Roditel'skij Äjapäiv
(liinob tožnargen dälges Äjapäiväd)

Voznosend' (nellänpäivän 40 päiväd Äjapäiväs saa)
– Kukuuniemes (Niemes); Kukuuniemen časounan
pruaznik

Stroič ~ Sroič, Stroičan päiv ~ Sroičan päiv (50 päi-
väd libo 7 nedalid Äjapäiväs saa)

Duuhan päiv (ezmažar'g dälges Äjapäiväd) – Sölas

Ill'an piätnič, Mecuuniemen piätnič, Piätnič (piätnič
ende Ill'ad) – Mecuuniemes da Vasl'an derein'as;
Mecuuniemen-Vasl'an časounan pruaznik

Muštinsuovat, Roditel'skuu suovat ~ Roditel'skij
suobat ~ Mitrijan suobat ~ Mitrijevski(j) (suobat
ende Mitrijad)

PAHOMOVAN MIJKLAN RUNORUAD

Творчество Мийкула Пахомова

В каждой литературе есть свои лидеры, которые не только непосредственно участвуют в создании письменности, но и становятся классиками национальной поэзии и беллетристики, утверждают в новой литературе идущие из прошлого многие национальные мотивы и традиции, и обогащают их новаторскими поисками художников-творцов. Есть такой лидер и в литературе на людиковском наречии карельского языка – Мийкул Пахомов. По мнению самого М. Пахомова и финских ученых, людиковское наречие является отдельным языком. Хотя в Республике Карелия утверждают обратное.

В первую поэтическую книгу М. Пахомова «Tuohuz ikkunas» («Свеча в окне», Петрозаводск, 1993) вошли лирические стихотворения, поэма «Luudimua» («Земля людиков»), стихотворные переводы и стихи для детей. Что касается включенных в книгу стихов для детей, то основная их тематика – природа. В стихотворении «Vaaged griba» («Белый гриб») рассказывается, как городской мальчик Мишши пошел в лес с отцом, нашел белый гриб и удивился: «Кто этот гном?» В этом сравнении гриба с гномом скорее чувствуется влияние на автора западно-европейской мифологии, чем русского фольклора. Прекрасные пейзажи зимнего леса представлены в стихотворении «Tauven suarn» («Зимняя сказка»). В сборник были включены также считалки и потешки.

В 2000 году вышел второй стихотворный сборник М. Пахомова «Lüüdiland» («Земля людиков»). Во введении к книге автор изложил историю людиковского народа с древнейших времен до наших дней. Сами же поэтические произведения были рассредоточены в трех частях сборника: красной, синей и зеленой. По мнению М. Пахомова, таким должен быть флаг людиков – трехцветным. Синий цвет говорит о воде, красный – о песчаных берегах и деревьях, зеленый – о красоте и природных богатствах. Название книги было своеобразным симбиозом карельского и английского языков («Lüüdi» переводится с карельского как «людик», «land» с английского как «земля»). В 2001 году

М. Пахомов стал членом Союза карельских писателей.

Еще одним примером подобного карельско-английского симбиоза выглядит стихотворение «Lemben story» («Lembi» по-карельски означает совокупность положительных качеств девушки на выданье, «story» по-английски – история, рассказ).

Такого рода попытки включить людиковские тексты в современную европейскую поэзию наблюдались у М. Пахомова и ранее. В сборнике «Tuohuz ikkunas» было включено стихотворение «Englandilaane pagin» («Английская речь»), в котором второе четверостишие было написано на английском языке.

Есть у М. Пахомова и перевод с английского песни в исполнении шведской группы «ABBA» «Take A Chance On Me» («Дай мне шанс»), название которой в переводе на карельский язык звучит как «Anda mile čans».

Для М. Пахомова слово является образом предмета, и чем предметнее оно, тем оно прекрасней. Так, стихотворение «MMM» (пять предложений и пять вопросов) состоит из 40 слов, 34 из которых начинаются на букву «m». Здесь поэтический язык стремится к автономной ценности знака.

Художественное произведение как структура является для М. Пахомова выражением взаимосвязи различных факторов: традиций прошлого, тенденций развития современной европейской поэзии, изменений в сфере общественного сознания. Но поэзия М. Пахомова всегда стоит на стороне исторической правды.

В стихотворении «Heimon hended» («Души племени») поэт размышляет над проблемой быстрой утраты традиций, целых пластов национально-культурного наследия:

*Aigoiš huondeksel nouzen,
küzün Äniždärven randal:
“Kusbo miä löüädän meiden
heimon kird’ attoman dälged?”*

*Рано поутру я выстал,
Спросил я Онежский берег:
- Где же искать родни следы,
Племни писемьян не писавших?*

(перевод В. Агапитова)

Профессор прибалтийско-финских языков Сеппо Сухонен на презентации книги «Lüüdiiland» отметил: «У каждого народа есть свой язык и литература. На людиковском наречии говорит только тысяча человек, но из этой группы вырос, говорящий на родном языке, писатель и исследователь Мийкул Пахомов». (1)

Мотивы борьбы индивидуальности за свое моральное признание в мире, мотивы одиночества, непонимания, свойственные поэтам-этнофутуристам, есть и в творчестве М. Пахомова. В его стихотворениях часто встречаются фразы типа: üksin häin (один он), üksin eläda (жить одному), üksinaine ikkun (одинокое окно), а заголовок одного из стихотворений («??») состоит из одних вопросительных знаков. В одиночестве лирический герой не может достичь подлинности своего бытия. Если для взрослого героя стихотворения “Kaheksa vuot” («Восемь лет») восемь лет – это мгновение, то в детстве – это целая жизнь.

Как известно, термин «этнофутуризм» возник в Эстонии в конце 1980-х годов. Первоначально он обозначал этносоциодинамические стороны жизни человека, такие как миро- и самоощущения современного человека. Со временем функции этнофутуризма расширились. В частности, Пирет Вийрес отмечал, что этнофутуризм — это вариант общемирового постмодернизма, сформировавшийся в провинции, и что особенность нового типа мышления в финно-угорской среде заключается в том, что этнофутуризм призван объединять унаследование древних традиций народной культуры с их постоянным обновлением, обогащением чертами современного типа мышления. (2)

Этнофутуризм соответствовал сознанию определенной части интеллигенции увидевшей опасность разложения, заложенной в потребительском обществе, и стремившейся противостоять этому через обращение к культурным традициям своего народа, через

протест против бесчеловечных, разрушительных ценностей современного материального мира.

С благодарностью М. Пахомов вспоминает подвижников народной культуры и посвящает стихотворение “Kard’alan D’akko” (“Карельский Яакко”) карельскому поэту Яакко Ругоеву; стихотворение “Virdan randal” (“На берегу течения”) финскому исследователю Пертти Виртаранта; стихотворение “Kapitan Brendoi” («Капитан Брендоев») – карельскому поэту Владимиру Брендоеву и стихотворения “Aleksis Kivi...” и “Kiviracaz” («Каменный столб») – финскому поэту Алексису Киви.

Понимание поэтом исторической перспективы – одно из условий эпического. Если в своей лирике М. Пахомов выражал прежде всего себя и рассчитывал, что читатель примет его субъективность, авторскую манеру и своеобразный язык, то в единственной на данный момент поэме “Lyudimua” поэт свою задачу видел в том, чтобы пробудить читателей к творческому сотрудничеству, сделать их соучастниками описываемых событий, придать свободу развитию действия, захватить реальностью повествования с включением истории людиков.

В поэме “Lyudimua” широко используются приемы народно-песенного стиля: различного рода повторы, лирическое обращение к природе, судьбе-доле и другие особенности фольклорной лексики.

Содержание поэмы «Земля людиков» восходит к древнейшим преданиям людиков и покоится прежде всего на твердом историческом основании, на знании автором давнего быта народа, жизни эпохи, мифологических представлений карелов. К примеру, герои поэмы уверены, что водяной дает рыбу, леший дает мясо: “Veden ižand anduu kalad, / Metsan ižand anduu lihad...” (“Хозяин воды давал рыбу, / Хозяин леса давал мясо...”).

Север воспринимается героями как нечто враждебное, темное и суровое. Страна Похъяла (Север), в представлении древних карелов – это страна тьмы. Если в эпосе «Калевала» в Похъяле живет старуха Лоухи, которая обладает таинственной силой, то в поэме М. Пахомова этот образ заменяют живущие на севере саамы, которые знают заговоры, обращаются к потусторонним силам.

М. Пахомов прав, когда в изображении седой

древности рисует в обычаях, обрядности карел сплав языческих представлений с христианскими воззрениями. (3)

Говоря о величине земли людиков, М. Пахомов опять-таки использует распространенные в фольклоре мифологические сравнения: “Nebo! ajetihe vuoz’, soimal soutta pidi koume...” («На лошади ехали год, на лодке надо было грести три...»).

Соответствует содержанию поэмы метафоричность и архаичность языка. Так, метафорической заменой представлен образ птицы, олицетворяющей предвестника беды: лапландец делает «птицу» (на самом деле стрелу) с железным острым клювом. «Птицу» (стрелу) лапландец делает из ольхи, а как известно, ольха – одно из деревьев, которое используется в карельской поэзии в качестве поэтического образа. Воин в поэме сравнивается с другим деревом – дубом.

В поэме в качестве метафорической замены используются термины *kandajaane* («мать, матушка») и *kalliž naine* («дорогая, родимая»), которые в карельском фольклоре чаще всего используются в причитаниях для обозначения матери. Поэт оплакивает людиковскую землю, в его воображении соединенную с образом матери: “Lyydin lapsen kandajaane. / Kuudamaažen kalliž naine...” Эпитет несет в себе не только эмоциональную и оценочную функции, но и является средством внутренней организации метафорической замены (4). Термин *kalliž* (дорогая) относится к эмоционально-оценочным, нетропеическим эпитетам.

Как в эпосе “Калевала” герои равны друг перед другом, так и в поэме “Земля людиков” нет разделения по социальной принадлежности. Упоминание таких архаичных слов как *emä* (мать, родительница), *uhoi* (мужчина, герой), позволяет говорить о сохранившихся в памяти карелов мировоззренческих представлениях.

В поэме нередко идет противопоставление белого и черного цвета. Для обозначения белого цвета используется слово *vauged* (мн. ч. *vauktad*) со значением «белый», «светлый». Если в причитаниях оно чаще всего является метафорическим эпитетом (эпитет «белый» очень популярен во всех жанрах карельского и финского фольклора, 5), то в поэме – признаком

цвета: Белая река, Белое море, Белое озеро, белые одежды.

Финский исследователь О. Реландер говорил о функции прилагательного «белый» в народной лирике, как об отражении радостного, красивого: «Красивым считался человек светловолосый, светлоглазый» (6). Таким и представлен образ людика-карела в поэме М. Пахомова: “*Vauktad tukad, vauktad bardad...*” (“Белые/светлые волосы, белые/светлые бороды...”).

Это доброе, положительное отношение автора к своим предкам, этот взгляд “изнутри” людиковского племени не совпадает с восприятием южных карел северным саамским народом (черноволосым и черноглазым). Для саамов (как показано в поэме М. Пахомова) людики, по своему внешнему облику резко отличающиеся от привычных представлений, вызывают неприятие (чужой), воспринимаются предвестниками беды; и одновременно предстают как загадочное существо:

*Tuli vieraz meiden muaha,
Vauktad tukad, vauktad sobad,
Pit’kad kuldakynned käziš,
Tuli Čudde Vaugedsilme...*

Под «Чудью» в поэме понимается Волховская Чудь – своеобразный узел связей между прибалтийскими финнами, скандинавами-варягами и восточными славянами, русскими. Последние воспринимали древнегерманское слово *thiudhoo* как Тјудь (“чужой народ, чужие люди”) и соответственно древнегерманское *thiudhija* как тјудјь (“чужой”). Впоследствии восточные славяне стали применять термин Тјудь, превратившийся в Чудь, к прибалтийским финнам (первоначально к Волховской Чуди). Как писал Д. В. Бубрих, лопари (саамы) сохранили воспоминания о нападениях Веси как о нападениях чуддэ (чуддэ отражает новгородскую озвучку термина Тјудь) (7).

Таким образом, в сюжете поэмы «Земля людиков» реализованы конкретные исторические впечатления народа, но при этом уловлены лишь общие черты обстановки, взаимоотношений населявших Север народов. В известной степени можно сравнить живопись поэмы М. Пахомова с искусством русской иконописи, которая, писал В. Я. Пропп, «возникает на почве действительности

и косвенно отражает ее... Но иконописи чуждо искусство реалистического портрета и бытовой живописи. Иконописец не изображает событий

и не портретирует людей. Он их по-своему возвышает и преображает, он создает лики святых» (8).

LITERAATUURA / LITERATUR

- Pahomov M. Miikul Pahomov: “Se on minun seiččemen vuvven runoilijan ruado...” // Oma Mua. 2001. 22. tuhuk.
- Heinapuu A., Kauksi Ü., Kivisildnik S., Pärl-Lõhmus M. Etnofuturismi: Ajatustapa ja tulevaisuuden mahdollisuus // Synteesi. 1994. № 4. S. 5–8.
- Прибалтийско-финские народы России. М., 2003. С. 278.
- Степанова А.С. Об особенностях поэтики причитаний // Карельские плачи. Специфика жанра: (Избранные статьи). Петрозаводск, 2003. С. 28.
- Там же. С. 84.
- Relander O. Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa. Helsinki. 1894. S. 230-231.
- Бубрих Д.В. Происхождение карельского народа: Повесть о союзнике и друге русского народа на севере. Петрозаводск, 1947. С. 23-26.
- Пропп В.Я. Об историзме русского фольклора и методах его изучения // Ученые записки ЛГУ. № 339. Серия филологических наук. Вып. 72. Л., 1968. С. 15-16.

Pahomovan Miikul lugob omid lüüdilaižid runuod Mustpeade majas. Oigedal kädel ištub lüüdikš iänelitkij Pekkažen Viola. Tallidn 2004. v.
Foto: Vienan Karjalan Ystävät ry

LÜÜDIN OKS URALAN KIEL'KUNDAN SUGUPUUS

Лүүди ветвь в уральском родовом древе

БЕЛЫЙ ПУТЬ

Родовое древо уральской языковой семьи имеет очертания реки Волги с ее притоками и близлежащими водоемами. Подобно настоящему дереву это языковое древо питает свои корни в Каспийском море, ствол его покоится на Восточно-Европейской равнине, а вершина упирается в северные моря Европы и Сибири. Северный полюс как магнит притягивал уральцев, двигавшихся преимущественно на север. В Десятом лүүди заговоре, записанном в 17-м столетии, говорится: «Казватит сюттаи мяген мас таивагазе саи // ласкит мягес валгет мери...» («Ты вырастил, Господи, гору от земли до неба, пустил с горы Белое море...»; см. Lüüdilaine 2006, с. 62-64).

Путь уральцев, длиной в несколько тысячелетий, обозначился на картах «белыми» именами: Волга, р. Белая на южном Урале, Валдай, Волхов, Вологда, Белое озеро, Белое море и озеро Волго в Тверской области. Очевидно, Валдай, Волхов, Вологда, Волго – все они восходят к топониму Волга, которое можно и ныне расшифровать при помощи лүүди языка, где имеется прилагательное валгеда- со значением «белый». Остальные из перечисленных названий – это переводы, например, оз. Белое до сих пор имеет древний оригинал в вепсской топонимии – Воугедарь «Белое озеро».

Прародину уральцев, вероятно, нужно искать где-то в низовье Волги в районе Прикаспийской низменности. Отсюда примерно 4000 лет до н. э. по р. Урал и далее по р. Тобол (ср. лүүди тайбал «промежуток суши между двумя водоемами, волок») отправились в Сибирь предки самодийцев – ненцев, энцев, нганасанов и селькупов. С уходом самодийцев закончилась эпоха уральского языка-основы и начался новый период – эпоха финно-угорского языка-основы.

Финно-угры, оставшиеся от уральского языкового сообщества, двинулись по Волге на север. Через тысячу лет, т. е. 3000 лет до н. э., в районе Самары часть их снова откололась от

остальных и по р. Самара повернула на восток, достигнув Южного Урала. Это было угорское племя – предки венгров, хантов и манси. Хантов и манси мы сейчас находим как раз к востоку от Уральского хребта. Венгры же, как известно, с Урала откочевали на свою нынешнюю землю во 2-й половине 1-го тысячелетия н. э. Кстати, в Сибири угры встретили своих бывлых родственников – ненцев и селькупов, с которыми они стали жить бок о бок.

Оставшееся на Волге финно-пермское племя продолжало свой путь. 2000 лет до н. э. в нем произошел новый раздел, когда предки пермских народов – удмуртов и коми –отделились от остальных южнее Казани и по р. Кама двинулись в северо-восточном направлении. Там мы находим удмуртов в районе Ижевска, а на СВ от него вплоть до нижнего течения р. Печора – и коми.

Началась новая эпоха родства – финно-волжское племя, время существования которого закончилось 1500 лет до н. э. Современное расселение волжских народов – марийцев и мордвы – свидетельствует о том, что они в какой-то период стали оседать на средней Волге, и когда прибалтийско-финское племя, двигавшееся по Волге ушло от них достаточно далеко, финно-волжский язык-основа прекратил свое существование. Окончательно это произошло в районе Нижнего Новгорода, откуда волжане по р. Оке добрались до Москвы. Там осели древние волжские племена, известные по летописям под именами меря, мещера и мурома. В то же время предки прибалто-финнов из района Нижнего Новгорода продолжали двигаться вверх по Волге на север, где достигли нового водораздела в районе современного Рыбинского водохранилища.

В науке существует гипотеза, согласно которой живущие на севере Европы саами являются потомками самодийских племен, достигших Карелии, Финляндии и побережья Белого моря до прихода древних прибалтийских финнов. Это вполне реально, ведь ненцев мы

находим и сейчас к востоку от Архангельска. Саамские языки, а их несколько, как ни странно, проявляют ближайшее сходство только с языками прибалто-финнов. Поэтому считается, что саамские языки произошли в результате влияния древней прибалтийско-финской речи на самодийскую языковую основу. Таким образом, с протосаами протоприбалто-финны могли столкнуться уже в районе Вологды и начать их языковую ассимиляцию, которая происходила в период 1500-1000 лет до н. э. Этот общий для саами и прибалто-финнов язык называется ранне-протофинским языком-основой. Топонимия тут сплошь древне-финно-саамская, например, название самой Вологды (ср. лүүди валгеда-«белый») или саамское имя оз. Воже (ср. саами ваадж «важенка, самка северного оленя») и т. д.

Часть древних прибалто-финнов, устремившись на север, уже тогда, вероятно, достигла по водной системе нынешнего Волго-Балтийского канала Онежского озера, по рекам Онега и Сев. Двина южного побережья Белого моря, а по рекам Сухоне и Выгегде района нынешнего Сыктывкара. Население тех краев было смешанным, протофинно-саамским. Там образовалось известное из новгородских летописей Заволочье, что надо понимать как «земли на север от Волги». Эта территория главным образом известна в качестве промыслового района, который позднее в 1-м тысячелетии н. э. освоили лүүди на Белом море и весь на юге Заволочья, что произошло задолго до прихода туда карел и коми. Колонии восточных прибалто-финнов там сохранялись вплоть до распространения христианства в начале 2-го тысячелетия н. э.

ГНЕЗДО НА ВАЛДАЕ

Предки прибалтийско-финских народов, к которым относятся ливы, финны, карелы, ижорцы, водь, эстонцы, лүүди и вепсы, имели общий т. н. поздне-протофинский язык, период существования которого датируется прим. от 1000 г. до н. э. до начала первого тысячелетия н. э. Эта группа прошла весь волжский путь, повернув от нынешнего Рыбинского водохранилища на Ю-З. Таким образом, она через Тверь и Ржев вышла к верховью Волги на Валдайской возвышенности.

Где-то у Валдая, вероятно, и нужно искать историческую прародину прибалтийско-финских народов. Само название Валдай дошло до нас в несколько измененном виде, смешавшись с прибалтийско-финским словом валда- «власть, воля; держава», но на самом деле оно связано с Волгой, путешествие по которой для прибалто-финнов закончилось на озерах Волго и Селигер (ср. лүүди сельгдярьв «озеро на хребте»).

С предгорий Валдая с верховий рек Зап. Двина, Великая, Ловать и той же верхней Волги прото-финны начали осваивать близлежащие территории. В карело-финском эпосе «Калевала» о расставании прибалто-финнов говорится следующим образом: «Воспитала мать цыпляток, / лебедей большую стаю, / Привела цыплят к насести, / Лебедей пустила в реку. / Прилетел орел, спугнул их, / Прилетел, рассеял ястреб, / Разогнал крылатый деток: / В Карьялу унес цыпленка, / Взял другого он в Россию, / Дома третьего оставил» (руна 31-я, стих 1-10). По реке Зап. Двина двинулись в путь предки современных ливов, которые поселились в Прибалтике. Остатки этого народа мы находим сейчас в Латвии.

Предки финнов, карел и води по р. Великой, озерам Псковскому и Чудскому и по р. Нарве вышли в районе г. Нарва к Балтийскому морю. Так водь обосновалась в Ингерманландии, предки карелов заселили Карельский перешеек, а предки одного из старейших племен Финляндии – Хяме – дошли до северного побережья Финского залива. Далее южная часть древних карел обособилась в Ингерманландии, образовав ижорский народ. На то, что предки карел двигались именно по р. Великая, указывает и антропологическое сходство современных собственно-карел с населением Латвии. Представляется очевидным, что часть эстонцев происходит из числа этих древних финнов, двигавшихся в северном направлении по р. Великая. Этим можно объяснить некоторое сходство вырусского (южно-эстонского) языка с языками води, ижоры и карел, например, соблюдение гармонии гласных, напр. выр.-кар. мида «чего», ср. сев.-эст. и лүүд. мида; выпадение согласного внутри закрытого слога в слове выр. сүа, кар. сеан «сердце», ср. сев.-эст. сүда, лүүд. сүдам «сердце» и т. д. Однако, в отличие от вырусского, в этих языках, не произошло потери гласных в конце слова, напр. вод.-ижор.-кар.

пйивя «день», ср. выр. и лүүд. пйив, сев.-эст. пяев «день».

Несколько позднее начали свое движение в Прибалтику по той же Западной Двине древние эсты, сохранившие контакт с предками лүүди и вепсов после ухода из родового гнезда «старших братьев». Только этим можно объяснить множество языковых параллелей в эстонском, лүүди и вепском языках, которое не укладывается в рамки существующих хронологий. Для этих языков характерно выпадение конечного гласного в определенной позиции на конце слова и многие др. черты. Напр. сев.-эст. и лүүди илм «свет, мир; погода», ранее также «небо». Если наши соображения верны, то последним из древних прибалтийско-финских языковых сообществ был эсто-лүүди-вепский праязык, корни которого находились у истоков рек Зап. Двина, Ловать и Волга. Отсюда древние эсты ушли по Зап. Двине в Прибалтику. С территории Эстонии, скорее всего одновременно с южным побережьем Финского залива, была заселена и юго-западная часть Финляндии, где сформировалось племя, известное в летописях под именем сумь, т. е. суоми, собственно-финны.

Предки вепсов вернулись на Волгу и, достигнув оз. Белого и Вепской возвышенности, там обосновались. Откуда потек по Волге торговый путь древней веси в государство волжских булгар, название которого – Булгария, или Болгария – также восходит к имени Волга, т. е. «белая». В этом районе между оз. Белым и Вепской возвышенностью, где вепсы живут и сейчас, на основе белозерской курганной культуры, существовавшей в первые века 2-го тысячелетия н. э. и сформировался вепский народ. Именно о вепсах в Белозерье говорят и древнерусские летописи под именем весь и арабские источники, описывающие народ вису. В древнерусских летописях весь обычно упоминается в числе древних волжских племен – рядом с мерей и муромой: "А первии насельници в Новгороде словене, в Полотсте кривичи, в Ростове Меря, в Белоозере Весь, в Муроме Муром" (862 г.). Путешественник Абу Хамид (1080–1169) также неоднозначно повествует о Белозерье: «Булгарское государство простирается до тех земель, которые платят ему дань. Они находятся на расстоянии одном месяца пути от Булгарии.

Одно из них называется Вису. Там промышляют бобров, горностаев и белок...». Историкам известно, что государство волжских булгар, имевшее близкие отношения с народом вису, существовало с 450-х до 1240-х годов н. э. и располагалось в месте слияния рек Волги и Камы. В состав этого государства наряду с тюркскими племенами входили и жившие на Волге финно-угорские племена – финно-волжские, пермские и угорские.

Часть вепсов, подвинувшись позднее из Белозерья на южный берег Онежского озера заселила юго-западное побережье Онега, где под влиянием лүүди языка сформировался диалект онежских вепсов, имеющий ряд сходных черт с лүүди языком. Характерно, что самоназвание вепса- ~ бепса- сохранилось только у южных и восточных вепсов. Онежские вепсы называют себя и свой язык именем лүүди. Интересна также огласовка самоназвания вепсов в летописях – не вепсь, а весь, которое напоминает славянское весь (мн. ч. веси), т. е. «селение в верховье реки». Это значение точно совпадает с родиной вепсов – Белозерьем, которое находится в верховье Волги. Нетрудно предположить, что некогда у славян прибалтийско-финское вепся совпало со своим словом весь не только под влиянием созвучия этих слов, но и по причине реального расположения племенного гнезда вепсов.

Вяйнямёйнен и Илмаринен

Удивительно, как направление движения какого-нибудь племени, выбранное им в древности, часто продолжается в течении целых веков. Так вепсы, предки которых двигались из района Череповца на СЗ на Белое озеро, оказались потом на СЗ от Белого озера в Прионежье. Карелы, предки которых шли от Валдайской возвышенности на СЗ и достигли Нарвы, опять отправились теперь уже с Карельского перешейка на СЗ осваивать Северную Приобтнию. Предки эстонцев по р. Зап. Двина достигли Рижского залива и стали заселять его берега в северном направлении и в том же направлении дошли по морю до земли Сумь.

Кто же шел между этими племенами посередине имея ориентацию на СВ, тяготея к Белому морю? В калевальских рунах рассказывается о Вяйнямёйнене и кузнеце

Илмаринене. Исследователи сопоставляют имя Вяйнямйнена с эстонским словом вяйна-«пролив». Эстонцы и финны называют Западную Двину (Даугаву) Вяйняйоки. Все это позволяет искать следы Вяйнямйнена в Эстонии, может быть в проливах между загадочным, известным своими метеоритами островом Сааремаа и материком, где встречаются названия Суур Вяйн «Большой пролив» и Вяйке Вяйн «Малый пролив». Более того, острова Сааремаа, Муху, Хийумаа (т. е. «земля Хийси») и Вормси образуют вместе с западным берегом Эстонии свое маленькое море, которое называется Вяйна Мери – «Море заливов». В заклиниях калевальской метрики говорится, что «вода – от старого Вяйнямйнена» («Весь он ванхан Вяйнямйсен»). А это прямое указание на то, что Вяйнямйнен связан с водой.

Буквально на той же широте, что и о. Сааремаа («Островная земля»), к востоку от него мы находим замечательный водоем – озеро Ильмень Новгородской области. В летописях это название фигурирует еще в более архаичной форме – озеро Илмерь. В этом названии нетрудно узнать имя одного из главных героев «Калевалы» – кузнеца Илмаринена. По своей структуре топоним Илм-ерь состоит из двух компонентов – «небо» (ср. лүүди илм) и «износившегося» в частом употреблении компонента «озеро» (ср. лүүди дярвь). Последний компонент тот же, что и в ранее нами представленном топониме Селигер. Илмаринена в рунах называют коротко тем же именем – Илмари. Получается, что и Вяйнямйнен и Илмаринен – не плод народной фантазии, а связанные с реальными географическими объектами имена родоначальников прибалтийско-финских племен. Один жил на западе, другой – на той же географической широте на востоке. Тот и другой выступают героями в собранных в Карелии рунах... Однако, собственно-карелы отдают предпочтение «старому, верному» Вяйнямйнену, а рунопевцы Олонезкого перешейка – его брату, который моложе его, – кователь Илмаринену.

Самая длинная из известных калевальских рун рассказывает как раз об Илмаринене, и записана она от лүүди рунопевца Катерийны Туру из средне-лүүди деревни Бородина наволока (Бардуйниemi). Записал и опубликовал эту руну в 1893 г. в журнале «Живая старина» лүүди ученый и писатель Николай Лесков из Святозера. Конечно,

по количеству собранных рун олонезкие карелы превосходят лүүди рунопевцев, однако, если учесть тот факт, что карелы-ливвики происходят от лүүди, а не от вепсов, то их творчество есть ни что иное, как продолжение древней лүүди традиции. Во-первых, их самоназвание ливви восходит к изначальному лүүди, во-вторых, ливвиковское наречие карельского языка является результатом карельского влияния на лүүди языковую почву. Например, ливвиковская форма вахну «старый» с переставлением звуков «н» и «х» прекрасно объясняется из лүүди формы вахн, где мы находим ту же перестановку согласных, но ее нет в диалектах вепского, где встречается иная форма – ванх. К тому же, вепский язык по данным академического «Словаря вепского языка», изданного в 1972 г., утратил слово илм «свет, мир; погода; небо» и не имеет соответствия лүүди лексеме муаилм «свет, вселенная, мир». Как бы то ни было, но вепсы никогда не забыли бы имя своего демиурга... Значит на «небесном» озере Илмари были не вепсы, а именно лүүди, в рунах которых имя кователя неба встречается во множестве вариантов: Илмой, Илмори, Илмаллине, Илмайллине, Илмойллине и т. д. К тому же, по общепринятому мнению, руны калевальской метрики совершенно не свойственны вепсам.

Все это свидетельствует о том, что в то время, когда предки вепсов двигались по Волге на Белое озеро, предки лүүди шли своим путем. Предки лүүди шли с Валдая по р. Ловать на озеро Ильмень. Там они осели, сохраняя связь со своими сородичами на западе и севере. В этот период, очевидно, и появляются образы калевальских героев Вяйнямйнена, который покровительствует племенам на балтийском побережье, и Илмаринена – демиурга племен, живущих в окрестностях озера Ильмень. Такая ситуация была в первой половине первого тысячелетия н. э. – земли прибалто-финского населения простирались от Балтики за Чудское озеро и далее на восток. На севере прибалто-финны граничили с саамами, на востоке – с волжскими племенами, а на юге – с латышами и литовцами. В этот период лүүди, очевидно, контактировали с восточными эстонцами, на что указывает и ряд параллелей в вырусском и лүүди языках, напр. выр. ом «(он) есть», омма «(они) есть», тямбья «сегодня», кироть «(он) писал», тулну «пришедший», сядню «наладивший», пйив

«день», үү «ночь», ср. лүүд. (диалект Куярвь) ом, ома, тянямбя, кирить, тулну, сияну, пйив, үү.

Чудь Приладожская

В 6–8-м веках н. э. словене (новгородские) спустившись с юга по Ловати достигли озера Ильменя и реки Мсты (ср. лүүди муст «черный»). Словене встретили там предков лүүди, которых они стали называть чудью – “чужие”. Позднее это название перешло от новгородцев к саами, которые обозначили им своих южных финноязычных соседей.

Часть чудского лүүди населения была ассимилирована словенями, оставив след в их речи, а другая часть, покинув родные места, потянулась по Волхову на СВ, память о чем сохраняется в названии города Чудово, что находится в центральной части реки. Кстати, в названии Волхов тоже можно увидеть новгородскую огласовку лүүди слова валгеда- «белый». Это население стало оседать на юго-восточном берегу Ладожского озера в углу между Волховом и Свирью, где в 9-м столетии и сформировалось новое племенное гнездо, известное под именем Приладожской чуди и ее курганная культура, которая восходит к докурганному типу погребальных сооружений – «домикам мертвых», а этот тип, по мнению ряда археологов, явно отличается от вепсского типа, распространенного в Белозерье.

Из Приладожья лүүди стали активно осваивать Обонежье: «А живущие тогда именовались около озера Онега лопляне и чудь», писал еще в 14-м веке святой Лазарь Муромский, основавший в 1332 г. монастырь в Пудожье, о жителях побережья Онежского озера. Свидения о проникновении древних лүүди в Приладожье и Обонежье сохранились в саамских преданиях о «чутте», т. е. чуди. В легендах саамов рассказывается, как пришельцы увидели плывущие вниз по реке свежерубленные щепки, догадались, что в верховье реки есть селение, и пошли туда. Этот сюжет, кроме саамов Мурманской области, был записан у самих лүүди, а также у олонецких карел и русскоязычных жителей Пудожского района Карелии. Такая географически компактная встречаемость этого предания придает ему статус исторического документа. Как известно, саами в древности проживали даже южнее границ

современной Карелии. Саамское происхождение имеет, например, название села Важины на Свири, ср. саами ваадж «важенка, самка северного оленя» и др. Часть саамов ассимилировалась и влилась в лүүди народ: о близких контактах свидетельствуют и данные обоих языков. Так, например, названия дней недели в лүүди языке и в кильдинском саамском диалекте почти совпадают, например, лүүди колманджъяйв, саами куалмантпеййв «среда».

По данным археологии, свою курганную культуру лүүди переняли от варягов Ладоги. В устье Волхова по соседству с их племенным гнездом в те далекие времена появилось первое на территории России поселение викингов, возникшем на пути из варяг в греки. Имя этому поселению было Алдейгьюборг, или Ладога. По летописи Ладога в 862 г. стала первой столицей князя Рюрика (ум. в 879 г.), после смерти которого центр молодого государства переместился в новый город – Новгород, а затем в 882 г. – в Киев. Оттого до 882 г. чудь (= лүүди) шествует в летописи всегда после варягов, или руси: “Реша Руси Чудь и словене и кривичи и Все...” (862 г.). Курганная культура лүүди существовала в 10–13-м веках и находилась на побережьях рек, впадающих с юго-востока и востока в Ладожское озеро. Конец этого языческого обряда погребения связан с распространением христианства на Ладогу. Как сообщает летопись, в 1227 г. новгородский князь Ярослав Всеволодович крестил язычников Приладожья.

Некоторые археологи считают курганы юго-восточной Ладоги вепсскими, приводя как ни странно в аргумент данные топонимики и современное расселение вепсов, но это не так: весь не могла раздвоиться и находиться в одно время в двух разных местах; родовое гнездо веси – Белоозеро, где была своя культура в 11–13-м веках, и оно четко отгорожено от Ладоги хребтами Вепсской возвышенности. Конечно, у лүүди были контакты с вепсами. На это и указывает близость языков, да и схожая топонимия. Интересно, что близкие к лүүди западные вепсы, как и онежские вепсы, переняли от них самоназвание лүүди, которое появилось еще в Новгороде при встрече лүүди и словен. По мнению В. А. Назаренко, некоторые восточные периферийные курганы Юго-восточного Приладожья фактически

являются периферией белозерских курганов. С другой стороны, сами курганы в Белозерье были наверняка заимствованы от лүүди, которые сами переняли их от викингов. Поэтому курганная культура Белозерья несколько моложе приладожской. На эти же восточные курганы попадает расселение современных западных вепсов, что также ничего не доказывает, кроме того, что население Юго-восточного Приладожья, формирующийся народ лүүди, жило бок о бок с вепсами, как они живут фактически и теперь. К тому же, топонимия территории приладожской курганной культуры восходит к лүүди, а не к вепсскому языку. Например, название Вахнова Кара расшифровывается как «старый залив» или «залив старика». Это местечко находится на р. Оять, где в основном и расположены приладожские курганы. Соответствия слову кара «залив» есть и в лүүди, и в вепсском языке. Но словоформы вахн «старый» с перестановкой согласных, с которой мы уже встречались, у вепсов не найти, а у лүүди она есть.

В то же время, более поздние курганы Олонца, по исследованиям археолога С. И. Кочуркиной, происходят из Юго-восточного Приладожья, а это еще раз доказывает то, что в основе речи карел-ливвиков лежит на вепсский, а лүүди субстрат. Гнездо лүүди племени находилось в углу между Волховом и Свирью, откуда оно распространилось на восточный берег Ладоги до старой финской границы в районе Погранкондушей, за которой находились земли древней корелы.

От Ладоги до Сибири

Область деятельности лүүди была еще обширнее и охватывала большую территорию от Ладоги до Белого моря и вдоль его побережья далее на СВ. Южнее этого ареала находилось южное Заволочье – промысловый район вепсов. Как мы помним, вектор движения лүүди – это СВ. По Свири лүүди достигли Онежского озера, а откуда по Выгу вышли к берегам Белого моря, где обосновалась их колония, известная в летописи под именем Заволоцкой Чуди. У викингов эта земля называлась Бьярма-ланд, что восходит к лүүди Перамуа ”Задняя земля” точно также, как и русское Пермь, а позднее – Пермь. О том, что лүүди достигали из Юго-восточного Приладожья

берегов Белого моря, говорит та же топонимия. Например, название Сегежа (река и озеро на границе Карелии и Ленинградской области) они пронесли через Онежское озеро и укрепили в Выгореции в качестве названия реки и озера. Название это находится в районе, где ныне проживают собственно-карелы, но оно никак не соответствует карельскому шиеш «ясный», в котором нет «г», а происходит от лүүди сегеж с тем же значением. О том, что лүүди ездили на китовый промысел в Беломорье свидетельствует и цитата из старинного заговора, приведенная в начале этой статьи.

Новгородцы вышли к Бьярмаланду, т. е. Беломорью, где-то в 12-м веке и двигались они с Волхова по следам лүүди первооткрывателей через Свирь и Онежское озеро. Вероятно, название стороны света Север, в севернорусских говорах – Сивер, Сиверик, Сиверка, произошло от лүүди топонима Сювяри (от сювя «глубокий»), т. е. Свирь. Примечательно, что в огласовке нынешнего географического названия Свирь нет полногласия, которое характерно для севернорусских говоров. Соответственно, слово Юг можно сопоставить с другим лүүди словом – йюги (современная форма – дёги), т. е. «река». Происхождение названий сторон света, или как раньше говорили – ветров, от имен конкретных географических объектов – вещь нередкая. Так, в диалекте Куярьв лүүди языка юго-западный ветер называется Валамуон тууль «ветер Валаама», а северо-западный – Саумуо(тууль) «ветер Салми».

Лүүди заимствования в исконной мореходной лексике наследников новгородцев – поморов – говорят о том, что морскому судоходству новгородцы, речной народ, учились у лүүди мореходов. Так в речь к новгородцам и поморам попали, например, важнейшее навигационное слово маточка «компас» (ср. лүүди матк «путь», матката «путешествовать»), понятие «матёрая земля» и наименования различных видов морских судов: ушкуй (конец 13-го в.), лойва, сойма, карбас также, как и само название новгородских промышленников – ушкуйники.

Многие названия студеных берегов имеют соответствия в лүүди языке, например, р. Пинега (приток Сев. Двины), ср. лүүди пиень дёги «малая река» и Пинь-губа на территории лүүди в Карелии;

р. Пеза (приток Мезени), ср. лүүди пеза «гнездо», р. Ома (впадает в Чешскую губу), ср. лүүди ома «свой», р. Сула (приток Печоры), ср. лүүди сула «талый, незамерзший»; н. п. Андерма (на Югорском п-ове), ср. лүүди мандермуа «матерая земля», т. е. «место на материке»; Карское море, ср. лүүди куар «залив», откуда сев.-рус. кара «залив» и т. д. Название Карского моря, которое и в самом деле отличается от других арктических морей именно обилием длинных заливов, указывает нам, пожалуй, самую северо-восточную точку, куда проникали древние лүүди мореплаватели. Новгородцы называли их чудью, что, видимо, и отразилось в измененном виде в названии Чешской губы, которая находится за п-овом Канин (< кан- ?< лүүди канд «каблук, основа», ср. Кандалакша в Мурманской обл.).

Из Карского моря лүүди мореплаватели выходили на реку Обь. По Оби и ее притокам, Иртышу и Тоболу (от лүүди тайбал, т. е. «волок» – между реками Урал и Тобол), лүүди проникали в Сибирь и опять-таки к Каспию. По Оби и Иртышу они достигли Алтая, о чем ярко свидетельствуют предания о чуде как о народе, жившем в Сибири и на Алтае до прихода русских и других поселенцев. «Раньше здесь жила чудь», сообщали собирателям как сибиряки, так и алтайцы. В Сибирь можно было пройти и южным путем, ведущим с Волги через Урал. Таким образом, русские покорители Сибири, новгородские ушкуйники, а затем – и казаки Ермака Тимофеевича, следовали ранее проложенными лүүди путями.

О связи лүүди с Белым морем мы рассказывали и ранее, например, в журнале «Lüüdilaine» за 2006 г. (см. с. 42–44, 62–64 и др.). В этом же журнале на финском языке опубликована наша концепция происхождения лүүди народа, которая перекликается с этой статьей (с. 5–10).

Лүүди в Карелии

Из Приладожья в Карелию лүүди полностью переселились в 13-м веке, когда в связи с приходом христианства и активным проникновением новгородцев на Свирь и Белое море приладожская курганная культура прекратила свое существование. В 14-м веке новгородцы обосновались в Важинах на Свири. К тому времени лүүди уже окончательно покинули Юго-восточное

Приладожье и закрепились на своей нынешней территории на востоке Олонецкого перешейка. Названия лүүди поселений в Карелии мы встречаем в Писцовой книге Обонежской пятины 1563 г., как например, Дер. на Гиже наволоке – по-лүүди Хидьнием ”мыс Хийси”, что расположена на юге в Куярьв – Лояницах. Видимо, в том же 13-м веке в Карелию из Белозерья, где местная языческая культура прекратила свое существование также в 13-м в., попали и онежские вепсы, диалект которых является соединительным звеном между лүүди языком и собственно-вепскими говорами.

В то же время, в определенный период фактически вся Карелия до самых северных ее границ, а равно и Беломорье, принадлежали к сфере влияния лүүди. Вспомним приведенный выше отрывок из писаний прп. Лазаря Муромского, почившего в 1391 году: «около озера Онега лопляне и чудь», т. е. лүүди. Карелы осваивали сперва Северную Приботнию и оттуда вышли к Белому морю не раньше 13-го в. Переселяться же в Карелию со своей исконной племенной территории, охватывавшей Карельский перешеек и Северное Приладожье, собственно-карелы начали только в 14-м в. в связи с Ореховецким миром. На новых землях в Карелии и в Беломорье они находили лүүди, которые ими ассимилировались, перенимая карельский язык. Исключение составляет, например, малоизвестный, ныне вымерший диалект Логмозера, существовавший еще в середине 20-го в. у самого Петрозаводска. В этом диалекте, несмотря на сильное карельское влияние, сохранялись основные черты лүүди языка. В лүүди заговорах 17-го столетия, записанных в Ялгубе, тоже есть некоторые карелизмы.

В восточных диалектах собственно-карельского наречия в Республике Карелия прослеживаются также субстратные элементы языка аборигенного лүүди населения. Так, историческая огласовка названия карельского поселения Тунгуда, расположенного в Беломорском районе РК, восходит не к особенностям карельского (ср. кар. Тунгуо), а лүүди языка, где согласные «г», «д» и «б» сохранились в начале 3-го слога. Расположенное там же оз. Машезеро имеет прямое соответствие в топонимии на лүүди территории (лүүди муаж-«земной»). В диалекте Тунгуда также, как и в некоторых других восточных карельских говорах,

встречаем черты, характерные для лүүди языка, например, переход начального «й» в «дь»: дяври «озеро», дюгие «тяжелый», ср. лүүди дярьв, дюгед с тем же значением.

Таким образом, можно с уверенностью утверждать, что чудом сохранившееся древнее лүүдинаселение является аборигенным населением Новгородской области, Южного Приладожья, Карелии, Беломорья и других мест. Малый лүүди народ с великим прошлым – Чудь Белоглазая – угасает с каждым днем, и мы теряем надежду, что

когда-нибудь сбудется пророчество, записанное Н. Рерихом на Алтае от старика-старовера: «Когда Белый царь пришел Алтай воевать и как зацвела белая береза в нашем краю, так и не захотела Чудь остаться под Белым царем. Ушла Чудь под землю и завалила проходы камнями. Сами можете видеть их бывшие входы. Только не навсегда ушла Чудь. Когда вернется счастливое время и придут люди из Беловодья и дадут всему народу великую науку, тогда придет опять Чудь, со всеми добытыми сокровищами».

10.–13. vuoz'sadan lüüdilaine naižen soba "Ladogan Čuudi". Rekonstrukcijan siäd' Tatjana Bikova-Soittu. Foto: Sampo-keskuč

Древний женский лүүди костюм 10–13-го веков «Чудь Приладожская». Автор реконструкции Татьяна Быкова-Сойтту. Фото: Сампо-центр

LÜÜDIMUA 1994, PÄIVNIK II

6:ndel kuul 1994. vuodel allekiritanu ja savolaine leht'miez Rouhen Ürjö ümbärtihe mašinal kaiken Lüüdimuan. Matkal müö kerazimme lüüdin sanuod ja tahtuomme suada parembad tiedod siiš, äijangi lüüdilaižid om vie olemas. Olimme äijiš lüüdin küliš pohd' - ja kesk-Lüüdimuas, Kujärves – Kard'alan tazavaldan Kompohd'an, Priäžan ja Anuksen rajonuoš. D'oga küläs müö küzüimme rahvahan da kielen nimed, avadimsanuod ja refleksiivverbuon formid.

Muluožes Lüüdilaižes müö painuomme päivnikan ezmaižen vuitin pohd'azlüüdilaižihe niškuo. Täha numeraha panemme siid päivnikan toižen vuitin, kudamas pagin om Viidanküläha niškuo.

20.06.1994 KESKILYYDIN VIIDANKYLÄSSÄ

Illalla kello 19.45 saavuimme keskilydiläiseen Viitanaan eli lyydiläisittäin Viidankylään, joka sijaitsee Petroskoin luoteispuolella Suojujoella (*Šuja*). Vaikka Karjalan pääkaupungista Viidankylään on lyhyt matka, kylä kuuluu jo toiseen, Prääsän piiriin. Viidankylän murre on pohjoisin keskilydiläinen murre. Viidankylän pohjoisrajasta alkaa pohjoislyydiläinen murrealue. Ensimmäinen sana, jonka kirjoitin Viidankylässä päiväkirjaani, oli monikon 2. persoonan perinteistä lyydiläistä vieraanvaraisuutta ja hyväntahtoisuutta ilmaiseva imperatiivi *Ištuzukkat!* eli 'Istukaa, käykää pöytään juomaan teetä!' – *čajud d'uomaa!* Meitä kestittävät kolme lyydiläissukupolvea edustavat 70-vuotias Aleksandra Petrovna Turonen (*babo*), keski-ikäinen rouva (*emä* tai *mamo*) ja mummonsä näköinen hymyilevä tyttölapsi (*vunukke*). Heidän talonsa sijaitsee Gurkinin kadulla. Seinämatolla koristetussa kodikkaassa pirtissä pyörii kaksi suloista pienikokoista koiraa, jotka tarkkailevat mielenkiinnolla vieraita. Emäntämme Aleksandra Petrovna on syntynyt Viidankylässä v. 1924.

Siellä čajupöydän ääressä saammekin kuulla matkakumppanini lehtitoimittaja Yrjö Rouhen kanssa, että kylässä asuu 360 henkilöä, joista lyydiläisiä on noin 20 perhettä. Viidan (ven. Vidany) koostui muutamasta kylästä, joiden nimet ovat *Pogost* (adess. *Pogostal*), *Väčurga* (Viljo Nissilällä suom. Väätysyrjä), *Ül'ičči* (ven. Antuševskaja), *Ül'agd'e* ja *Alaižagd'e*. Viidan lyydiläiset kutsuvat itseään sanal-

la *l'üüd'ikuoi* ja kielestään sanovat *l'üüd'in kiel'i, pagišta l'üüd'ikse* tai illatiivissa *pagišta l'üüd'ih*. Venäläisittäin sanotaan taas: *Karel on* 'On karjalainen'.

Avainsanoja: *poige* '(oma) poika', *l'ehme* 'lehmä', *suari* 'saari', *d'är'vi* 'järvi', *valged* 'valkoinen', *kukuoi* 'kukko'

Refleksiivverbien taivutusta:

pezezuda 'peseytyä'

Indikatiivin preesens

Yks. 1. p. *mina pezezun* ~ ?*pezemo*, 2. p. *sina pezezut*, 3. p. *hän pezeze*

Mon. 1. p. *müö pezezumme*, 2. p. *tiö pezezutte*, 3. p. *hiö pezezuttah*

Indikatiivin imperfekti

Yks. 1. p. *mina pezezin*, 2. p. *sina pezezeit*, 3. p. *hän pezezui* ~ *peziize* (ven. 'помылся')

Konditionaalin preesens

Yks. 1. p. *mina pezuzin*, 2. p. *sina pezuzit*, 3. p. *hän pezezus'*

Mon. 1. p. *müö pezuzimme*, 2. p. *tiö pezuzitte*, 3. p. *hiö pezezuttas'*

Imperatiivi

Yks. 2. p. *pezete* ~ *pezezu*, 3. p. *anda pezeze*

Mon. 1. p. *anda pezezumme*, 2. p. *pezezukkat*, 3. p. *anda hiö pezezuttah*

Lauseita refleksiiviverbeineen:

mina lähten pezezun 'minä lähten peseytymään'; *astu, anda pezezumme küliis* 'tule, peseydytään saunassa'; *mina pezezuzin, da (~ no) hän ei andanu* 'minä peseytyisin, mutta hän ei antanut'

Muita refleksiivverbien muotoja:

loppizui ~ ?*loppih* 'loppui', *ištuzukkat* 'istuutukaa'

Muita verbimuotoja:

hän süöi 'hän söi', *d'iei* 'jäi', *d'uogat* 'juokaa', *d'uomaa* 'juomaan', *hän ei andanu* 'hän ei antanut', *kuolnu* 'kuollut', *kučuttih* 'kutsuttiin, kutsuivat', *sanuttih* ~ *sanuttii* 'sanottiin, sanoivat', *mina külben* 'minä kylven'

Persoonapronominien taivutusta:

Yks.

Nom. *mina, sina, hän*Adess. *millai ~ minul, sillai ~ sinul, hällai ~ hänel*All. *mille ~ minule, sille ~ sinule, hälle ~ hänele*

Mon.

Nom. *müö, tüö, hüö*Adess. *meil, t'eil, heil*All. *meile, t'eile, heile***Taloussanastoa (substantiiveja):**

päččih 'uuniin, pätsiin', *labido* 'leipälapio', *koukku* 'hiilikoukku', *uhvatte* 'patahaarukka', *habu* 'uuni-luuta', *kandates* 'smetana, viili', *hapammaid* 'viili-piimä', *čajud (d'uomaa)* 'teetä (juomaan)', *burakko* 'tuohiastia', *havado* 'säkki'

Kotieläinsanastoa (substantiiveja):

kukuoi 'kukko', *l'ehme* 'lehmä', *počín* 'sian', *vaza* 'vasikka', *häkki* 'härkä'

Sukulais- ja ikäsuhdesanastoa:

mamo 'äiti', *emä* 'äiti', *tato* 'isä', *iža* 'isä', *babo* 'mummo', *didi* 'isoisä', *poige* '(oma) poika', *vunuk-ke* (mon. part. *vunukkuoid*) 'lastenlapsi', *vahne* 'vanha', *nuori* 'nuori', *brihaččud* 'poikalasta'

Nominimuotoja ja partikkeleita:

mua 'maa', *piä* 'pää', *valgedad üöd* 'valkoiset yöt', *kalmuoi* '?hautoja', *kalmuoile* 'haudoille, hautausmaalle', *kümne vuott* '10 vuotta', *vuodeh sah* 'vuoteen saakka', *kiil'bendah* 'kylpemään, (ven.) купаться', *hänen ke* 'hänen kanssa', *toiči* 'joskus; toinen kerta', *loiton* 'kaukana', *kyl'l'äl* 'kyllähti', *kous* 'koska', *ku* 'kun', *da* 'ja; mutta', *no* 'mutta'

Muita lause-esimerkkejä:

kümne vuott ku kuolnu '10 vuotta kun on kuollut'; *hän süöi počín* 'hän söi sian'

Olemme käyneet vielä tanhualla, jossa Aleksandra Petrovna iltahämärässä lypsi lehmäänsä...

Tämä vieraanvaraisen Aleksandra-babon iltalypsy jäi meidän kummankin mieleen. Matkakaverini Yrjö Rouhe julkaisi myöhemmin Savot-lehdessä matkakertomuksensa surullisen symbolisella nimellä *Lyydien viimeinen iltalypsy: Kirjakieli saattohoitona kuolevalle kansalle*. Petroskoilaisen Carelia-kulttuurilehden lyydinaiheisessa numerossa 6/2007 julkaisi-

tu Nina Mamontovan kirjoitus *Lyydiläisyys mennyttä Viitanan kylässä* on viestittänyt minulle, että Aleksandra-babo lienee nyt poissa...

Aleksandra Turonen lüpsab ehtal omad lehmašt Viidanküläs, 1994. v. Foto: Ürjö Rouhe

Elo om pitk matk, kudamad siä käveled tošti siebralaižen ke, tošti üksin. Ni mittuš sen suurembad viizahut ei ole, se pidau vai kävelta agd'aha sai.

Orgos Eläj

MUAEMÄN ELOHO NOSTATAMIINE

Maaäidin eloon herättäminen – Kertomus Kuujärvestä

*“Mitä silloin äkkiä näimme,
sitä näitkö unissakaan?
Havahduimme ja myykinä jäimme
yli maiseman tuijottamaan.
Niin pehmeä kumpujen kaarre,
niin kummasti kimaltaen
lepäs järvi kuin simpukan aarre
syliss’ armaan vehreyden –
kylä harmaja niemekkeessä,
kylä heimomme vainotun:
koti siin’ oli silmäimme eessä,
koti ihmisen, sun ja mun:*

*Kuujärven kunnaat, Kuujärven kuu,
Kuujärven rannalla karsikkopuu
pilviä päin kuvastuu...”*

Näin virtaa sana Yrjö Jylhän runossa “Laulu Kuujärvestä”. Talvisodan Taipaleen komppanianpäällikkö on joutunut uuden raskaan tehtävän äärelle. Mieli askarteleo yhä Kannaksen kokemuksissa, se ei pysty irtaantumaa Taipaleenjoen tulihelvetistä pakkastalvena 1939, kaatuneista asetovereista, sirpaleiden mustaksi hakkaamasta tuhotusta maisemasta. Mielessä soi yhä “se eilinen maa verimusta / houretta vain, unen kauhistusta...?” Haudat ovat tuskin umpeen luodut, ja uusi tehtävä Päämajan Tiedotuskomppaniassa on tempaissut tulenkantajarunoilijan Kirvesmäeltä Kuujärvelle, Hadeksen kentiltä suoraan idylliin...

Kuujärvi? Mikä ihmeen Kuujärvi? Nimi on ehkä joskus kuultu, koettu ehkä myöskin häivähdyks jonkinlaista runollista auraa nimen ympärillä. Mistä siis on kysymys?

Kuvateksti: Suomalaine runonik Jülhän Ürjö kirit’ ”hieru huahk niemakos” Kujärven Paloniemehe niškuo. Foto: Klemolan Heikki, Kujärv 1942. vuoden keza. (SKS / KRA)

Tehkäämme pieni kiertomatka salaperäisessä ja vähän tunnetussa Lyydinmaassa.

Kuujärvi (omalla kielellä *Kujärv*) sijaitsee kahta Euroopan suurinta järveä, Laatokkaa ja Äänistä yhdistävän mahtavan Syvärijoen mutkassa, siihen virtaavien pienten jokien halkomalla Aunuksen tasangolla, jota myös Aunuksen kannakseksi nimitetään. Viljavat pellot, alavat luonnonniityt, lehtometsät ja tiheät korpisuot muodostavat maiseman. Ihmiskäden työtä edustavat vesien varsille kohonneet, rantaviivaa reunustavat harmaiden puutalojen rivistöt, joiden hieman vinoon lyykähtäneissä nurkissa ja otsalaudoissa ajan paino tuntuu vahvana. Ikkunoita koristavien valkoisten pitsiverhojensa takana talot uinailevat ja torkkuvat maailman menosta hätkähtämättä. Maaäiti täällä on laveampi kuin Suomessa: lehmät ja lampaat saavat laiduntaa missä tahtovat, osaavat kyllä illaksi tulla kotiin. Koirat juoksevat kujosilla, kissoilla ei ole kiire minnekään, kun mukavan paikan ovat löytäneet... Veden partaalla sijaitsevista kylyistä nousee ilmaan lempeä savuinen katku, saunaa lämmitetään...

Aika täällä on ympyränmuotoinen, pyöreä. Tämä on "Aunus Harmaasilmä", se ajatteleva maisema, jonka futuristirunoilijana tunnetuksi tullut sotareportteri Olavi Paavolainen leväytti jokaisen suomalaisen mielen kankaalle sotasyksynä 1941 ja joka sai ikuisen muistomerkkinsä Jylhän runossa, siihen tallentuneessa surun, menetyksen ja kaipauksen hohteessa. Karjalainen itkuvirsi, sen hyvin etäinen kaiku on selvästi aistittavissa tuosta runosta. Se on sotaruno vaila komeilua tai sentimentaalisuutta. Se on aitoa asiaa. Siksi siitä ja sen kuvaamasta etäisestä paikasta nimeltä Kuujärvi on tullut suomalaisuudelle eräänlainen *symboli*, merkityksillä ladattu paikka jota ei voi tyhjäksi tehdä: suomalainen "El Dorado", kaipuun Kultima, Satumaa...

+

Miten tänne tultiin? Mitä täältä löydettiin? Siitä hieman seuraavassa, jossa kaikki otsikkorunot tulevat suoraan Kuujärveltä ja sen *nykyhetkestä!* Runoilija on Miikul Pahomov, lyydin kielen runoilija ja kielen tutkija, myös Kuujärven lapsille omistetun aapisen (ABC-kird') laatijoista toinen, yhdessä paikallisen opettajan Lidia Potašovan kanssa.

Kielen ymmärtämistä helpottaa, kun muistaa runon alkuperän: Runo on syntynyt *korvaa* varten, ei silmää. Paino on sama kuin suomen kielessä, sointia

ja pehmeyttä joutuu ehkä hieman hakemaan eli kuulostelevaan...

*Lüüdiland on leved lindu,
kudam oigendž suured siibed.
Üks' on siibi Palolambiš,
toine Paloniemen n'okas.
Oliž ku šamanan vägi,
tiedaimiehen dāred dārgi,
nouzižin sen lindun selgäh,
lendaižin ma ülähaksi
seiččemenden pilven perah
üheksandeh taivahaze,
kuga ištuu ezivahnemb,
vahnim tiedoinik eläu.*

Kuujärvelle ja muille lyydiläisalueille oli Suomesta aiemmin matkustanut jokin satunnainen tiedemies rauhallisissa muinaistutkimuksen tai kielenkeruun asioissa, jalkaisin tai hevoskyydillä, kuka mitenkään, ehkä joku suksillakin tai polkupyörällä, kevyesti kuitenkin. Nyt Suomi saapui ryminällä.

Kun Viipuri oli vallattu ja lippu vedetty torniin 30. elokuuta, suunta otettiin kohti Petroskoita. Tykistö valmisteli: yöllä 4. syyskuuta Tuuloksenjoella ammuttiin 20.000 laukausta tykkien ja kranaatinheittimien voimin. Kuuta ei näkynyt, se oli peittynyt savun ja pirstoutuvan maa-aineksen muodostamiin pilviin sekä suuliekkeihin. Sitten panssarimarssi jatkuu Aunuskaupunkiin. Talot palavat, jokin vastaantuleva vuohi mäkättää... Tämä on Talvisodassa saaliiksi saatujen isompien ja pienempien panssarivaunujen ensimmäinen todellinen voimannäyttö karjalaisella maaperällä. Halki peltojen, kaalimaiden ja kurkkuitutusten vyöryy eversti Laguksen johtama prikaati syvälle Aunukseen. Kenraali Talvelan mukana kulkee heimohenkisten naisten ompelema Itä-Karjalan lippu, joka oli parikymmentä vuotta koristanut kenraalin työhuoneen seinää. Operatiivinen osasto saa käskyn koota joukot erikoistehtävään: on mentävä Syvärielle, katkaistava Muurmannin rata ja sillä kulkevat tavaratoimitukset. Näin tapahtuu! Silloin syntyy kaatosade, kuormat kallistelevat, panssarit juuttuvat mutaan, liikenne pysähtyy. Kuraiset jääkärit selvittävät tilanteen, matka jatkuu, mutta mieliala on surkea. Pakolaisten sekavat kolonnat tukkivat tietä, toiset ovat menossa, toiset tulossa. Näin saavutaan *Kuujärvelle*, panssarivaunu kärjessä, jääkärit perässä. Jonkin verran tulta kohdataan kukkuloilla sijaitsevista ampu-

mahadoista, mutta tarmokkaalla koukkausliikkeellä vihollinen häädetään. Muuten ei näillä nurkilla sota juurikaan näy: Hinaaja vetää rauhassa lotjaa Syvärissä, Vaasenin kyläläiset tervehtivät tulijoita ystävällisesti ja vievät väsyneen joukon samovaarien lämpöön syömään ja tsajua juomaan...

Samaan aikaan saksalaiset ovat saapuneet Nevalle ja aloittaneet piiritystoimet Leningradia vastaan.

*“Tule perttih, matkalaine,
d’uo čajud palavaad,
süö, priha, kurnikaine!”*

*Pertiš kiehuu samvuuar,
d’umalčupus – obrazaine.
Iknas nägiuu därven kuar,
d’uoksou aldo hobedaine.*

Sata vuotta sitten näitä Syvärin maisemia kierteli Elias Lönnrot, keräsi runoja konttiinsa... Ja kolme vuotta myöhemmin toinen “hengen rientomies”, hänen lahjakas oppilaansa D.E.D. Europaeus, joka itsepäisesti työntyi niihin kyliin, jotka ukko Elias oli hylännyt joutavina ja “runoista tyhjinä”. Ei väheksynyt, vaan tutki itse. Ja oikeassa oli; näin pelastettiin nousevalle suomalaisuudelle eräs sen ikonisista kulkuvälineistä, inkeriläisperäinen tarina orjapojasta, *Kullervosta*. Samoin hän kirjoitti muistiin lyydinkielellä tarinan seppo Ilmarisesta. Tämän sadun, “*Seppoi Ilmorin starinan*”, hän julkaisi “Suomettaressa” lokakuussa 1847. Lyydiläisille rakas seppä on myös aapisen kannessa.

+

Mutta miten kävi kenraalin lipulle?

Talvelan johtama Armeijakunta (VI AK) majoittuu Aunuskaupunkiin. Komea paraati järjestetään aamulla 10. syyskuuta Kuttujevin torilla. Takit ovat hieman nuhraantuneet, mutta rivit luotisuorat... *Porilaisien marssi*, koppalakkinen kenraali pitää puheen. Sopivasti hehkutusta ja lopuksi kehoitus nostaa salkoon “tämä uljas historiallinen lippu: Suomen miekka on katkonut kahleet!”

Joukot tervehtivät lippua kunniaa tehden, ja musiikki pauhaa. Itä-Karjalan musta-puna-vihreä lippu hulmahtaa tuuleen. Silloin tapahtuu kauheaa. Kenraalikin nostaa päänsä ja huomaa: Suuri suomalainen toteemieläin, karhu, joka lipussa katkoo kahleitaan,

seisoo päällään, siis *ylösalaisin!* Lipunnoston suorittanut kersantti valahtaa kuolonkalpeaksi...

Nolo tilanne. Suorastaan karnevalistinen loppu kuuluisan kenraalin odotetulle huippuhetkelle. Oliskohan liikkeellä “šamanan vägi” eli *shamaanin voima*, joka häirittyyn luontoon palauttaa tasapainon eli järjestyksen? Näin uskon.

*Meiden mua ei ole d’alos huba –
kolme heimod eläu randal sil,
vahnän Väinämöižen suuri sugu
kasvau kalevaižil kangahil.*

*Lüüdilaižed, kard’alaižed,
vepsad oldah vell’eksed.
Anda d’uured kalevaižed
sidotahe ühteh meid!*

Luulen myös, että eteläisten runoseutujen anti ei koskaan päässyt yhtä lailla osaksi identiteettiä luovaa suomalaista kulttuuria, sen kalevalaista hengenmaisemaa, koska Lönnrot kaikesta huolimatta taisi olla hieman mukavuudenhaluinen! Kajaanin tohtorille Vienassa ja Ilomantsissa puhuttu karjalan kieli oli helpompaa ymmärtää, kuulla, puhua, kirjoittaa kuin eteläisemmät kielimuodot, siis aunuksen kieli eli *li-vvi*, tai *lyydi*, joka muistuttaa vepsää, vielä etäisemmän kieliryhmän hyvinkin arkaaista puhetta! Sekä Lönnrot että keräystä rahoittava professorivetoinen SKS (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura) pitäytyivät mukavuusvyöhykkeellään ja pystyttivät sen reunoille paalut. Paalutuksen ulkopuolelle jäi myös nerollisuuden kipinän omannut “Sipi” Europaeus, joka kuoli kurjuuteen jonkin pietarilaisen talon eteiskäytävään, nuytteihin käärimänsä tieteelliset työt pitkin maailman ojavierä... Kodittoman kulkurin kohtalon pitäisi järkyttää tieteellistä maailmaa vähän enemmän, mutta ehkä uudelleenarvioinnin aika vielä joskus koittaa.

*Pajas sepoi Ilmalližen
vazaraine ruadau.
Se uuden Sambon tagou.
Se tagou
ja se tagou.*

Europaeuksen tallentama *lyydiläinen tarina seppo Ilmarisesta* on viehättävä lisä meidän tuntemaamme Kalevalan runoon tai lähes yhtä tunnettuun Arhippa Perttusen runoon. Tässä “seppoi Ilmori” läh-

tee kosimaan Hiitten tsaarin tytärtä, kaunista Katerinaa, varustautuu matkalle maamon neuvoilla, rituaaleilla ja taikamenoilla, saapuu Ukko Untamoisen pirttiin ja saa osakseen joukon koetustehtäviä. Ensin hän kyntää kyisen pellon (*“kahta arššinad korgehudedell’ madot peldoll’ kudisi”*): arssina eli venäläinen kyynärä on n. 71 cm, sillä mitattiin esim. kangasta!). Käärmeet hyppivät sekä auran että kyntäjän ylitse, vaan eivät pistä. Seuraavaksi Ilmarinen joutuu taikomaan lammen ukko Untamoisen pihalle, *“suuret kalat uimah, pienet priskamah”*... Ilmarinen laulaa lammen tanhualle, käy taas kumartamassa tsaarille pirtissä, saa kolmannen tehtävän: hänen on noudettava meren rannalta arkku, huomenlahja *“kaunehell’ Katerinall’, walgehell’ waalikoll’”* Ilmarinen lähtee, kohtaa rannalla kolme neitoa ja saa kuulla tulleen huijatuksi: arkku onkin ukko Untamoisen hallussa. Takaisin pirttiin, jossa näyttää jo hyvin uhkaavalta. Nyt seuraakin kaikkein vaativin tehtävä: Ukko houkuttelee Ilmorin hyppimään ja tanssimaan kielellään. Hän avaa suunsa (*“puoltoist arššinad suu lewedyttä, hambahat arššinad pidutta”*), ja tanssiva Ilmarinen putoaa pimeään, nimittäin Ukko Untamoisen vatsaan. Shamaanimatka on toden teolla alkanut.

Mikä neuvoksi? Ilmarinen heittää paidan pois päältään, housut jalastaan. *“Paidast pajan laadii, kaadioist palgehen, huran (= vasemman) polwen alusimeks’, huran käden pitteks’, oikedan käden pall’aks’ (= vasaraksi). Waskisen nyblän (= napin) paidast otti”* - ja nyt seuraa huippuhetki tässä sepän huikeassa luomistyössä *“tagoi lindun, rautaiset kynnet, teräksisen njokan, laulun lauloi (= loitsi), pani hengen sydämehe lindull’”*. Elävä lintu ei viihdy vankeudessa, se katkoo Untamoisen suonet ja tekee reiän kylkeen: vapautettu seppä lähtee uudelleen meren rantaan, tapaa siellä samat neidot, nämä luovuttavat vihdoin arkun, kehoittavat nostamaan hiekasta, siinä se on. Ja siunausten kera luovuttaa tsaari tyttärensä sepälle, tämä koppaa neitosen rekeensä, ja kirjavassa korjassa ajetaan sulaa merta myöten ilman että reen jalakset tai hevosen kaviot kastuvat...

Kacu – kui taivaz on sinine!

Kacu – kui puhtaz on ilm!

Lindud da d’ogi hill’aine...

Avaida korv dai silm,

kacahta luondon film!

*Veza hubaine viändüü tuulel,
vahnad kandod vaste nojaduu,
kuni se ei püzüü omal d’uurel,
kuni siiš ei kazva luja puu.*

Mutta, nyt! Taivaallisen seppä Ilmarisen tähtikirjailusta korjasta alas tänne maan kannikalle!

Kuujärvi on paitsi järvi myös ryhmä kyliä sijoituneena pikku jokien yhdistämien järvien rantamille, tärkeimpänä niistä Pyhäjärvi. Kuujärven kuuluisa, Suomessakin esiintynyt perinneyhdyne on nimeltään Pitk Randaane. Energinen mummokuoro, jossa sitä on, nimittäin alkuvoimaa, rock’n’rollia! Mummit ovat kulttuurivoima Aunuksen kylissä, lapset toinen: Keskipolvella yleisesti ottaen menee heikosti neuvostotalouden romahduksen jälkeen, on työttömyyttä ja sen seurausilmiöitä; monet muuttavat kaupunkiin ja palaavat ehkä kesäasukkaiksi kotikyliinsä, toiset passivoituvat ja alkoholisoituvat, kuolevat varhain tai tulevat tapetuiksi: rikollisuus ei ole harvinaista. Aiemmin maatalous antoi työtä, siitä muistuttaa jokin rappeutunut kolhoosirakennus. Hyvinvointia Kuujärvelle toi sovhoosi ja turkiskasvatus, sitten sekin loppui, kun valtion kassakirstu tyhjeni: minkeistä ja muista pikkupedoista kun ei ole vaihtotalouden esineiksi niin kuin lapioista tai kristallimaljakoista, sinkkiämpäreistä, aamutakeista tai kumisaappaista. Aiemmin kyläkulttuuriin olennaisesti kuulunut käsityötaito on suurelta osin unohtunut. Parhaan toimentulon antaakin kotitarveviljely puutarhoineen ja kanoineen, ehkä lehmä ja muutama lammas kuuluu kuvaan, samoin kalastus: Aunuksen ruokapöydissä syötävää on aina muhkeasti, hakkaa menen tulen suomalaisen einesateriat ja tyhjät kuidut. Syksy tuo mummit marja- ja sienämpäreineen kaikkialle Muurmannin valtatie varteen. Matkailu kotimajoituksineen on kasvava elinkeino, samoin teemamatkailu luonnon, kulttuurin, kielen, historian, luostarijuhlien, arkkitehtuurin tai vaikkapa ruokakulttuurin merkeissä; nuoriso on kiinnostunut koululaisvierailuista, joten opettajat ovat merkittävässä asemassa työn luojina ja käynnistäjinä Karjalassa, mutta myös Suomessa; samoin eri harrastajajärjestöt marjoista, veneenveistäjistä tai vaikkapa kutojista ja kankureista alkaen. Pellavanviljely oli ennen Aunuksen elinkeino, voisi olla nytkin. Joku kongressiravintola tai hotelliketju, joka haluaa erottautua edukseen, voisi Kuujärveltä löytää erinomaisen tuotteen tilausasiakkailleen: pienistä suolatuista ja kuivatuuksista kuoreis-

ta valmistetut pikkukalat, "maimad", suuhun napsittavaksi kabinettien illanistujaisissa, kun on kirkkaitten aika: parhaimman luokan "suolapähkinöitä" ilmaiseksi tarjottavissa parhaimman luokan asiakkaille! Kuujärven tulevaisuus on sen omien ihmisten käsissä. Ja ehkä vähän meidänkin, jotka etsimme jotain muuta...

*Läkkä, vell'ed, pitkäh matkah
Paloniemeh ajamah!
Ehtal tulem därven lahteh
tien põliud pezemah.*

*Kuldamiöl vedes ujum,
huondeksel – d'o tagaze.
Kaikeks igaks muštoh lujin
pangam tämä kodvaine!*

*Askam, vell'ed, pühäh matkah
kuudamaižes ujumah,
kaunehen Kujjärven kastet
Liiüdin randal ottamah!*

"Tänne minä perustan taiteilijasiirtolan!", huuhahti Yrjö Jylhä Paloniemen idyllin nähdessään. Välkkyvät lahdet kukkuloiden keskellä, tiheään ryhmittyneet harmaat kylyt, niiden laajat puiset seinät: luonnon varustama elävä näyttelytila. Kesti pari sukupolvea toteuttaa ideaa ensi kerran, mutta sitten se onnistui. Aapisen kuvittaja, kuvataiteilija ja opettaja Aune Kämäräinen järjesti Paloniemeen ensimmäisen taideleirin oppilailleen. Tulokset esitettiin myöhemmin näyttelyssä.

Kesäinen taiteilijasiirtola – tukipylväät: kuva ja toisena sana, siinä *Kuujärven tulevaisuus!* Paloniemi kokoaisi teemojen ja symposiumien ympärille esimerkiksi runoilijoita, kielentutkijoita, kuvataiteilijoita, semiootikkoja, filosofeja, futuristeja, ympäristöestetiikan asiantuntijoita ja muita vastaavia erilaisiin pajoihin ja vuorovaikutustapahtumiin. *Elämän tunnusmerkki on aineenvaihdunta, niin myös taiteen, luomisen ja innovaation!* Taide kulkee edellä, mammona seuraa perässä, tukee ja avittaa – voipa joskus valmistaa edelliselle *kodinkin!* Tässä on minun Kuujärvi-visioni tulevaisuutta varten! Paikka olisi maantieteellisestikin sopiva kokoamaan ihmisiä Suomesta, Pietarista ja Karjalasta, Petroskoista...

Ennen vanhaan Pietarin Taideakatemian professorit lähettivät oppilaansa aina kesäksi Valamon saa-

relle maalaamaan, jotteivät nämä laiskistuisi... Samalla luostari sai talkootyövoimaa ja munkit oppia maalauksen eri tekniikoissa. Molemmat rikastuivat tahollaan eikä kukaan köyhtynyt.

*Mida duumaiččou spičk, konz palau?
Harval viritetah nuodivo –
sille kuuluugi kaik kunnivo,
vaiku muita ei oliži valod.*

Mitä mietti siis tulitikku palaessaan...?

Ehkä sellaista, että ei lopultakaan ole kovin olenaista se, miten monta puhujaa jollakin kielellä maailmassa on; tärkeämpää on se, miten paljon voimaa, sitä "šamanan vägeä" tuolla kielellä on.

Kieli voi peittää runouden, jos se liittoutuu liiaksi virallisen järjestyksen kanssa. John Ruskin, englantilainen oppinut, joka löysi William Turnerin ja omilla varoillaan perusti Oxfordiin piirustuslaidun, puhuu kirjassaan "Kuninkaitten aarteet" hyvin paljon sanoista:

"Muutama hyvin valittu ja hyvin oivallettu sana tekee työn, johon tuhat sanaa ei pysty." Juuri niin, tämä on sama asia mitä sammonrakentaja Ilmarinen joutui tekemään, kun Hiiden tsaari eli Pohjolan kuningas tai isäntä pyysi häntä kyntämään kyisen pelton, toisin sanoen tutkimaan ja erottelemaan ne asiat ja ilmiöt, joita hänen pellossaan on, jotta siitä tulisi viljelykelpoinen.

Edelleen Ruskin toteaa:

"Kyllä, ja sanat, joita ei pidetä silmällä, tekevät kuoleman töitä, saavat aikaan kuvaamatonta tarvelystä, jos niitä ei pidetä aisoissa. Juuri tällä hetkellä hiiviskelee ympärillämme Euroopassa kaikenlaisia *naamioituneita sanoja* (ja niitä ei koskaan ole ennen esiintynytkään niin runsaasti, ja tähän on syynä se, että pintapuolista, matalaa, kaikkialle takertuvaa "informaatiota" tai oikeammin deformaatiota levitetään kaikkialle inhimillisten ajatusilmausten asemesta!) – liikkeellä on *naamioituja sanoja, joita kukaan ei ymmärrä* mutta joita jokainen käyttää ja joiden puolesta useimmat ihmiset ovat myös valmiita taistelemaan, elämään ja jopa kuolemaan: sellaisilla sanoilla on nimittäin kameleontin muunteleva verho ja matelijan välkehtivä väri itse kunkin mielikuvituksen maaperän mukaan; sillä maaperällä ne väijyskelevät ja sieppaavat itselleen saalista. – Koskaan ei ole ollut olemassa niin raatelevia petoja, niin juonikkaita poliitikkoja, niin kuolettavia myrkyttäjiä kuin nämä

naamioidut sanat.”

Nämä sanat lausuttiin vuonna 1871. Mutta miten ihmeen ajankohtaisilta ne kuulostavatkin tänään, infoähkyn ja trendikkäisiin sanoihin ja fraaseihin perustavan ns. asiantuntijakulttuurin Suomessa ja Euroopassa. Tieto paketoidaan kuin käärmeen kieleen: iskeviksi ja tehokkaiksi iskulauseiksi omakohtaisen, aikaa ja vaivaa vaativan ajattelun sijaan, jonka päämääränä olisi kestävän maailmankuvan rakentaminen, ei kaiken entisenkin tyhjäksi hajoittaminen...

*Aigoiš huondeksel nouzen,
küzün Äniždärven randal:
“Kusbo miä löüädän meiden
heimon kird’ attoman dälged?”
Kirguu kajag aldon hard’al,
vezilindu milei sanuu:
“Ala eči sida lidnas,
tühädäs külmäs kivitaloiš!
Vastaduz on tuulen soitos,
lainehiden tuskan laulus.
Teiden rodun ezi-ižad,
tiedajad dälgimaižed
peitettihe hinged kivih,
pandihe i puih i vedeh –
muga ounaz vieraz miez*

*käzil ligaižil ei koske,
muga nuor’ sugupolvi
helmed meren pohd’as poimou!”*

Karjalan kieli ja karjalaisuus, mitä se oikein on? Tai tämä suomalainen “kalevalaisuus”?

Kerran Ilomantsissa erällä Iljan-päivän praasniekkajuhlilla arkkipiispa Paavali antoi tähän kysymykseen erinomaisen vastauksen: “*Karjalaisuus on elämän eri tilanteiden ratkaisemista taiteellisella tavalla.*”

*Soita, minun kandaleh,
heimoni terveheks,
laula valgedah nähte!
Väinämoine, meiden ezi-iža,
keda muštamme müö ainos,
nosta kived hiivän kilbeks,
mäged elon varaks,
hiided miehen abuks!*

*Suus on kuld, muas on raud
ja muas on tugi.
Tiedaj tiekkah,
mahtaj mahtagah!*

MITRIJAN ROZA

OMA RANDAANE VEDAB

Rodiimuo miä Kujärvel, Sölan derein’as. Niil vuoziiil tuat da muam ol’ dihe kommunas. Kus vaa meiden pereh ei elänu: Anukses, Petroskuol, Rebolas, Vuažnes. Däl’ges voinad miä opastuin Kujärvel, lopetiin seičime klassad i mäniin opastumha Petroskuole učitel’aks. Ku tehnikuman lopetiin, mindaa tüötihe ruadole Kiestingihe. Siga miä ruaduun kümne vuot, no ainos himuot’ puutta omale randale.

Vuodel 1959 tuliin Kujärvele. Niil vuoziiil täga olii ülen äj rahvast, eletihe omiis derein’uoš, kaiki-
jal kuului lüüdin pagin. Školad ol’ dihe D’ogensuus, Tuašlas, Agvehes, Üličis, Mecuuniemes. Miä rubeziin ruadole Üličin školas. Lapsed ainos pagištihe omal lüüdin kielel. Mida vaa urokuol ei olnu!

Bukvariš ol’ dihe kartinkad risuitud: pertin kroja, truba, must savu. Rindal risuitud kərbääne. Kartinkuon al kiritetud venäks ”dim”, ”mu-ha”. Prihačuine vese unoht’ bukvad, lugob omal kielel: ”sa-vu”, ”kär-bää-ne”. Miä hänele tože lüüdin kielel sanuin: ”Lu-ge ve-näks!” Lapsed ihastut’he, što miä mautan pagišta lüüdin kielel. Däl’ges lapsiile ve enambal himuot’ pagišta lüüdin kielel. Mändihe vuoded, nämiiil učenikuol oma lapsed, vunukad, no lüüdin kielel ei pagiškuo.

Miä tošti ajelen muar’ha, sien’he eri derein’uon randale, muguone tusk om: ”Kus siä oled, Kujärven rahvaz, kune hajon’ čoma lüüdin paginaane?!”

PAGINAD KUJÄRVEHE NIŠKUO

Pahomovan Matfijan D'oššin Väinö (Pahomovan Volod'a = VP) olii suur' lüüdin kielen tiedaj da oman Kujärven randan patriot. Häin olii rodinuze 15.8.1925.v. Kujärvehe D'ogensuun derein'aha. Siga häin elii pošti kaiken igan da sinne häin kuol' 6.4.2007.v. Matfijan D'oššin Väinöd pagižut' da plönkale hänen paginad kirit' Helsingiš Suomelaižen Literaturan Siebras 18.6.1995.v. hänen plemännik Pahomovan Obraman Fed'uun Miikul (= MP), kudam müöhemba panii nämäd paginad bumagale.

Väinön däl'gmaane foto, kudaman ott' 2006. vuoden kezal D'ogensuus Lahermon Pertti

OMAHA ELOHO NIŠKUO

MP: Volod'a / sanel'e ičehe n'ähte!
VP: ahaa // no minun / tuat om // Pahomow // Jegor Matfejevič // hänt sand'ihe Matfijan D'ošši // muam / om / Pahomovan / Marfa Zahar'jevna / hänt om / ottud / Ročakoviim perehes / D'ogensuuž d'er'ein'as // hüö / ol'd'ihe mändud / ühthe / naidud // vuodel tuha / ühesasada / kaks'küment üks' // mindaa om suadud / meccha // ol'd'ihe rahmmas / kagrad / tuat i muam / Savojans'el'gal // n'el'l'än kilometr'in piäs // omaz d'er'ein'(az) / D'ogensuun d'er'ein'as // i / s'iid // miä / d'al'ges s'ida / tuod'ihe kod'ihe // hubaažel lapsen // i / vot ol'ii muguun'e aik što // vahnembad / pid'ii ruata d'al'gmääžee / čuasusaa naižiil'e / ei t'ietud / što / t'änambaa d'o l'ähted ruadoho što / pidab d'o / tul'ii rod'ind(aig // i t'amam miä t'iedust'iin d'o // konz ol'in d'o / vahn(emb) / vähääžiin d'o laps' el'gen'džiin / tuat i muam roskažit'he // vot / ol'iim / s'iga mecas

hebol // ii // tuat nouz' / hebol'e / rachiil'e // ot' mindaa // üs'kaha // kod'ihe tulda // a muam astui tuatal'e müödaha / d'augaa / d'al'gez minun rod'indad // l'ähes n'el'l'ät kilometrad // vot / mit't'e voi ol(da) / ol'ii slučai / minun / rod'indaha n'iškuo // no / muam d'al'ges s'ida // hät'ken / bol'ei // ku pid'ii / rod'indan d'al'ges / n'inkuun'e pit'k matk / tulda / d'augaa / kod'ihe // no miä // kazvuon // normal'no / en / t'äma / rod'it'ihe nav'erno ol'ii / hüö / hüvä minun / zdorov'je / i // en / bol'einu d'al'gez rod'indad da kazvuun // kut / tuad da muam sand'ihe // hüvän / terv- / t'ervhen lapsen // iččed / rubedam mušt'maha // muga // koumandel kümment'el / n'el'l'ändel vuodel // voot // no školaha l'äks'in kolmandel kümen'endel kolmandel vuodel / no n'iin [< suom.] / kolmandel kü- / tuhat ühesasada kolmandel kolmandel' l'ibo kolmandel kümment'el' n'el'l'al vuodel // rubez'iin iččed mušt'maha / aa / nu n'ämiid // ezmaažiid / laps'- s'iid' / pien'emban konz ol'iin / n'iid vuoz'iid em mušta // ii / ško-školaha l'äht'iin s'iid / kahesa vuoz'i>ku ot't'ihe s'iluu // vot / n'el' klassad opastuin omas Kujärven školasa // s'iluo sand'ihe Lojanskaja škola // suomen // kie(l'el // ii s [< ven.] p'atuun šestuun s'ed'muun klasan i ven'an kiel'el // t'äma kaik / ol'ii // opastuim mi>noo // vuodehe tuhat ühesasada n'el'küment // a s'ügüz'ül / vuodel tuha ühesasada n'el'küment // män'in opastumaha Petrowskuol'e // pedagogičeskuuhu učil'iščaha // ii / ezmaažen kursan lopiin // kezal // tuha üheksasada n'el'küment enzimaazel [< suom.] vuodel // konz jo [< suom.] / ol'ii / zavod'inuze / voin.

Kujärven D'ogensuun Pahomovad: (eziriädus hural oiktale) Oram, Marfa, Ol'uu (Obramihbuab), Matfijan D'ošši. Foto: Klemolan Heikki, D'ogensuu 2.5.1943.v. (SKS / KRA)

D'OGENSUUN DEREIN' DA SEN ELÄJAD

VP: n'ügüö roskažin / t'äda / omad / meid'en / d'er'ein'ad / D'ogensuud // kut miä muštan // D'ogensuus ol'ii / kod'iid em mušta // mii ol'ii // no // koumeküment kod'id // nav'erno ol'ii // piäl'e daže // potomušto jesl'i / ol'iiš kaik t'äma oldud / t'ie(tud) / kir'itetud / muguon'e // dn'evn'ik vedada što mii ol'ii el'äi da mii ol'ii kod'i / no t'äma / mil'ii om d'o seičimeküment vuot / možet eras'iid n'ämiid / kaikiid / d'ieluud en hüviin / mušta // famil'ijuud // omiin / n'ämiin / D'ogensuun / narodan / rahvaham muštan hüviin / kaikiiž enamb ol'i D'ogensuus / Vdovinoviid // voot // s'iid ol'ii / Ročakoviid / toižel s'ijal old'ihe famil'ijuud müöt'i heid'ik / štobik üks'iid famil'ijuud / no // minun famil'ijat Pahomovad ol'ii / väha / kahtes // kod'iš ol'i vaa / Pahomovad / minun tuat // Pahomovan ol'i jo famil'ijan i s'iid // tuatan ol'ii d'ie-d'iäd' // Pahomow / Oram / meid'en kod'id ol'd'ihe rindal // ii // el'iim rindal // muuš famil'ijuuš // kujärvilaažiš / ol'i ve Kopeikinuod daa / Kopeikinuud>dože / tože // äi famil'ijuud // noo / ve mi-Roc'- n'ämad main'ičiin // ii // ol'ii s'iid muguožiid / üks'inaažiid famil'ijuud // aa / ol'i ve Na(umoviid f- / Na(umoviid ol'ii tože // äi perehiid / Na(umovad // t'ämä / perehen / famil'ijad // voot / ii // üks'inaažiid mugomiid famil'ijuud / ol'ii // Žold'in // Martinoff / n'iid ol'i vähemb / famil'ijuud / no kaik n'ämad / famil'ijad ol'd'ihe // kut sandaha / ku ven'ajan /

ven'an kiel'es ottud / ven'an famil'ijuuš
 // l'üüd'ikš čisto / karjalaažiid famil'ijuud
 / ielnu meid'en d'er'ein'as // n'iiš kod'iiš
 kudamad ol'd'ihe / ende voinad / om
 d'iänu / nav'erno // kümn'ään'e kod'it
 kaiked // en'čiiš kod'iiš / nu / voip sanda
 / kouman'dž / vuit' // äjat kod'id oma //
 vahnusem perad // häjettud // äjat kod'id
 om // voinan aiga / sorok(četv'ortovo
 vuodel / bombit'ihe kaks' kod'it paluu
 // s'iid / eras'iit kod'iid om / müödud
 // toižhe kohtha kunataht per'evod'itud
 // voot / no suurembat kod'id old'ihe //
 Kujärvel / D'ogensuus s'iid / Na(umovan
 // kod'i / kaks(etažahiin'e / s'iid el'ii /
 koume vel'l'ed // Ondr'ij // T'imuo //
 Miikul // se kod'i om d'iänu // no / n'ämiid
 / el'äjiid / heiš om vaa d'iänu / T'imuol
 // kaks' / t'ütart // Ondr'ijal ej>ol'e
 d'iänu n'i keda Kujärvel'e el'amaha // i
 Miiklal / Na(umoval tože ej>ol'e // toin'e
 / suur' kod'i ol'ii / Na(umovan kod'in
 rindal / Ročakoviin kod'i // Ročakoviin
 kod'iš / el'et'ihe / kahtet / kaks' vel'l'ed
 // Ondr'ij / Ročakow / i / Iivan / Ročakow
 // hüö omat>tože / kuoldud d'o // amu
 / d'iädud oma t'äha heid'en // laps'iid /
 Kujärvel / iel'e n'i keda // s'iit kod'iš iel'e
 / n'i keda el'äjiid / t'ühd'aks om se kod'i
 d'iänu // lapsed / Ročakovan // Ondr'ijan
 / t'ütar el'äb ve Petrowskuol // vot / a-a /
 Ročakovan // Van'an / t'ütar el'äp tuaga //
 Tuulokses / toin'e t'ütar el'äb Anukses /
 i poig Anukses el'äb i / ve poig Vid'el'es
 el'äb // i s'iid / ve / suur'embiiš kod'iiš
 voižiin // main'ita / Pahomovan / Obraman
 kod'i // se ol'ii kaks(etažahiin'e / meid'en
 kod'in / ri(ndal) / Matfijan / Pahomovan
 / D'oškan kod'ir rindal / t'äma kod'i om
 sohran'inuze // hüväs / sostojan'ijas // ii //
 tože / oma / t'äss el'äjad d'o / edahalaazed
 rodn'ad // d'iädut t'äha kod'ihe el'amaha
 // Vdovinoviš // kudamiid ol'ii kaikiž
 enamp Kujärvel / om d'iänu // koume
 / pereht // hüö oma n'ämat perehed /
 n'iid'em perehiin // el'äjad / nuorembad
 mindaa // koumed l'ibo n'el'l'äd vuot
 // minun(igaažiid // d'er'ein'as s'iid //
 vahnemiid mindaa om ve d'iänu // Petrof

/ Al'eksandr Petrovič / hän ov vajehtanu
 famil'ijan // aa / ende hän ol'ii / Kopei-
 kin // Al'ek(sandr) / Šan'uoks sand'ihe /
 Kopeikin Šan'uo // hänen tuatan kod'i om
 r'iičtud / a / strojinu om / d'al'ges suomed
 oman / pien'en / kod'iižen // nuu / muuš
 Vdo-Vdovinovid miä sanuin // Pahomoviš
 // vahm miä / el'an / Kujärvel / minun /
 tuatan da muaman kod'i om / r'iičtud //
 vuodel / tuha ühesasadaa / kuus'küment
 / n'el'l' / kuus'küment koume l'ibo
 kuus'küment n'el'l' / d'o ol'ii ül'em vahn
 hapanu kod'i / i nügüö / s'iid // voinan aiga
 / el'iim Ročakovan kod'iš / hüö mändud
 ol'd'ihe Ven'al'e evakuacijaha / a s'iid
 vuodel tuha üheksasada koumekümenta [
 suom.] ka- / viišküment kahesa // os't'iim
 / Kir'il-d'iedal Vdovinoval / minun / mu-
 mučuon / d'iedal kod'in // kesk(d'er'ein'al
 / i s'iit kod'iš el'am / d'o // vuodes / tuhat
 üheksasada / koum- / viišküment kahesa //
 t'äma kod'i / om / ei muguon'e vie vahn
 // mii om minun // akal'e // ai-aig [= äik]
 vuož'iid / se t'al'l'e kod'il'e // minun //
 a-akk Paraskovja om / rod'inuze // loka-
 kuus // tuhat ühesasada / kaks'küment
 kahdeksandel [
 suom.] vuodel // i müö
 hänenke / el'am t'äss / Kir'il-d'iedan
 kod'iš // milaa om poig // tože Pahomow
 // Jura / rod'inuze om // tuha / ühesasada
 kuudel kümäl ezmaažel vuodel / hän el'äp
 tože D'ogensuun / d'er'ein'as no / el'äb
 / souhozan / kaz'onnuuš kod'iš // [sanoo
 kuiskaten suomeksi:] viel'äkö l'is'ät'ään?
 / katkaise!

MP: kenen ol'd'ihe n'iitud da / peldod / ümbr'i
 t'eid'en d'er'ein'as / D'ogensuuš?

VP: ümbr'i d'ärves! // no mit pelduud miä /
 muštan što Ocas ol'ii t'ämä peld meid'en
 / a vott // Savojas s'iga ol'iim / kasket
 s'iga ajel't'ihe // aa / n'iitud ol'd'ihe meil
 Ocas / i d'ärvel zavod'iže kusak / kus
 ol'ii ve muujal meil n'iitutse? // kou- /
 tr'iccatovo goda d'o souhoz zavod'ihe ka
 // ve n'iituit kon'ešno muštel't'ihe / kenen
 ol'd'ihe miččid n'ämiit s'iluo ol'd'ihe d'o
 / ühtheižed n'iitud // mii om // trudno //
 per'eskažida.

Kujärven kart (Erja Aitonieni)

KUJÄRVEN DEREIN'AD

- MP:** miččed d'er'evn'ad / d'er'ein'ad ol'd'ihe ve / ümbr'i Kujärves?
- VP:** ahaa! / t'äma D'ogensuun d'er'ein' om meid'en // d'ärven randal / t'äda d'ärvet sandaze // ven'alaažeks / Dolgoje oz'ero / a müö // sanum // Kujär'vi / a Kujär'v om / ve s'iga toin'e d'är'v / nastojaščij Kujär'vi [*suom.*] / a vet' kartuul'e meid'en d'är'v / pandud / Pit'kagz d'ärveks // ka-kartad on ven'an ki-kiel'el kir'itetud / i kir'itet om oz'ero Dolgoje // meid'en d'ärvez l'ähtob d'ogi // i mänop s'inne toižhe d'ogehe // kilometram pid'uin'e d'ogi / mänop se nast- // s'iihe Kujärven(d'ärvehe / meid'en t'äman / suuren / Pit'kan d'ärven / randal ol'ii // t'äll / puol'el // päivännouzemam puol'el / ol'ii // D'ogensuu tak ve / koume d'er'ein'ad // s'inne / pohd'aažehepiä D'ogensuun d'er'ein'ad d'ärven / randad müöt'i n'el'l'än ki- / virstam piäs ol'ii // t'äma // N'iemen d'er'ein' / müö sanum N'iemeks / aa // muga / polnij sen d'er'ein'an n'imi om / Kukoin'iemi // suo-

malaiset [*suom.*] sandaha Kukoin'iemi / a müöpa [*suom.* -pa] sanum prosto N'iemeks // voot / N'iemes ol'ii / tože / suuremb // d'er'ein' / eraset sandaze što ol'ii piäl'e / n'el'l'änkümnenen // k- / per't'in // no / miä / em voi // t'ieta / meid'en / po krain'ei m'er'e jesl'i s'iga ol'ii n'el'küment per't'i(d) // N'iemen d'er'ein'as ka meid'en s'iid / voi / olda / vähäšt i enamb // voot / Niemen d'er'einas / n'ügüi iel'e d'ianu n'i üht pert'id // s'iihe om d'iäduud / mel'eoracii s'iätud / t'äma / d'er'ein'an koht om / s'iätud / n'iituks / ümbr'i / d'er'ein'as kudamad n'iitud ol'd'ihe / n'et kaiked // i / s'il'itet'he d'er'ein' tože s'iihe n'iituihe što s'il kohtal d'er'einan / n'ia-n'iittaze vaa / hein'äd / d'er'ein'an // t'äss / s'ijaha vaa / om d'ianu // kaiv // purde / mišt ot't'ihe aiviin vet // ende d'oga d'er'ein' // ol'ii u [*ven.* u 'luona'] d'ärver randal / no vez'i aiviin / ot't'ihe purt(kes // a d'ärves vaa / pes't'ihe sobiid / s'iid ot't'ihe / žiivatuul'e vett / aa / d'er'ein'az ob'azat'el'(no) / n'epr'emeno pid'ii olda / oma kaiv / oma purde // voot / krome s'ida purdet / purde ol'i üks' kaikel'e d'er'ein'al'e / äjiiž ol'ii // äjam pert'in ees ol'd'ihe / omat kaivod // azutud / no n'ämiiš kaivuuš ol'ii vez'i vaa / s'ügüz'ül da kevädäl / t'äma / ei / kezal ei olu [= olnu] vetse [= -se -han, -hän'] / kuivet' ihe n'et kaivod // nuu // N'iemen d'er'ein'aspiä / ve s'inne pohd'aažehepiä / t'ädaa // Pit'(d'ärven // randad müöt'i // kolmen kilometram piäs // N'iemespiä i seičimen kilometram piäs / D'ogensuspiä / om / ol'ii suur' / Agvehen d'er'ein' // Agvehen d'er'ein'as ol'ii / tože / hüvää / bohatas el'et'ihe // ii / ol'ii hüviid // kaks(etažahiižiit kod'iid // s'inne om / d'ianu n'ügüi vain [*suom.*] / üks' // kod'i / kaks(etažahiin'e / s'iit kod'iš el'et'ih'e koume S'em'onovan vel'l'est // heid n'i keda elos iel'e // kod'i tože seižub / sein'ät seištaze // i / om d'ianu s'inne // časoun / Agvezen časoun // časoun om // s'ein'ät seištaze // t'äma / om / kr'oun' sohran'inuze / s>kr'oun' / om / s'iät- / kattud raudal / i jesl'i ol'iis kr'oun' kattud

/ lauduol / se ol'iiž d'o amu hapanu / no kattud om / časownan kr'oun' / la-laudal / t'äll // raudal / i hän om sohran'inuze // hüviin / sluušpiid n'i mida s'iga ei pida / el'äjät s'iga iel'e / sluušpad ol'ii / zapr'et'itud // d'oo // kolmenkümnenen [< suom.] vuoden // ezmaažiil vuož'iil // da miä // edezepiä / mänem Agvhespiä // kilometr l'ibo puol'tošt // s'id d'o d'ä-d'är'v s'inne lopiže // d'ärveks toižet sandaze om / kahesa kilometrät toižet sandaze / ühesa kilometräd / iel'e // piduzd d'ärven n'i ken miär'inu / ii / t'äman / meid'en d'ärven / agd'as pohd'aažes agd'as om s'iga // Novikuon d'er'ein' // Novikuon d'er'ein'as om / koume l'ibo n'el [= n'el'l] // pert'id d'ianu // no / el'äjät tože n'i keda iel'e / da / miä kiändamuu tagaze / Agven d'er'ein'as // mikš iel'e n'i miččiit kod'iid? // kaks' kierdan om olnu s'iga / požar // i t'äman požaran aigana / ül'en äi // pert'iid / paluu // Novikuoš / iel'e olnu požarad / no s'iga ol'ii / äjat kod'id / viedud / mui-muil'e / Ven'al'e / Vuažn'ehe s'inne // per'eid'itud // el'amaha da s'inne / toižel'e kohtal'e n'amat kod'id // viedud // kaikiiž enamb om / kod'iid // d'ianu ve / sohran'inuze / Ül'ičin d'er'ein'as / kudamb om // toižel bokal t'äda / d'ärved / hän tulob / Agvhen / da N'iemen d'er'ein'uun / vastalpiä / toižel bokal d'ärved // el'äjät tože s'iga n'i / konzasa iel'e / olnu / noo // s'inga [= s'iga] // ielguo muga // n'amat kod'id // p-požaran al'l'e puutud / n'ii / muga / muga hüö seištaze // erased od'va d'o seištaze / n'amad oma // kr'oun'ad heis [= heiš] kaik langetud // no mii om s'iga kod'iid // em voi sanda miä ol'in

olnu // Ül'ičin d'er'ein'as / nav'ernoo // d'al'gmääžen kierdan // ko- / n'el'küment // vuot / tagaper'in / s'iluo ve>el'd'ihe el'äjäd / n'amiiž d'er'ein'uoš / rahvaz / rubet'ih'e l'ähtmähä // vuot / konz ol'ii // s- / t'äss // N'euvostol'iiton [< suom.] // Soveckuon Sojuzan prav'it'el'stva>N'ikita Hruščof // vot / vuot / n'ed ol'd'ihe vuodet tuha ühesasada viišküment kahe- sa / viišküment // ühesa / kuus'küment / n'iil vuož'iil // vuot / i // ende s'ida ol'i s'iluo azutut s'inne kolhozan aig män'ii d'al'gmääžet kolhozat kaiked d'o / müöhemban n'ama n'euvostoaigan [< suom.] / kolhozuud ol'ii uudet skotnuud dvorad azutut kaik / kaks' vuot n'amiiš / pidet'ihe žiivatuod ii / vuož'iin / ku- / tuha ühesa>kuus'küment mičelik vuodel tul'ii muguun'e / pr'ikaz / što kai- kiid / s'igapiä s'el'ta t'anne el'amaha / D'ogensuuhu // dvorat tože s'inne / žiivatat tože ühthe kogoho // noo / äjad ve vahnad narod ei l'ähtud ommiiš kod'iis // vuot / el'et'ihe d'al'gmäž(aighasaa / no s'iid / el'ektr'ičestvat s'inne ei anttud / tauvel doroguud lumespiä ei čis'tud // ii // narodal'e s'iit' pid'ii / s'igapiä / t'anne per'eid'ida // meid'en / D'ogensuun / d'er'ein'aha / a s'iid D'ogensuuhu d'o rubet't'ihe // souho- zan aiga t'amä vuodel // tuha ühesasada / kuus'küment kuuz' // i s'eičimenküment / strojimaha / n'amiihe / Agvhen da No- vikuon // N'iemen narodaha n'iškuu // k-kod'iid / i / t'anne hüö s'it per'eid'it'he / el'amaha // Ül'ičin d'er'ein'aspiä tože vet' per'eid'it'he t'anne el'amaha / D'ogensuun d'er'ein'aha / puihiižhe kod'iie / souho- zan kod'iie.

Luond oli amuižen rahvahan pühä sija, sikš hüö ei strojitud D'egiptan düttumid pirami- duod ni Grekan düttuižid dvorčid.

Orgos Eläj

SEPUOI ILMALLINE

Lyydiläisen tutkijan ja kirjailijan Nikolai Leskovin tekemä muistiinpano, jonka on sanellut Partaniemen runonlaulaja Kateriina Turu (N. Leskov, Zhivaja starina III 4, ss. 542-53. – 1893.# 2). Runo sisältää 484 riviä ja se on kaikista tunnetuista kalevalamittaisista runoista pisin.

Рунопевческая традиция лүүди народа имеет древние корни. От лүүди рунопевца Катерийны Туру из Бардуойниemi записана самая длинная по количеству строк (484 строки) калевальская руна о кузнеце Илмаллине. Ее записал и опубликовал в 1893 г. в журнале Живая старина (III 4, с. 542-53) лүүди ученый и писатель Николай Лесков из Пүхярви. Текст руны печатается по сборнику Suomen kansan vanhat runot II (Aunuksen, Tverin- ja Novgorodin-Karjalan runot.SKS. Helsinki 1927, s. 68–76) с некоторыми изменениями и исправлениями.

Obraman Fed'uun Miikul

Сепуой Илмаллинэ паясь руадавъ;

Сормедъ хянэлъ пийхтэннү,

Кулакадъ нэдъ вазарайжэнну...

Ленди коткой-линду паянь пийлэ:

5 "Ой-го, Сепуой Илмаллинэ,

Тагуой илманъ игяллинэ,

Олийжъ минуль саномайжедъ..."

- Олновь хювядъ саномадъ, ка сано,

Эй-ку олнэ, ала сано...

10 Сийтэнъ коткой санэли,

Хиндру-кяпчэй виркели:

"Муардэйхъ-Дуардэйхъ мянэ сулхуойксь..."

Сийдъ-го Сепуойль Илмаллижэлъ

Тагуойль илманъ игяллижелъ,

15 Пийхтэдъ муалэ туяхтэттихъ,

Вазарайжедъ ваяхтэттихъ;

Сийдъ хяйнъ нямядъ санадъ сануой:

"Муамойни - кандоёйни,

Панэсь кюлю ляммяхъ;

20 Пакажасти, палавасти,

Хийлавасти, хигевясти..."

Муамойни - кандоёйни

Кюлюнь пойгалэ ляммитти:

Пакажасти, палавасти,

25 Хийлавасти, хигевясти...

"Мянэсь, мянэсь, пойгу, кюлюхъ,

Кюлюнь миня валмиитинъ:

Хавдуйнъ вастанъ хаврунъ-пийлэ,

Ведэнъ ляммянъ ляммитинъ...

30 Кюлбе, пойгу, кюляжести,

Вала веттэ валдайжести,

Пезэ пийхюдъ пелвазъ-пивокусь,

Силмяйшедъ-ку сйру кабукусь,

Каглайнэ-ку кананъ мунакусь,

35 Муичи рунгу луми туккусь..."

Сийтэ Сепуой Илмаллинэ,

Тагуой илманъ игяллинэ,

Кявюй кюлюхъ кюлбемяхъ;

Кюлби Сепуой кюляжести,

40 Валуой веттэ валдайжести,

Пези силмядъ сйру кабукусь,

Пийхюдэнъ-ку пелвазъ пивокусь.

Каглайженъ-ку кананъ мунакусь,

Муичий рунганъ луми-туккусь.

45 Тули Сепуой кюлюзъ кодихъ,

Тули Илмой тундэттомакусь,

Сийтэ хяйнъ сананъ сануой нэченъ:

"Муамойни - кандаёйни,

Туо ё собадъ пелвахижедъ;

50 Туо ё пайдэ палтинайнэ,

Туо ё куадяйдъ куапайжедъ,

Туо ё каафтанъ кавнэхемби:

Ляхтэнъ миня сулхайжиксь..."

Туойго муамахъ Сепуойле

55 Кандуой кандоё Илмаллижелэ –

Пайданъ пийлэ палтинайженъ

Хигеттөмялэ хибьяйжелэ;

Куадяйдъ кандуой куапайжедъ

Соредилэ соркайжилэ;

60 Туой вие сукадъ сулавайжедъ

Дямедилэ дялгайжилэ;

Кандуой кенядъ кандакайжедъ,

Лехмянъ нахказъ лейкотудъ,

Хякинъ таллязъ халгодудъ;

65 Туой вие каафтананъ кавнехенъ,

Кагранъ хейнёнъ карваллиженъ,

Вихандъ хейнёнъ вихандоманъ;

Туркинъ кандуой турбедайженъ,

Тухаль нюблялэ нюблитэтунъ.

70 Садалъ лапалъ лапотэтунъ;

Сийтэ туой вие вюёле вюёнъ,

Келдуойль карвуойль кудотэтунъ,

Кулдайлъ нийтилъ кулдитэтуңъ.
 Сійтэ Сепуой Илмаллинэ,
 75 Тагуой Илманъ Игяллинэ,
 Ваттэгиль-го валмиштэлихъ,
 Собайжилъ-го собиттэлихъ:
 Пани пайданъ палтинайженъ
 Хигеттөмялэ хибьяйжелэ,
 80 Куадяйдъ пани куапайжедъ
 Соредилэ соркайжилэ,
 Сукадъ пани сулавайжедъ
 Дямедилэ дялгайжилэ,
 Кенгядъ пїалэ кандакайжедъ,
 85 Лехмянъ нахказъ лейкодудъ,
 Хякинъ таллязъ халгодудъ;
 Пани кавнижъ каафтанайженъ,
 Кагранъ хейнїанъ карваллиженъ,
 Вихандъ хейнїанъ вихандоманъ,
 90 Туркинъ пїале турбедайженъ,
 Тухалъ нюблялъ нюблитэтуңъ,
 Садалъ лапалъ лапотэтуңъ;
 Сїйтэнь вүдөлъ хяйнъ вүдөстихезэ,
 Келдойзъ карвойзъ кудотулъ,
 95 Кулдэ нийтилъ кулдитулъ.
 Сануой сїйтэ саномайжедъ:
 "Муамөйни - кандаейни,
 Валлястэлэ виллөй варзой
 Рускедъ кордянь эдуижихъ,
 100 Какси хобью дялгаксойжихъ,
 Кувзи кулду каблахайжихъ;
 Панэ кягюйдъ куккумахъ,
 Панэ чивчюйдъ чилижеммяхъ,
 Бембель пїалэ пятаммахъ,
 105 Рахкехилэ рячатїаммяхъ,
 Анда кайки качахтэтахъ,
 Нуорэдъ пойгадъ пөлгястүтїахъ,
 Урозъ мїехедъ урадутахъ,
 Нуорэдъ нейдодъ ихастутахъ,
 110 Вахнадъ ваймодъ варастутахъ..."
 Муамахъ варзанъ валлястэли,
 Виллөйнъ кордяхъ панэттэли,
 Какси - хобью дялгаксойжихъ,
 Кувзи - кулду каблахайжихъ;
 115 Пани кягюйдъ куккумахъ,
 Пани чивчөйдъ чилижеммяхъ,
 Бембель пїалэ пятаммахъ,
 Рахкехилэ рячатїаммяхъ...
 Иштуйхезэ Сепуой Илмаллинэ кордянь перяхъ,
 120 Дямуой кобрихъ охьяксэдъ,
 Кайналуойжехъ кавнижъ плетинъ;

Ишки варзанъ вягөвясти,
 Ишки виллөйнъ кибедәсти,
 Ляхти мердү мјөти аямахъ...
 125 Аявъ пяйвянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пяйвядъ колматтэ;
 Эй-го кабье хебонъ касту,
 Эй-го вуохинэ лигонэ,
 Рахкехисса развадъ валувъ,
 130 Бембелесся вери типпувъ;
 Рускедъ корде карижовъ,
 Кулду каблазъ каижовъ;
 Колмандәнъ-го пяйвянъ нуолэзъ;
 Кувловъ Сепуой дюрүнъ суврәнъ;
 135 Хаву мечче хояйдавъ,
 Кувзи корби куяйдавъ;
 Каччовъ үлөйхъ - пяйвөй паштавъ,
 Каччовъ алахъ - реги аявъ;
 Кенгосъ, кунгосъ регезъ аявъ?
 140 Регезъ какси мїестү:
 үкси вахнэ Вяйнэмүдөйнэ,
 Тойнэ нуори Дөгамуойнэ...
 Вахнэ вїйзаавъ Вяйнэмүдөйнэ
 Ласки шурмудъ Сепуойнъ пїалэ:
 145 Сепуойнъ корде копастихъ,
 Кирьявъ корде кипастихъ,
 Хобью дялгаксэдъ турмоттихъ...
 Лавлуой Сепуой Суарәнъ саложанъ
 Кески мерәнъ синиженъ,
 150 Койвудъ ковадъ казветтихъ,
 Валгей туохедъ - турботтихъ;
 Отти Сепуой Илмаллинэ койвунъ,
 Луадий кай вїе лүемби,
 Азуй кай вїе парэмби:
 155 Ляхти эделлэхъ мертү мјөти аямахъ...
 Аявъ пяйвянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пяйвядъ колматту;
 Эй-го кабье хебонъ касту,
 Эй-го вуохинэ лигонэ;
 160 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелесся вери типпувъ;
 Рускедъ корде ручижовъ,
 Кулду каблазъ каижовъ;
 Колмандәнъ-го пяйвянъ нуолэзъ
 165 Кувловъ мюбсти Сепуой дюрюнъ;
 Хаву мечче хояйдавъ,
 Кувзи корби куяйдавъ;
 Каччовъ үлөйхъ - пяйвөй паштавъ,
 Каччовъ алахъ - реги аявъ;
 170 Кенгосъ, кунгосъ регезъ аявъ?

Регезъ аявъ какси міестү:
 ўкси вахнэ Вяйнэмүййнэ,
 Тойнэ нуори Дёгамуойнэ,
 Вахнэ вйзавъ Вяйнэмүййнэ
 175 Ласки шурмудъ Сепуойнъ піälэ,
 Сепуойнъ корде копастихъ,
 Рускедъ корде рикастихъ,
 Кулду-каблахадъ турмоттихъ
 Лавлуой Сепуой Суарэнъ саложанъ
 180 Кески мерэнъ синиженъ,
 Койвудъ ковадъ казветтихъ,
 Оксэ койвудъ турботтихъ;
 Отти Сепуой Илмаллинэ койвунъ,
 Луадій кай віе лумби,
 185 Азуй кай віе парэмби;
 Ляхти эделлэхъ мертү мүйоти аямахъ...
 Аявъ пайвянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пайвядъ колматту;
 Эй-го хебонъ кабю касту,
 190 Эй-го вуохинэ лигонэ;
 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелесса вери типпувъ;
 Рускедъ корде ручижовъ,
 Кулду каблазъ каижовъ;
 195 Колмандэнъ-го пайвянъ пуолэзъ
 Кувловъ мюёсти Сепуой дюрюнъ;
 Хаву мечче хояйдавъ,
 Кувзи-корби куяйдавъ;
 Каччовъ ўлэйхъ - пайвёй паштавъ,
 200 Кассовъ алахъ - реги кулговъ...
 Кенгосъ, кунгосъ регезъ аявъ?
 Регезъ аявъ какси міестү:
 ўкси вахнэ Вяйнэмүййнэ,
 Тойнэ нуори Дегамуойнэ;
 205 Вахнэ вйзавъ Вяйнэмүййнэ
 Ласки шурмудъ Сепуойнъ-піälэ;
 Сепуойнъ корде копастихъ,
 Рускедъ корде рикастихъ,
 Бембеледъ нэдъ турмоттихъ...
 210 Лавлой Сепуой суарэнъ саложанъ...
 Кески мерэнъ синиженъ
 Ковадъ койвудъ казветтихъ
 Кичеръ туомедъ турботтихъ.
 Отти Сепуой Илмаллинэ туоменъ,
 215 Луадій кай віе лумби,
 Азуй кай віе паремби;
 Ляхти мердү мюёти аямахъ...
 Аявъ пайвянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пайвядъ колматту;

220 Эй-го хебонъ кабю касту,
 Эй-го вуохинэ лигонэ
 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелисса вери типпувъ;
 Рускедъ корде карижовъ,
 225 Кулду каблазъ каижовъ;
 Колмандэнъ-го пайвянъ пуолэзъ
 Кувловъ Сепуой - койру нуттавъ;
 Хаву мечче хояйдавъ;
 Кувзи корби куяйдавъ;
 230 Каччовъ ўлэйхъ - пайвёй паштавъ,
 Каччовъ алахъ - саву новзовъ.
 Койрэ-рикки, кодинъ вардюой,
 Хавкувъ-нуттавъ Сепуойнъ-піälэ,
 Варзанъ нирзанъ вердүттäвъ.
 235 Виллэйинъ хянданъ виллоттавъ,
 Смиеттивъ Сепуой - эляй ляхинъ,
 Аяттэловъ - агью нйгювъ
 Хянэнъ мерэнъ кулгеманъ,
 Хянэнъ кордязъ-аянданъ.
 240 Каччовъ Сепуой - эляй-тила,
 Цааринъ коди корхоттавъ,
 Хидвидъ перти - порхоттавъ.
 Аюой Сепуой Илмаллинэ
 Хидвидъ Цааринъ иккуойнъ-аллэ;
 245 Хобью-дялгазъ сэйжаттихъ,
 Кулду-каблазъ копахтихъ,
 Рускедъ корде азетуй;
 Варзаль хиги халлэвуй,
 Виллэйзъ вуахти валэвуй.
 250 Сановъ сійтэ Сепуой Илмаллинэ,
 Тагуой илманъ игеллинэ,
 Коргедъ іанелъ ійништäвъ,
 Сагедъ іанэлъ сагиштавъ:
 "Хидвидъ цаари, міехизъ міезъ!
 255 Дёго андадъ айनावуойженъ,
 Дёго туюндäдъ тўттäрюойженъ,
 Кулду каблазъ кулгіяхъ,
 Сепуойнъ кордыхъ хургуяхъ?..."
 Вастахъ Хидвидъ вастадэли,
 260 Сепуойнъ саномилэ санели:
 "Ой го, ной го Сепуой Илмаллинэ,
 Тагуой илманъ игяллинэ!
 Ђскю анданъ айनावуойженъ,
 Ђскю туюндäнъ тўттäрюойженъ
 265 Синунъ кордыхъ хургуяхъ,
 Кулду-каблазъ кулгіяхъ,
 Лавланэдъ-ку ламбинъ пихалэ,
 Піенэдъ мутидъ пирскамахъ,

Лахнанъ-каладъ лаймамахъ,
 270 Лохенъ-каладъ лойгамахъ;
 Азунэдъ-ку айданъ ўмбярй,
 Луадинэдъ-ку ламбинъ рандахъ
 Равдайжилъ-го жердййжилъ,
 Тэрйксёмилъ сейбяхййжилъ;
 275 Вичо мадонъ вичайжилъ,
 Хяндйадъ дйятй хййлюмяхъ,
 Ньюокадъ вуорой чуйламахъ...
 Лавлуой Сепуой Илмаллинэ
 Хидвидъ цаарилэ ламбййженъ
 280 Пиенэдъ мутидъ пирскамахъ,
 Лахнанъ-каладъ лаймамахъ,
 Лохенъ-каладъ лойгамахъ;
 Азуй айданъ ўмбярй,
 Луадйй кургенъ ламбинъ рандахъ
 285 Равдайжилъ-го жердййжилъ;
 Тэрйксёмилъ сэйбяхййжилъ;
 Вичой мадонъ вичайжилъ,
 Хяндйадъ дйятти хййлюмяхъ
 Ньюокадъ вуорой чуйламахъ...
 290 Мўёсти мяни Сепуой Илмаллинэ
 Хидвидъ Цааринъ иккуойнъ-аллэ,
 Коргедъ йнэлъ йнишитйвъ,
 Сагедъ йнэлъ сагиштавъ:
 "Хидвидъ цаари, - мйехизъ мйезъ!
 295 Дёго андадъ айनावуойженъ,
 Дёго тьюндйадъ тўттйрйюйженъ
 Кулду каблазъ кулгйяхъ,
 Сепуойнъ корьяхъ хургьяхъ?
 Минй лавлуойнъ ламбинъ пихалэ,
 300 Пиенэдъ мутидъ пирскамахъ,
 Лахнанъ-каладъ лаймамахъ,
 Лохенъ-каладъ лойгамахъ;
 Азуйнъ айданъ ўмбярй
 Равдайжилъ-го жердййжилъ,
 305 Тэрйксёмилъ сэйбяхййжилъ,
 Вичуойнъ мадонъ вичайжилъ,
 Хяндйадъ дйятинъ хййлюмяхъ,
 Ньюокадъ вуорой чуйламахъ.
 Сййтэ Хидвидъ вастадэли,
 310 Сепуойнъ саномилэ санэли:
 "Аскю анданъ айनावуойженъ,
 Аскю тьюндйанъ тўттйрйюйженъ,
 Войнэдъ пелдонъ кючинъ кюндйй,
 Кйярмэхиженъ кйяндэтэлтй,
 315 Мадохйженъ вагодэлта
 Кенгяттёмилъ дялгайжилъ,
 Вўёттёмилъ-го рунгайжилъ,

Сўёмяттёмилъ вачайжилъ?"
 Отти Сепуой рагонъ равдадъ,
 320 Хобьядъ, кулдадъ кюллясти,
 Тагуой адранъ аркувастй,
 Кулдадъ лаитэдъ кулдитти
 Хобьялъ адраймедъ хобьиччи;
 Равдэ пайданъ панэттэли,
 325 Киви-хатунъ чумуттэли;
 Ляхти пелдонъ кюндймяхъ,
 Ляхти кючинъ куёйтаммахъ,
 Кйярмехишиту кйяндэлеммйхъ,
 Мадохишиту вагодаммахъ...
 330 Лопйй Сепуой кюндйндйанъ,
 Хейти Тагуой вагоданданъ,
 Мяни Хидвидъ иккуойнъ-аллэ
 Коргедъ йнэлъ йнишитйвъ,
 Сагедъ йнэлъ сагиштавъ:
 335 "Хидвидъ цаари, мйехизъ мйезъ!
 Дёго андадъ айनावуойженъ,
 Дёго тьюндйатъ тўттйрйюйженъ
 Кулду каблазъ кулгйяхъ,
 Сепуойнъ кордыхъ хургьяхъ?
 340 Минй кючинъ пелдонъ кюндинъ,
 Кйярмехйженъ кйяндэлинъ,
 Мадохйженъ вагодэлинъ
 Вўёттёмилъ-го рунгайжилъ,
 Сўёмяттёмилъ вачайжилъ,
 345 Кенгяттёмилъ дялгайжилъ"...
 Андуой сййтэ Хидвидъ цаари,
 Андуой оманъ айनावуойженъ,
 Тьюнзи оманъ тўттйрйюйженъ,
 Кавнэхенъ-го Дуардййнъ-Муардййнъ
 350 Кулду-каблазъ кулгйяхъ,
 Сепуойнъ кордыхъ хургьяхъ...
 Ляхти Сепуой аямахъ,
 Ляхти Илмой кулгемахъ;
 Муардйй-Дуардйй кордызъ иштувъ,
 355 Кавникайнэ перйзъ ноявъ,
 Аявъ пййвянъ, аявъ тойженъ
 Аявъ пййвядъ колматту;
 Эй-го кабье хебонъ касту,
 Эй-го вуохинэ лигонэ;
 360 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелиссй вери типпувъ,
 Рускедъ корде карижовъ,
 Кулду каблазъ каижовъ;
 Колмандэнъ-го пййвянъ пуолэзъ
 365 Каччовъ Сепуой кордынъ перйхъ,
 Эй-го кордызъ Муардййдъ-Дуардййдъ,

Кулгясса кулдашту,
 Карижясяс кавништу;
 Муардэй-Дуардэй веревяйнэ,
 370 Валгей хибью лихавайнэ,
 Пелвазъ тукке, сини силме,
 Кайдэ куё - мустэ кулме,
 Ленди тияхтэксъ тайвахыхъ,
 Лйгаксъ тияхтэксъ ўляхыхъ.
 375 Эчйй Илмаллинэ Сепуой тияхтэнъ,
 Муардэйнь-Дуардэйнь веревяйженъ,
 Валгей-хибью лихавайженъ,
 Пелвазъ-туканъ, сини силмянъ,
 Кайдэ куе - мустанъ кулманъ,
 380 Пуаксудъ тияхтэдъ тидойтэли,
 Кулду тикудъ лугойтэли;
 Лёвзи Сепуой лйганъ тияхтенъ,
 Эчйй Сепуой кулду-тикунъ;
 Отти Муардэйнь-Дуардэйнь кордыхъ
 385 Веревяйженъ-лихавайженъ, -
 Родййхезэ вие кавнэхемби...
 Ляхти Сепуой аямахъ,
 Ляхти Илмой кулгемахъ;
 Муардэй-Дуардэй кордызъ иштувъ,
 390 Лихавайнэ перязъ ноявъ...
 Аявъ пйивянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пйивядъ колматту;
 Эй-го кабье хебонъ касту,
 Эй-го вуохинэ лигонэ;
 395 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелесса вери типпувъ;
 Рускедъ корде карижовъ,
 Кулду каблазъ каижовъ;
 Колмандэнъ-го пйивянъ пуолэзъ
 400 Каччовъ Сепуой кордынь перахъ;
 Эй-го кордызъ Муардэйдъ-Дуардэйдъ,
 Кулгясса кулдашту,
 Карижясяс кавништу.
 Муардэй-Дуардэй веревяйнэ,
 405 Валгей-хибью лихавайнэ,
 Пелвазъ тукке, сини силме,
 Кайдэ куе, мустэ кулме,
 Хейтихъ чуврукъ мерэнъ похьяхъ,
 Чукедихъ го ведэнъ бонгахъ,
 410 Сулуой кивексъ сулахтихъ,
 Лйгаксъ чуврукъ чупсахтихъ.
 Эчйй Сепуой Илмаллинэ чуврунъ,
 Муардэйнь-Дуардэйнь веревяйженъ,
 Валгей-хибью лихавайженъ,
 415 Пелвазъ туканъ, сини силмянъ,

Кайдэ куё, мустанъ кулманъ;
 Мерэнъ чуврудъ чопеттели,
 Сулуой киведъ кияндэттэли,
 Лёвзи Сепуой лйганъ чуврунъ,
 420 Эчйй Сепуой сулуой кивенъ;
 Ности Муардэйнь-Дуардэйнь кордыхъ,
 Веревяйженъ, лихавайженъ, -
 Родййхезэ вие кавнэхемби...
 Ляхти Сепуой аямахъ,
 425 Ляхти Илмой кулгемахъ.
 Муардэй-Дуардэй кордызъ иштувъ,
 Лихавайнэ перязъ ноявъ.
 Аявъ пйивянъ, аявъ тойженъ,
 Аявъ пйивядъ колматту;
 430 Эй го кабью хебонъ касту
 Эй го вуохинэ лигонэ,
 Рахкехисса развадъ валувъ,
 Бембелесса вери типпувъ,
 Рускедъ корде карижовъ,
 435 Кулду-каблазъ каижовъ;
 Колмандэнъ-го пйивянъ пуолэзъ
 Каччовъ Сепуой кордынь-перахъ;
 Эй-го кордызъ Муардэйдъ-Дуардэйдъ,
 Кулгясса кулдашту,
 440 Карижясяс кавништу.
 Муардэй-Дуардэй веревяйнэ,
 Валгей-хибью лихавайнэ,
 Пелвазъ тукке, сини силме,
 Кайдэ куё, - мустэ кулме,
 445 Мувтййхъ пййрай вяртиняксъ;
 Магей-ростэгъ пуаликаксъ;
 Кайдахъ кордыхъ каймадуи,
 Куйвихъ хейнихъ хявидйй;
 Сйидъ го Сепуой Илмаллинэ,
 450 Тагуой илманъ игяллинэ,
 Пури хувлэдъ, киянди пиянь,
 Мурди мустадъ хабенэдъ;
 Эчйй кордызъ вяртиняйженъ,
 Муардэйнь-Дуардэйнь веревяйженъ,
 455 Валгей-хибью лихавайженъ,
 Пелвазъ туканъ, сини силмянъ,
 Кайдэ куё, мустанъ кулманъ;
 Кордынь мурни кияндэттэли,
 Хейнадъ куйвадъ тувлуойтэли,
 460 Лёвзи Сепуой вяртиняйженъ,
 Эчйй Сепуой пуаликайженъ;
 Кядэхъ отти каткайдэли,
 Пойки пуолэзъ мурэндэли,
 Хенексъ чилмуксъ чилмуойдэли,

465 Мустахъ Мерэхъ вишкайдэли.
 Сійтэ Сепуой Илмаллинэ,
 Тагуой илманъ игяллинэ,
 Санэли-го саномайжедъ,
 Виркели-го виркандайжедъ:
 470 ”Муардэй-Дуардэй веревяйнэ,
 Валгей-хибью, лихавайнэ,
 Пелвазъ тукке, сини силме,
 Кайдэ куё, мустэ кулме,
 Мянэ каюойксъ игяксъ кайкексъ
 475 Луодолуойле локоттамахъ,
 Ведэнь кивилъ кайкуттамахъ,
 Нэйнъ ніемилъ нивзумахъ,
 Вастатувлихъ вуапумахъ».
 Сійтэ Сепуой Илмаллинэ,
 480 Тагуой илманъ игяллинэ,
 Иштуйхъ кордыхъ кирьявахъ,
 Ишки плетилъ кибедясти,
 Виллэйнь варзанъ вягевясти,
 Ляхти мердү мјоти аямахъ...

Sepuo Ilmaliine (Georgijevskuon Svetlana, Petrouskuo 2001. v.)

Se, ken ni mida ei ruada, ei sua pahkuod occaha.

Orgos Eläj

LÜÜDIN RAHVAHAN EPUZ "SEPUO ILMALIINE"

Äijil luodehmerensuomen rahvahil oma omad kanzanepused. Om tiedos, ku Kard'alan, Ingerin ja Suomen eläjl om ühteine Kalevala-epuz, estilaižil – Kalevipoeg, setukuol, kudamad eletahe Estin ja Venänmuan rajal, – Peko-nimeliine epuz. Mugažo meiden lüüdirahvahal om oma amuine rahvahanepuz, kudam sanub suures urohos, taivahan tagojas Sepuo Ilmaliizes. Erased üksinaižed lüüdin runod müö painuomme täss lehtes, ka nügüde opimme panemaha kaiken lüüdiepusen ühte kogoho. Täss numeras publikuimme meiden epusen ezmaižen vuitin.

SEPUO ILMALIINE LÜÜDIN RAHVAHAN EPUZ

Tieduonikan sanad

*Soita milei kandleht, Sollerv!
Mielev lugu d'uohtui miel'he,
Lähtengi luguotamaha,
Suangi sanuod suatamaha,
Lüüdin heimon lembilugud,
Vahnan polven parast puhet
Pühän därven rusked randal,
Hüdenniemen kird'av kivel?*

*Iče viiaz Väinamuone,
Miehiš miedžuo mielevaine,
Sanu milei kolme sanad!
Sina, tiedaimiehiš vahnim,
Oled puhegile paraz.
En mina puhu omal suul,
Puhun suuhudel puhtahal,
Laulan heimon hengel hüväl.*

*Rubedaižin laulamaha,
Suaižin d'o sanelemaha
Ende ve suaduid sanaižid,
Ende ukol neuvotuižid.
Mida, kuda laulanengi?
Pajatan pajon pienemban,
Laulan laulun keskimaižen,*

*Laulan suurembaižen laulun,
Virden tüöile tüöndamuo.
Dälges Päivän ülenemišt,
Dälges Kuun kumotamišt.*

*Iče Sepuo Ilmaliine,
Ukuo, tatoi taivahiine!
Tule d'o abutamaha,
Omad laste piästamaha,
Laske lauluižed heledad,
Sanad kielüidel sulajad;
Pane Päivüö paštamaha,
Kuudamaine kulgemaha
Ainos abuks, ainos iloks,
Hüväks ozakahaks eloks.*

*Läkka, poigad, laulamaha,
Suguvirzid viändamaha!
Pajatan miä ned pihale,
Tammed keskitanderele,
Tammes om oigedad oksad,
D'oga oksaižel omenad.
Ei ole tammen sordajašt
Ega kuuzen kuadajašte,
Ei d'o nügüižes nuorižos
Eigi aigembaižes kanzas.*

*Kukuod d'uuril lauletahe,
Lindud ladvas soitetahe,
Keskel om kägüöne kukkub.
Kukkub, kukkub kägi oksal,
Kuldad suuhudes valubi,
Kuldaižihe kübärihe,
Hobedihe hattuižihe.
Engi d'ouda d'oute olda,
Suguvirded laulamata,
Heimon lugu lugemata,
Puheged om unohtusiš!*

Kalevan poigan Kallervon
Sollerv kandlehel soita.
Püühud d'o pürahtiheze,
Muahud d'o dürahtiheze,
Suohud se särahtiheze,
Kallivod kajahtetihe.

Ilmaliizen sündund

Ilmaneiduo, imbi neiduo,
Igan neidišti Ilmolas.
Otti neiduo lindun höihent,
Poimi valged pilvehudel,
Puhui höihenele hüüväd,
Luguoteli pühäd puhet,
Kezalämüön lämbimaha,
Suvituulen tuulemaha.

Pidi neiduo igišt pühäd,
Igan kaiken oigedutte:
Ei häin süönu ruguoleibad,
Ubehel se kündetud
Eigi d'uonu rieskad maidod
Häkiiden ke härgitetud,
Mujanu ei kanan munad
Kukuohuden ke käveltud.
Häin vai opii pühä vedut,
Maged vette, medehiste.
Sihe kierdas häin kohtustui.
Ühthe kohthu kolme poigad
Suai ja tahtuo siid lähteda
Tuomha nimed poigaižile.

Lapsed hälle sanutihe,
Poigad tälle pagištihe:
"Muamojuone, kandajuone,
Inehmuo imetajuone,
Kanduod kohtud kovembašte,
Vacan täitte dügedašte,
Kanduod kuude kaks ja kolme,
Kaikid kuuhuzid kahesa,
Sengi ližaks kahesatte,
Kuude puolen kümnenette.
Ala polge pappiluohe
Ega mäne vieraz muaihe
Eluožid mänetamaha,
Kulderahad maksamaha.
Müö panemme iče nimed!"
Ilmolan se emagaine,

Küzüi heiden kandaajaine:
"Mid tüö panette siid poigad?"
"Müö panemme ned nimed:
Vahnembale – Väinamuone,
Ken om meiden heimos vahnim.
Nuorembale – D'ogamuone,
Ken om tulnu d'oukon d'atkoks.
Keskmaižele – Ilmaliine,
Ku om Sepuo igaliine!"

Paimendži emä poigaižid,
D'oučimd'oukon vellesid,
Poigaižed pihale päästi,
D'oučimed lambile laski.
Lendab kokuo poikki därves,
Siibud vedutte ei koske:
Tervaine n'okk se raudaine,
Terav kündž om terasiine.
Nägišt' d'oučimed randaižel,
Laskiheze alahaks se,
Vargast' kotkuo emän poigad.
Ühten vedi Väind'ogele,
Toižen kanduo Kard'alaha,
Kolmanden kodihe kadot'.
Kenen viei Väind'ogele,
Häin om vahnim Väinamuone,
Kenen kanduo Kard'alaha,
Se om d'oga D'ogamuone,
Ku Ildärvele unohtui
Sepuo Ilmaližeks kazvuo,
Muamon ainaguožeks iloks,
Ilmanemagan sen abuks.
Vardutihe velled erže
Tiedamata toine toižes.
Rubez' Ilmuo kazvamaha,
Suai sepp koruotamaha.

Tulen iškend

Üöl se sündui Ilmaliine,
Päiväl d'o mäni pajaha
Saduon lukuid tagomaha,
Tuhakundiin avadimid.

Iče Sepuo Ilmaliine,
Tagoj ilmanigaliine,
Pani häin paidaižen pajaks,
Kuadd'aižed ned palgehudeks,
Kädehuden pall'aižeks se,

*Sormiin sarad pühtüisikš se,
Polvuden piän alužimaks.*

*Aino tult ei ole ahd'os,
Lämüöd hobed-kuldaižele.
Küzüb Ilmuo abud vedel,
Kiändub Vedehiižen puol'he:
"Armaz Vedud, vägev vezi,
Oled sina velliš vahnim.
Anda valgust, Vedenižand,
Tüöda tulut Turzahaine!
Vili-vili, vala, vihmu,
Poli-poli, pali, polta,
Emagale haugin lipast,
Veduon kuninghale kuldad."*

*Noužob mustas meres miedzuo,
Uruo alduožis ülenob.
Mustad sobad, savak kobras,
Iškob mustal sauval kived
Vägen valgedan kuulijaks,
Vaiku tulehut ei tule.
Noužob meres musked orih,
Iče must om, raudekabd'ad,
Potkaidabi kabd'al kall'od
Vägen valgedan kuulijaks,
Vaiku lämüöhut ei liine.
Noužob süväs meres must hurt,
Vaskižed om hurtan hambhad,
Purob puuhut hambahil häin
Vägen valgedan kuulijaks,
Vaiku valgedust ei ole.
Voimatuo om veden vägi
Tulen iškendaha niškua.*

*Küzüb sepp siid Ukon abud,
Kiändub D'umalan d'o puol'he:
"Hoi siä, Ukk, üline D'umal
Segi pilvuziden pidaj,
Hobed hattaruoden haldij,
Miekad pilvudes pideled,
Tera kuld, piä hobedaine!
Sina kazvatid muas mägen,
Laskid mäges valged meren.
Ota vazar kädeheze,
Iške kibin, ambu lämüöd,
Tüönda tult d'o ülähampiä!
Vili-vili, vala vihmad,
Poli-pali, polta palod,*

*D'umalaižele kuldd'ouzut.
Minun suuhudes om kuldad,
Muahud-emäižes om raudad.
Tiedajaine tiedagaha,
Mahtajaine mahtagaha!"*

*Iški tulte ilman Ukuo,
Virit' D'umal valgedaižen.
Ukon diiru diiraimaha,
Ukon taug säraidamaha,
Ukon nuol' se lendamaha.
Ambui Ukk omiš d'ouziluoš,
Taivhan Tuat omiš nuoliluoš.
Suohuded šorahtetihe,
Kallivod kajahtetihe.*

*Tuulob tuulud, palab palo.
Kirbon' kibin alahaks se,
Puutui pajan päregele,
Sepuo Ilmuon säresele,
Polti puud, merehe pakkui,
Siväha aldoho ajuo,
Kaduo Turzhan kalan kidas.*

*Naduožed langad luaditii,
Kälüižed langad kiäritii,
Vellesed verkod kudotii;
Lohen kala meres kargaiž.
Lasketii verkod vezile,
Aldokole avuomele,
Väinan salmuohe syvähä.
Puutui haugič harmagaine,
Leikatihe haug huahkaine,
Siid om siniine süigaine,
Leikatihe lohi siniine,
Siid om kera ruskedaine,
Keritihe rusked kera,
Siid om kird'av kibinaine.*

Taivahan tagond

*Iče Sepuo Ilmaliine,
Ilman tagoj igaliine
Iški kierdan, iški toižen,
Iški kolmanden kohtiižiin.
Kanguosuod šorahtetihe,
Kangahad kajahtetihe.
Taguo Ukon kirvehuden,
Vazaraižen vaskvarduden.*

*Mieldui Ilmuo sepan ruadho:
Laski lambhad taivahale,
Pani Päivüön paimemaha,
Kuudamaižen kaccumaha,
Kondijan kävelemaha,
Kalevan viiön vard'uomaha.
Taguo taivhan, siädi seibhan,
Kolkuteli korged kuared,
Tegi tähted Ilmaliine,
Kird'avaižen katusuden,
Kirit' kaiken kird'okanden.
Ei tundu vazaran dälğud
Ega piihtüsiden pidand.*

Raudan lugu

*Kahten meren keskikohtas,
Lainehuzil libedaižil
Seižub pertiid pikkaraine.
Keda siga pertiüzes om?
Kolme neidišt pertiüzes om.
Mida neičed ruadeltahe?
Neičed maidod lüpsetahe.
Üks se lüpsi maidon mustan,
Toine valut' valged maidon,
Kolmandž d'o verensegaižen.
Kudam lypsi maidon mustan,
Siid om tehtud maldoraude,
Kudam valgedaižen valut',
Siid om tehtud terazraude,
Kudam om verensegaižen,
Siid rodiihe ruozmeraude.*

*Sanui Sepuo Ilmaliine:
" Raude raukke, teraz süindu,
Tiedan mina sinun sugun,
Tunden mina raukan rodun,
Eigi ole suuri sugu,
Eigi ole rohked rodu:
Pizaril oled piruotet,
Suoho oled sotkitudgi.
Ed sina olnu siluo suuri,
Edgi suuri, edgi pieni,
Edgi olnu aiviin kova,
Konz ve maidon magazid siä
Nuoren neičukaižen nänniüš,
Kazvajaižen kainaluožes."*

Siidbo Sepuo Ilmaliine

*Tagoj taivhan igaliine,
Pani raudaižen ahd'oho
Hiilavile hüilüžile,
Palavile poltinpuile,
Iče rubez' liečomaha.
Liečuo päivän, liečuo toižen,
Liečuo päivän kolmandengi.
Tagobi tabutelobi
Omas pertišksetomas,
Ihan d'o ikkunatomas.
Savu lähtob sepan pajas,
Huahkuo Ilmuon huonehudes.
Ruozmesuod šorahtetahe,
Raudkall'od kajahtetahe.*

Hiiden neiduo vuotab sulhuod

*Kukkub, kukkub kuldkägiine
kuivan kuuzen ladvaižessai
Itkob, itkob neičukaine
Mustan meren randaižessai
Kird'avil d'o kivuzillai,
Kaunehillai kallivuožil.
Nouzob tinamiezi meres:
Tinasuine, tinapiäine,
Tinahatt om hardijuollai.
"Mida itked, kauniž neiduo?"
"Vuotan mieste mielehište,
Vuotan sulhuod hüväšanašt."*

*Itkob neiduo meren randas
Kird'aval d'o kivudellai,
Kaunehellai kall'uožellai.
Nouzob vaskimiedžuo meres:
Vask om suuhud, vask om piähud,
Vask om hattu hardijuollai.
"Mida itked, čoma neičuk?"
"Vuotan uruod mielehište,
Sulhašte sulosanašte."*

*Itkob neiduo meren randuoš
Kird'avillai kivuzillai,
Kaunehillai kallivuollai.
Nouzob miez hodedaine:
Hoded suus om, hobed piäs om,
Hardijuol hatt hodedaine.
"Mida itked, Hiiden tütar?"
"Vuotan miedžuod mielehište,
Sulhažmieste lembedsanašt."*

*Itkob Hiižiin neižne randas,
Kird'avil d'o kivuzillai,
Kaunehil d'o kall'uožillai.
Nouzob miedzuo mustas meres:
Leibansuine, leibanpiäine,
Hard'uol hatt om leibažiine.
Hiihtab Hiihten neičen luokse,
Kudagi om küüzimata,
Midagi mainičemata
Anduo neidiižele biibuon.*

BARANCEVAN ALEKSANDER

EZMAINE PUHEG

Loitsukokoelmasta on löydetty yksitoista eri sivuille kyrillisin kirjaimin kirjoitettua lyydinkielistä tekstiä. Käsikirjoituksen tekijöinä ovat todennäköisesti olleet lähellä Petroskoita sijaitsevan Jalkalahden kylän talonpojat Grigori Merkuljev ja hänen sukulaisensa Kuisma Feodorov. Miehet olivat noitia ja hyviä kansanparantajia. Perimätietojen mukaan he ovat parantaneet mm. venäläisiä tsareja Boris Godunovia (1601), Vasili Šuiskia (1608) ja Mihail Romanovia (1616).

Lyydiläisen kielimuistomerkin tutkimukseni on julkaistu kahtena osana Soviet Fenno-Ugric Studies -lehdessä Tallinnassa 1984 (nro 4, s. 298–303) ja 1987 (nro 4, s. 285–295). Onnistuin määrittelemään tekstien kielen ja tunnistamaan todennäköiset loitsujen tallentajat. Toinen artikkelini sisältää loitsujen tekstien tulkinnat ja venäjännökset.

17. vuoz'sadal kirilahiižiin asuon kiritetud lüüdilaižed puheged: ezmaižen puhegen origi-naliine tekst. Kuva: LHF

Kaikki lyydiläiset loitsut XVII vuosisadan alku-puoliskolta ovat kirjoitettu kyrillisin kirjaimin. Seuraavassa on esitetty ensimmäinen loitsu latinalaisin kirjaimin kirjoitettuna. Julkaisemme sen sellaisena ensimmäistä kertaa. Suluissa olevat sanat tai sanan osat ovat litteroijan konjektuuria.

[1.] *Novzov mustas meres must mez', mu(stat) räsñät päl, must kosteli kädes. (Išk)ov must mez' mustal kostel(il) koht(aid-)avan kulijaks', kohtaidavan ter'-*

[5.] *vheks. Krizin kulijaks', tämän ra(ban) božijan [M] ter'vheksi. Novzov mus(tas) meres must orih raivdai(že)t ko(pi-)tat i potkaidav must orih r(avda-)ižel kapitail kohtaida(van kuli-)*

[10.] *jaks, kohtaidavan ter'vheks. (Kri-)zin kulijaks, tämän raban božijan [M] ter'vheks'. Novzov mustas me(res) must hurt, vaksiižet hambah(at).*

I purov must hurt vaskiižel

[15.] *hambahil kohtaidavan kulijaks, kohtaidavan ter'vheks'. Гоѳопум во ѳе мпу смаму. Krizin kulijaks //*

[1.] *künzil kohtaidavan kulijaks, koh(tai-)davan ter'vheksi, tämän raban božijan [M] ter'vheks. Novzov mustas meres*

must sakkal, kuldaižet kündet,

[5.] *(kuldain)e nenä. Iškov kuldaižel künzil (s)akkal da kuldaižel nenäl kohtaidav(a)n kulijaks', kohtaidavan*

ter'vheks', tämän raban božijan [M]
 tervheks. Lut luhu, nivelet
 [10.] nivelehe, sustavat sustav(ahe), seičeme-
 (k)ümmend sond ühteh sute.

Lyydiläisloitsun nro 1 suomennos:

[1.] Nousee mustasta merestä musta mies, mustat
 kaavut päällä, musta kainalosauva kädessä. Iskee
 musta mies mustalla kainalosauvalla sairauden
 kuuliaiseksi, sairauden terveeksi.
 [5.] Käsken kuuliaiseksi, tämän orjan
 jumalan [N:n] terveeksi. Nousee mustasta
 merestä musta ori, rautaiset kaviot
 ja potkaisee musta ori rautaisilla
 kavioilla sairauden kuuliaiseksi,
 [10.] sairauden terveeksi. Käsken
 kuuliaiseksi, tämän orjan jumalan [N:n]
 terveeksi. Nousee mustasta merestä
 musta hurttu, vaskiset hampaat.
 Ja puree musta hurttu vaskisilla

[15.] hampailla sairauden kuuliaiseksi,
 sairauden terveeksi. [Sanotaan
 aina kolmessa kohdassa:] Käsken kuuliaiseksi //

.....
 [1.] kynsillä sairauden kuuliaiseksi, sairauden
 terveeksi, tämän orjan jumalan
 [N:n] terveeksi. Nousee mustasta merestä
 musta jalohaukka, kultaiset kynnet,
 [5.] kultainen nenä. Iskee kultaisilla kynsillä
 jalohaukka ja kultaisella nenällä sairauden
 kuuliaiseksi, sairauden
 terveeksi, tämän orjan jumalan [N:n]
 terveeksi. Luut luuhun, jänteet
 [10.] jänteeseen, nivelet niveleen, seitsemän-
 kymmentä suonta yhteen suoneen.

Huom. Oheinen juttu on lainattu Lyydin Humanitaa-
 risen Säätiön kotisivulta. Lüüdilaine-lehden toimitus
 on toimittanut internetissä julkaistut alkuperäiset
 tekstit.

Ukonbembel. Foto: Pahomovan Kat'uu

KEGRIN PRUAZNIK KUJÄRVES

18 ноября 2006 г. в с. Куярв проводился древний лүүди праздник Кегри, что можно перевести как «ряженный». Кегри – время окончания осенних работ, начало обработки льна и шерсти. Он празднуется накануне Митриансуобат (Дмитриевской субботы). В старину этот праздник был широко распространен среди лүүди и финнов. Кегри – это мифологическое существо, являвшееся людям в облики какого-нибудь зверя, который пугал тех, кто занимался в Сюндунмуа (Святки) прядением. Существует такое поверие, что если прясть в Сюндунпяйв, то осенью придет Кегри и отобьет пальцы. Главными действующими лицами праздника были ряженные, которые ходили по домам. Их угощали пирогами, блинами, хлебом.

В празднике приняли участие фольклорная группа Питък Рандаане, танцевальные коллективы с. Куярв и молодежный фольклорный ансамбль из Петрозаводска Скоморошина. Программа праздника была построена в шуточно-игровой форме. Жители села узнали об обрядах, связанных с праздником Кегри, увидели танцевально-музыкальное представление, познакомились с техникой прядения шерсти, очистки зерна, изготовления кукол из соломы. Об обрядах и обычаях праздника рассказали жительницы с. Куярв Игнашован Мария и Кузькинан Анни. В шуточном обряде Киви применялись старинные предметы и орудия труда: «чирп» – серп, «куожаль» – прялка, «лопп» – кудель, «пуйк» – щепка и другие.

Fotos om nuorižon folklorgrupp Skomorošin, kudam keradab ja vard'uočob lüüdilašt pajotradicijad. Foto: Oraman Fed'uun Miikul, Kujärv 2006. v.

”ABIDUOTAHEK ANUKSILAIŽED LÜÜDILAIŽID?”

26.–27.6.2007.v. Petrouskuol pidetihe konferencij ”Kard’alan kielen kohendamiine Kard’alan tazevaldas: tila, huoled, tulij aig.” Konferencijas pidi paginan Lüüdin Humanfondan prezident Barancevan Aleksander, kudam sanui, ku lüüdilaižil ei ole omad sanumlehted, lüüdikielt ei opastaguo školiš eigi korgedškoliš. Häin pani anuksilaižile viärudeks

šovinizman, sikš ku d’uuri heiden perad lüüdikiel’ ei kohene. Valdan pidajad anuksilaižed pandahe ezmaižele sijale vai oman kielen, lüüdikielt ei tutki-guo eigi kohekuo. Dälges Barancevan paginad sildale nouznu Kielen, literaturan ja historijan institutan piämiez Mullonen Irma sanui, ku nämäd sanad ei olguo tott...

LEHTEN TOIMITUZ

LUGENDKIRD’ LÜÜDIN KIELEL OM ILMESTUNU

16.8.2007.v. ilmestui Pahomovan Miiklan ja Potašovan Lid’an lugendkird’ Kujärven lüüdin kielel. Lugendkird’an nimi om Tervheks! Kird’an südämes om äij kaikeniččumad omakielišt lugemišt: starinuod (kerdomusid), suarnuod, runuod, pajuod, sananpolvid, arbatusid, vahnuod muštuod ja d’umalahiižid tekstuod. Täma kird’ om siätud lüüdin ABC-kird’an d’atkoks, kudam ilmestui 2003. vuodel. Lugendkird’ad voib lugeda kutt lüüdin kielen čuasuil školas, mugai kielenringahis klubas, ka voibi kodiš lugeda. Ülen om žiäl’, ku bole d’o lüüdikiel’t Kujärven školas.

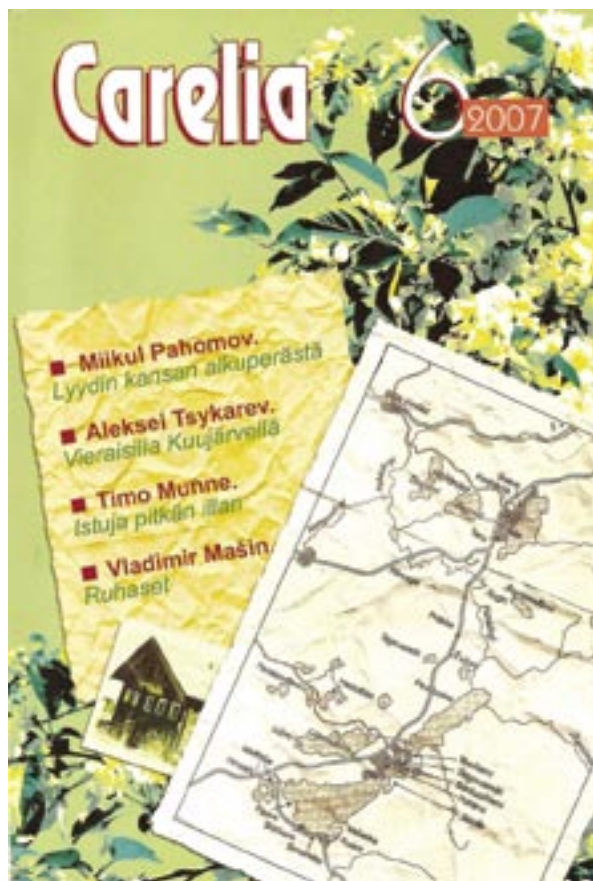

Uuden kird’an painuo Vammalan kird’anpainos Lüüdilaine Siebr. Kuvad piirtihe Kujärven školad lapsed heiden opastajan Plüsninan Lenan abunke. Kird’an taituo Katri Niinikangas. Uuden lüüdikieliizen tegusen voib suada Lüüdilaižes Siebras.

Kuvateksti: Potašovan Lid’a ja Pahomovan Miikul kiritamas lugendkird’ad kezan algus 2006. vuodel. Foto: Pekkažen Viola

CARELIA-KULTUURLEHTEN LÜÜDINUMER

Petroskuolaižen Carelia-lehten ezmaine temanumer, kudam oli omistatud Kard'alas eläjile luodehmerensuomelaižile, ilmestui d'õ 20 vuot tagaperiin. Se oli ingerinumer 8/1987, kudam nostat' kaikkiin Kard'alan ezieläjiin rahvahaliizet tundeled. Dälges sida Carelia painuo tazavaldan kaikile muile suomenroduižile rahvahile omistatud temanumerad lüüdilaižid luguhu ottamata. Vaste 2007. vuoden kezal nägi ilman Carelian ezmaine temahiine lüüdinumer.

Lüüdinumeran võib sanuda monipuolehiizeks – siga om äij tieduod ja lugemišt lüüdilaižihe ja Lüü-

dimuaha niškuo. Om runuod, proozad, folklortekstuo, kiritusid, kiändusid, pagižutusid, reportažuo, lapsiin piirdusid ja fotuod. Meiden iloks lehtes om uuz' lüüdilaine proozankiritajan nimi – Mamontovan Nina om kiritanu liikutajad starinad kesk-lüüdin Viidanan dialektal. Sežo kiritaj pani lehtehe kiritusen igäval nimel Lüüdilaižuz om männu Viidanan küläs. Lüüdin kielen ja rahvahan kovad ozad ajatelob omas kirituses Lüüdin Humanfondan prezident Bancevan Aleksander, kudam kiritab: "Kielen tila om katastrofaliine, kiel' kadob kaikineze. [...] Kard'alan haldičuz oppib koheta kandeläjiin kultuuran, ka lüüdin kiel' om diätetud bokkaha: ei ole opastuzkird'uod eigi opastust. Lüüdilaižid ei ottaguo luguhu, kaku heid ei oliž olemas."

Lüüdimuan historijaha ja suurihe Lüüdin poigihe niškuo kiritab lehtes oman randan tundij Kondratjevan Vasilij. Lüüdilaižes literaturas temanumeras kirit' Čikinan Nata. Pühärven eloho niškuo sanelob omas kolmes reportažas Kuzkinan Olga. Teravan reportažan lüüdin kielen problemuohe niškuo Kujärves azui Cikarevan Oleksij. Häin nost' ülen kibedan küzündan: mikš Kujärven lüüdilaižes küläs ei sua opastada lapsile lüüdin kielt? Tundub, kaku lüüdi kielen oza Kujärves rippub vaiku sigalaižen školan direktoras Melnikovan Valentinas, kudam iče om anuksilaine. Cikarevan Oleksij kiritab, ku Kard'alan opastusministerištõl ei ole ni mida lüüdin opastamišt vastaha Kujärven školas. Dälgimaižen sanaižen oman armahan muamankielen puoles sanui Carelias lüüdilaine patriot Iivanan Lid'a, kudam täll talvel kuol'. Lid'a sanui Oleksijale, mi d'õga rahvahal om oigeduz opastuda omad kielt, mugažo lüüdilaižil. Lehtes oma ližaks Lid'an kiändused, folklormaterialad ja hänel ičel kiritetud runuožed. Temanumeras om mugašto allekiritanuden ja muid materialuod.

Spasibo Levickuon Ninale, Cikarevan Oleksijale ja muile Carelian toimitusen ruadajile täss lahd'as!

”MUUTUB RAHVAS LINDUIŽIKS...”

Nüüine aig om lüüdilaižile ülen kagred. Meiden rahvaz kuolob ja lüüdikiel' kuolob hänen ke...

2006. vuodel lüüdilaine kultuur suai kovan iskun, ku Kujärven Pitk Randaane –folklorgruppan lüüdilaižed pajatajad Plüsninan Paušin Lid'a ja Trofimovan Vas'an Pašši siirdutihe sille ilmale. Vas'an Pašši oli rodinuze Üličihe 11.10.1927.v. Häin kuol' 4.3.2006.v. Paušin Lid'a oli d'ogensuulašt Deisijan rodud, rodinuze D'ogensuuhu 17.5.1936.v. Paušin Lid'a kuol' 5.12.2006.v. Hüö pajatetihe ja tansuitihe folklorgruppas, ozitetihe muailmale oman rahvahan čomid tradicijuod. Omaha eloho ja Kujärvehe niškuo hüö kiritetihe ja saneltihe Kard'alan lehtiš. Hüö tahotihe, ku lüüdikiel' ja -kultuur noustaiž ja hätken eletaiž. Täll vuodel oma ilmestutud Pitk Randaažen ezmaine CD-lebu ja pajokird', kudamiš oma heiden pajuožed. Ned diädahe heiš nägemata...

Suuren piätničän 6.4.2007.v. kuol' lüüdin kielen tiedaj ja oman randan suur' patriot Pahomovan Matfijan D'oššin Väinö. Häin oli rodinuze Kujärven D'ogensuuhu 15.8.1925. v. Hänes magnetofonale kiritetud omakielehiižed paginad oma lüüdi kielen muštmonument, kudam diäb tulijuole polville. Väinön tutihe hüviin äjjad suomelaižed. Konz Suomen rahvaz tuldihe Kujärvehe adivuohe, Väinö ainos abut' heile. Häin kiändž paginuod, sanel' oman randan historijad ja starinuod, lugi Jülhän Ürjön runod Kujärvehe niškuo. 1995. vuodel Helsingin Karjalataluoš pidetihe Itämerensuomalaisia-seminar, kudamal Väinö pagiž lüüdilaižiin puoles...

Konz tämä numer oli ruadon al, tuli vie üks' paha viest' Kujärves piä: lüüdin kielen ja rahvahan suurim puolištaj Potašovan Iivanan Lid'a om kuolnu. Lid'an tervehuz ei kestanu viärut, kudamad siätahe lüüdilaižile ja heiden kielele. Lid'a ei olnu vie vahn, hänele oli 62 vuot, ku häin kuol' 17. 12:ndel kuul 2007. vuodel Anuksen bol'ničaha viruhut siga 17 päiväd. Lid'a voinuiž vie hätken eläda ja äijan azuda lüüdin kielehe niškuo, kudamale häin anduo kaiken oman elon ja vägen.

Iivanan Lid'a oli rodinuze Kujärven Palonimehe 19.3.1945.v. Häin oli Šarminan Iivanan tütar. Äjjad vuoded Lid'a ruaduo Kujärven školos opastajan. Siga häin 20 vuot tagaperiin rubez' opastama ha lapsile lüüdin kielt. Lid'an opastujad lugetihe omad kielt suurel himol. Hüö tietihe sanad, sanel-

tetihe runuožid. Lid'an lüüdikielen čuasuid ozitetihe kierdan Suomen TV:s. Se oli aino Kard'alan škola, kus oli lüüdinkielehišt opastust. Muga kolme vuot tagaperiin Lid'a tuli penzijan igaha ja dälges sida hänele ei enambad antud opastada školos omad kielt kaccumata hänen suurt tahtondad. Siid Lid'a organizui kielen opastamižen Kujärven klubataluohe, kus häin opast' kutt lapsid, mugai vahnembid. Lid'a pani pohd'ale Kujärven nuoriin folklorgruppan Lüüdin Vezaažed, ku häin hüviin elgendž, lüüdirahvahan tulij om heiden omiš vezaažis. Mugai petroskuolaižen Skomorošinad-gruppan nuored suadihe Lid'an kaut kiindostusen lüüdilaižehe folkloraha. Om igäv, ku Lid'an hüväd ruadod suadihe puaksus vastust Kujärves ja mujal. Väha ende kuolendad Lid'a ajetihe irdale Kujärven kuulužas Pitk Randaane –folklorgruppas piä, kudamale Lid'a anduo äijan eloigašt. Pitk Randaažehe niškuo häin valmišt' pajotekstuod, azui ja vedi programmuod, organizui heiden matkuod ja siäd' heile äjjad muud hüväd. Lid'a aktivžesti abut' Pitk Randaažen CD-lebun ja pajokird'an valmištamišt. Lid'a oli Lüüdin Humanfondan Kujär-

ven filialan piämiez ja Kujärven valitud Lüüdilaižen Siebran haldijkundas.

Oman rahvahan ja kielen hädaha niškuo Iivanan Lid'a ruoht' pagišta ja kiritada puhtast tott. Ühtes Matfijan D'oššin Väinön ke häin pagiž Suomes Pitk Randaažen koncertuol ja 2000. vuodel Suomelaž-ugrilaižiin rahvahiin III Muailmankongressas ja Rahvaz vai heim – kiel' vai dialekt? –seminaras, kudamiin materialad müö publikuimme täss lehtes. Lid'an ja Väinön kiritused painetihe Lüüdilaine, Karjalan Heimo, Carelia ja Oma Mua –lehtiš. Erasti hüö kiritetihe ühtes. Väinö anduo nevvuod Lid'ale, abut' hänele kiel'azijuoš. Hüö molembad kiritetihe runuod. Puar vuot tagaperiin Lid'an runo Kodirandaane suai toižen sijan Kard'alas pidetus runokilbas.

Lid'a ruaduo päiväd ja üöd omaha kielehe niškuo. Ühtes Obraman Fed'uun Miikulan ke Lid'a kirit' lüüdin kielen ABC-kird'an (2003. v.) ja lugendkird'an Tervheks!, kudaman häin eht' nähta muluožel vuodel. Erased Lid'an kirituzruadod oma edeleze painamata, ezimarkaks hänel azutud Lassilan Maijun Spičkuuhe-romanin kiänduz. Lid'an testament, hänen dälginaine sanaine om Carelia-lehten lüüdinumeras 6/2007. Hänen elon sana oli selged ja lühüd – "Oma kiel' pidab sohranida!" Sille dielole häin omišt' kaiken oman elon...

*Lüüdilaine heim d'o lähtob,
Muutub rahvaz linduižiks.
Vaiku muale heiden dälged
Diadaa igiaigaižiks...*

PAHOMOVAN VERONIKA

LÜÜDILAGER' ILMORI

Mida müö voim siäta, štob meiden kiel' elääž? Miä duumaan, ku 2007. v. kezal olii ülen tärged diel kielen parandamiižeks. Se olii lüüdilager' Ilmori, kudamb pidetihe 8:ndel kuul Nurmdärves Suomes. Tietabaane ezmaa pidii kerata rahvaz, kudambad tahtuutahe lähta opastumaha omad kiel't. Siid pidii löita transport, täss milii abutii minun tuat. Rahvaz tuldihe Suomehe Kujärves piä, Priäžas piä da Dürkänmäges piä, kutt lapsed, mugai vahnembad.

Mindaa müöti meil olii ülen hüvä, ilokaz da čoma program. D'oga päivän müö huomesel da ehtal noustiim da laskiim lüüdin flagan, pajatiim himnan Lüüdin mujud. Naižed opastetihe lapsiile siäta käziruaduud. Meil oldihe makrame-, kuva- da štipanikuun paštandan klubad, vaumištiim süömišt. Simo siädii grüühad, meil oldihe kilbad. Lapsed kiritetihe süömlugemiižed da ve kiritusiid lagerin lehtehe. Meil olii üks' lüüdin kielen opastaj – Potašovan Lid'a, kudamb opastii lapsiile lüüdin kiel't. Täss paginas voin sanuda, ku Lid'a kuolii täll tauvel, mii kaikiile meile om ülen paha viest'! Häin siädii meiden kielehe niškuu ülen ajan.

Lagerin piädiel olii opastada lapsiile omad kiel't da pagišta lüüdikš. Se olii düged, no müö opastuim da opastiim. Miä da Tabunovan Valentina toimitiim lüüdilagerin lehted Ilmori-sanaažiid. Simo abutii meile siäta lehten. Leht' olii meiden piädiel da ve pidii abutada toižiile erasiš dieluoš, pidii ajan mida kiäta. D'oga päivän meil olii Nuodiv, kus d'oga gruppaale da Lüüdilaažele Siebrale pidii siäta koncert, kaik kižatihe da kargaatihe.

Ve müö oliim Palod'ogen školas. Siga Lüüdin Vezaažed Kujärves piä ozitetihe suuren konsertan, kudambas olii runuod, tancuid, pajuud. Priäžalaane Erika viändzii kandlehel, dürkänmägelaažed naižed Tamara da Lüdmila pajatetihe kaks' pajošt.

Däl'gmaazel päiväl ni ken ei tahtuunu lähta kodihe. Kaik tahtuutahe, ku uudel vuodel liiniž möst lüüdilager' da se oliiž täll kierdal Kujärves Kard'alas. Sinne müö voim kucta enamb rahvast. Tahtuun sanuda ülen suuren spassibon Lüüdilaažele Siebrale da kaikiile, ked oldihe meiden ke lageriš! Miä toivon, ku meil kaik oliiž hüviin!

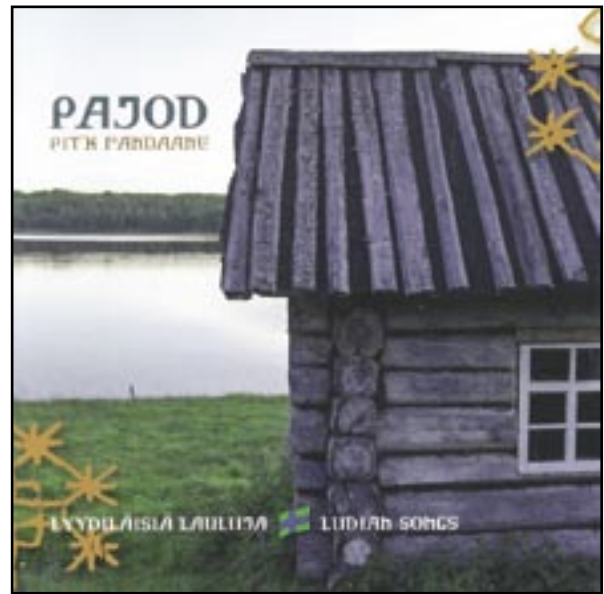
EZMAINE LÜÜDILAIN E CD-LEBU JA PAJOKIRD' OMA VALMEHED

Ensimmäinen lyydiläisen musiikin cd-levy ja laulukirja ovat valmistuneet

Vuoden 2008 tammikuussa julkaistiin lyydiläisen musiikin cd-levy Pajod ja siihen liittyvä laulukirja Lyydiläisen Seuran ja Maailman musiikin keskuksen yhteistuotantona. Kyseessä on lyydiläisen musiikin ensimmäinen julkaistu tallenne. Tällä levyllä Pit'k Randaane -kuoro esittää 24 lyydiläistä laulua.

Pit'k Randaane -kansanperinneyhmä on syntynyt vuonna 1986, jolloin joukko kuujärveläisiä naisia kokoontui kluba-talolle muistelemaan menneitä ja laulamaan nuoruutensa lauluja, jotka aikoinaan kaikuivat kesäisin hanurin säestyksellä (tai sitten ilman) pitkin Pitkäjärven hiekkarantaa. Siitä perinneyhmä on saanutkin oman kauniin nimensä, joka nyt kuuluu kiinteästi lyydiläisen kulttuurin käsitteeseen. Pit'k Randaane -ryhmässä oli alunperin 16 taiteilijaa, joista viisi on jo siirtynyt tuonpuoleiseen.

Levyvihkosen ja laulukirjan tekstit on toimittanut Obraman Fed'uun Miikul kuorossa laulaneen, valitettavasti juuri ennen levynjulkaisua poisnukkuneen, kuujärveläisen Lidia Potašovan tuella. Äänitistyön Karjalassa, Kuujärven kylässä marraskuussa

2003 tekivät Kari Hakala ja Ilpo Saastamoinen. Laulujen tekstit ovat laulukirjassa lyydinkielen lisäksi suomen- ja englanninkielisinä käännöksinä.

*Orgos Eläj eččib vahnas aigas
Suuren Harmonijan dälgid,
kudaman nügüine mier om na-
golo kadotanu.*

Orgos Eläj

*Uralaižis lähnu šamanizm om
vahnim uskonduoš, muiden us-
konduon emä.*

Orgos Eläj

LÜÜDIN KELL

*Meile diedad ei diätetud kuldad,
ei d'o perindaks hobedad,
vaiku kielen, kudam ei sua kuolda,
kieles – tiedod kaik süvembad.*

*Täma meil pidab sohranida -
omas kieles om oma miel'.
Em suaguo unohtada müö sida -
sihe niškuo zvonib kell.*

*Lüüdin kell kuuziin keskes rippub,
ühthe lüüdi kuod keradab.
Kellos küünäl ku vezi tippub.
Kellon kiel' meid d'o noustatab.*

Obraman Fed'uun Miikul